

Új Hegyvidék

IRODALOM, HONISMERET

1. SZÁM • 2006 ŐSZ

Lapunk fővédnökei:
GÁL SÁNDOR és SERFŐZŐ SIMON

Főszerkesztő:
HADOBÁS SÁNDOR

Főszerkesztő-helyettes:
MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság:
FECSKE CSABA, CS. VARGA ISTVÁN, JÁNOSI ZOLTÁN,
HADOBÁS PÁL, B. KOVÁCS ISTVÁN, CSANÁLOSSI BÉLA,
SIMON ZOLTÁN

Főmunkatárs:
KORPA TAMÁS

Borítóterv:
SERES TAMÁS

A borítón:
Ábrahám próféta a szalonnai ref. templom diadalívének falfestményéről.
(Szepesi András, 1426). Seres Tamás másolata.

Támogatóink:
MESTER ÁRPÁD • KALÁSZ LÁSZLÓ • SZENDRŐ VÁROS
ÖNKORMÁNYZATA • SZUHOGY KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA •
BORSODSZIRÁK KÖZSÉG ÖNKORMÁNYZATA •
VÁROSI KÖNYVTÁR, MŰVELŐDÉSI HÁZ ÉS MÚZEUM, EDELÉNY •
B.-A.-Z. MEGYEI BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI MÚZEUM, RUDABÁNYA

A szerkesztőség címe:
Új Hegyvidék Szerkesztősége
3752 Szendrő, Ady Endre u 27.
Tel.: 20/211-4704, 30/451-2375
e-mail: hegyvidek.szerk@gmail.com

K-B Aktív Nyomda, Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla

TARTALOM

Hegyvidéki történet	4
---------------------------	---

Szépirodalom

<i>Lászlóffy Aladár</i> versei	5
<i>Serfőző Simon</i> verse	8
<i>Gál Sándor</i> versei	12
<i>Kocsis Csaba</i> : Vese, vese, mátká (Novella)	15
<i>Lászlóffy Csaba</i> versei	19
<i>Fecske Csaba</i> versei	23

Esszék, tanulmányok

<i>Bertha Zoltán</i> : Versszöveg – sorsszöveget. (Szilágyi Domokosról – halálának harmincadik évfordulóján)	26
<i>János Zoltán</i> : „Mint egy égő kard lakik bennem.” Federico García Lorca arcképe Nagy László műveiben	33
<i>Fecske Csaba</i> : Mit olvasnak a gyerekek? (A mai magyar gyermek- és ifjúsági lapokról dióhéjban)	38
<i>Ködöböcz Gábor</i> : Találkozások Nagyváradon és Tokajban. (Az író táborok irodalmon túli hozadéka)	41
<i>Jáki Sándor Teodóz OSB</i> : Felnézünk a Felvidékre.....	44

Honismeret

<i>Cs. Varga István</i> : Az edelényi jéghegy-ember. Slezsák Imre emlékezete (1932-2002)	60
<i>Budinszki István</i> : Bathróczy Zolthay István	70
<i>Hadobás Sándor</i> : Adatok Szendrő 16-17.századi irodalmi életéhez	76
<i>Mihályi Molnár László</i> : A szepsi régió. A Szent Lélek védőszárnyai alatt	85

Sárvári Szalon

<i>Fecske Csaba</i> : Korpa Tamásról	94
<i>Korpa Tamás</i> versei.....	95
<i>Balajthy Ágnes</i> : Azon az éjszakán. (Novella)	97
<i>Serestély Zalán</i> : Ha félünk a hintán... (Novella)	100
<i>Makai Péter</i> : Államok kialakulása. (Esszé)	101

Szemle - Kritika

<i>Kaló Béla</i> : Gutenberg-galaxis	105
--	-----

Hegyvidéki történet

M o t t ó :

„Ami engem illet,
most már kitartok, míg lehet
s a majdnem teljes hangzavarban
beszéltetem a szellemet”

(Lászlóffy Aladár)

„Úgy, hogy mindenki hallja
úgy fogjak dalba
mindig,
s úgy végezzem,
hogy ne vérezzen
el, ami szólni indít”

(Kalász László)

A Bódva-völgy, tágabb értelemben a Felvidék – a történelmi Magyarország északi területe – rendkívül gazdag kulturális-történelmi tradíciókkal, hagyományokkal rendelkezett és rendelkezik még ma is.

Hiszen a boldvai bencés monostorban keletkezett az első magyar nyelvű szövegemlékünk: a *Halotti Beszéd*, hogy aztán a Göncön fordított *Károli-Biblia* következményeként és *Kazinczy Ferenc* nyelvújító harcának eredményeként az itt használatos nyelvváltozat legyen meghatározó, domináns az egységes nemzeti nyelv kialakításában. A környéken született a „*Szendrói hegedős-ének*”, itt dalolt *Gvadányi generális*, járta *Európát* az első magyar útikönyv szerzője, *Szepsi Csombor Márton*, feltétlen kitartásra és hűségre szólított fel *Tompa Mihály*, a tragikus krízisek között szólalt meg *Fábry Zoltán*, a „stószsi remete”, hogy a kassai *Márai Sándor* európai ideákat álmodhasson, *Petőfit* kutathasson *Martinkó András*, és hogy *Kalász László* Kalevala-dalokba pendíthesse a helyiek életét. A közelben látta meg a napvilágot *Kossuth Lajos*, *Szemere Bertalan*, *Szepsi Korotz György*, *Besze János*, *Szathmáry Király Ádám*, *Telekes Béla* és mai utódaik, *Pálinkás József*, *Tózsér Árpád*, *Cselényi László*, *Fecske Csaba*, *Utassy József*, *Léka Géza*.

A gyönyörű természeti környezethez (a Világörökség részét képező *Aggteleki-karszt*, a *Bódva folyó*, a *Ménes-*, *Torna-*, *Rakaca-*, *Abodi-*, *Szád-*, *Aji-*, *Csermosnya-patakok* és völgyek, a *Cserehát*, a *Szepes-Gömöri-érchegység*, a *Gömör-Tornai-karszt*) hozzátartozik a történelmi, épített és kulturális örökség is: a borsodi földvár, a szalonnai, tomaszent-andrási, boldvai Árpád-kori és a rudabányai, zubogyi, edelényi gótikus templomok, a szendrói, tornai vár éppúgy, mint *Szádvár*, *Csorbakő*, *Krasznahorka*, vagy az edelényi *L’Huillier-Coburg-*, a galvácsi *Törley-* és a tomanádaskai *Hadik-kastély*.

Támaszkodva az előbb vázolt történelmi-kulturális hagyományokra, összhangban az európai irányzatokkal, az értékörzés felelősségével jelentette be az **Új Hegyvidék című irodalmi, honismereti folyóirat** létrehozására vonatkozó szándékát több mint hetven felső-magyarországi művész és értelmiségi: „*Célunk exhumálni értékeinket és letisztítani az azokra ülepedett hatalmas mennyiségű port (amit akár felejtésnek is nevezhetnénk), diagnosztizálni a jelenkori helyzetet, az értékörzés kiállításával. S ezzel a folyamattal párhuzamosan, szem előtt tartani a törekvés másik fontos komponensét: az értékteremtést, a szellemi műhely kialakítását, működtetését.*”

Az *Új Hegyvidék* című lap törekvéseit *Fábry Zoltán Vox Humana-elve*, *Márai Sándor* következetes kultúraörző attitűdje, *Kalász László* ősisége és hűsége határozza meg.

Ennek a meggyőződésnek a jegyében igyekszik minden települést és felelősséget érző embert bevonni az együttgondolkodásba a szerkesztőség.

„Az ének öröm lesz megint” (Hervay Gizella)

Szépírodalom

LÁSZLÓFFY ALADÁR VERSEI

ZRÍNYI MÁSODIK FALA

Talan-telen

Don-parti, rakparti, schengeni fagyok.
Istenke mozgó képmása vagyok.
Ma ne is számíts rám semmilyen bajban.
Lenn most a metróban varázsló-jaj van.
Ez itt a zaj helye, nem a beszédé.
Nincs nálam füldugó, Beethoven-CD!
Kis foci, kis haza. Árpád diában.
Habánok, Tabánok Árkádiában.
Nem kellett bontani, bennem már rom volt.
Helyzetünk ég és föld: bumford és komfort.
Koppan a kimosott papírpohárba.
Ugye hogy azt hiszed: ennyi az ára.
Istenke vetített képmása vagyok.
Fejemen reklámok hófoltja ragyog.
Alattam kutyahúgy. Hullámpapíron
múmiám lenyomatremekét írom.
Megismersz?... Bizony én!... Második padból.
Ottóból, gettóból. Még ötvenhatból.
Ennyi még megmaradt. Blattolok. Fázom.
Testem volt. Testem van. Ezt magyarázom.
Angyalföld, nagyalföld. Farkasrét. Práter
Mindnyájunk alvázán épült e kráter.
Dübörög kupola, hidláb és állam.
Csakhogy én valahol kissé leszálltam.
Semmi gond. Számíts rám mindig, ha baj van.
Most veled villamos nyüszít át rajtam.
Te vagy a szilárd szép mennybolt felettem.
Isten kis izegő képmása lettem.

Gésa

Székfűszeg, Isaszeg, mért nem adál szármayat!... Ugyan minek, hisz így is folyton a csataterék felett körözünk, mint párnáin ébredező, ábrándozó özvegy Jókainé. A hely felett, hol Rendőrwitz Richárd és Baradlay Ottó egymás kezétől elesett. Talán túlságosan komoran vesszük magunkat? Több lendületet a korábbi lelkesedésbe. Lám már a pufajkások is koszorúznak. Rendre mindent el lehet érni. Hosszúbéke nem disznóláb. Hanem az eszközök (ökös) összefo-GÁSA-GÉSA... Mikor is lesz, jön el az a rendre?

Sakk-matt

Elgondolkoztál-e valaha azon, hogy miért így állnak fel a király körül a bábok? Nyilván csak régi jelkép az egész, hecces megszokás, hisz erre mindig minden csak játék, holmi szembekötödsdi, hogy ki tudja merre... Szabad-e megkérdezni egy országot, hazát, mikor épp nem adnák már egy lóért, hogy ugyanbizony csendőreid vagy poétáid szolgáltak hívebben végig? Kik állnak közelebb koronához? Mert hát a sakk a végletek elfajult játéka mindig.

Zrínyi hetvenhetedik dala

De ostoba, hogy kenyeret akartál
és megettél egy hegyet, s mint a lajhár,
ott hevertél az élvezetek ágán
te milliószor reprodukált Ádám,
és gondoltad (mert elhitted titokban),
hogy bűzös bozótodban otthonod van.
De szánalmas, hogy minden érved ott van,
és kánya, kígyó, féreg tudja jobban,
mert végül még a kibicek is látják,
mint leleplezett, kiterített kártyát.
Mily értelmetlen az, hogy a halálban
egy ugyanilyen eleven hazád van,
csak ott még ennyire se tehetsz érte.
Másra ment rá az életed. Megérte?

Dürer. (Seres Tamás másolata.)

SERFŐZŐ SIMON VERSE

Sirató

Te nem látod már a hatalmas szeleket
rohanni a láthatáron.
Nem halod az őszi köddurranásokat.
Nem tudod,
hisz mit tudsz te már,
életed beszakadt vulkán,
amiből régóta füst, kihűlt korom száll.
Azt se tudod hova,
csak elvittek az egérdúlt házból,
akik vissza nem hoztak.
Tettek hordágyra, kórházi vaságyra,
hogy tegyenek majd Szent Mihály lovára.
Rajta apám!
Mindegy menny vagy pokol,
csak kirúgtass ebből a világból.

Csak ne fájjanak sebeid,
az elhappolt földek.
Ne izületeid kilométeres kötelei,
amelyek négy égtájat fogtak egybe.
Árok-visszereid ne fájjanak többet.

Összefogta tekinteted földdel az eget,
aki a Napot a ház mellől ismereted.
Kerítés végéről a Holdat.
Köszöntél nekik, mikor arra mentek,
mintha gyalogosan hazafelé,
a kutyák megugatták őket.

De hol vannak már
azok a szél-halmok,
amelyekben még én is jártam?
Hol a lópaták nyomai,
amelyek utánad rúgtak?

Hol vannak a madárfeljáratok a fákra?
Azok a létrák hova tűntek el?
Hová az évek, apám?
Lábadból a járás hova tűnt?
Erődöt ki vitte el, amivel a százhektáros dombot
hátradra vetted?
Amivel Istent lebirkóztad,
hogyan ne az ő,
a te akaratod legyen meg?

Nem a bajtársak élén,
szakasz számszámot parancsnokolva,
találtalak egyszer csak az ágyban.
Fuldokoltál dunna-habokban,
mintha a mélységes Dunában.
Szalmaszálad voltam: kapaszkodtál belém,
mentőcsónakod, hogy partot is éj.

A malachoz, ami rég nincsen,
siessek, mondtad,
felöltözve babos ruhájába,
ki tudja, mért jajgat.
Vigyázzak, nehogy kifosszák kerted
darázs tolvajbandák.
Pedig azt foszthatták már!
Ökörnyál tolatott benne,
s paréj veteményezett, szórta magvát.

De nem baj, úgy teszek,
mintha jászol előtt
régóta nem a csend kérődzene,
nem az alá kellene almoznom.
Nem a szélnek szórnék ocsút,
s annak tolla,
mintha tépnék, szállna az udvaron.

Nem úgy jöttem én,
sose úgy jöttem,
gyárkémény szarvakkal
ajtódon be ne férjek.
Gépekkal dübörgő szívtől
szétrázódjon tető, sárfal,
caplassak küszöbödön
nehéz lánctalpakkal.
Jöttem csak, jöttem,
mint aki el sose mentem.

Világot ha jártam,
tisza forrásból csak itthon ittam.
Ahol halálad órájára,
a döbbenet reggelére,
ki tudja, a csend edényeit
kik dobálták széjjel?
Kik garázdálkodtak,
borogattak fel kátyút, árkot,
mit kerestek benne?

Mert végleg magára hagytad,
mintha a túlvilágban,
sirt a vödör a kútban.
Zokogott az elárvult kasza,
a kapa is arca borulva.
Csak azt ne láttam,
ne hallottam volna soha!

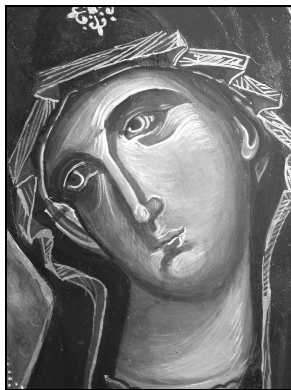
A templomi lobogókat ne láttam volna,
a Máriás zászlót fölemelkedni a szélbe.
Pista szomszéd vitte a Megfeszítettet.
Sárgaföldet öklendett a hatalmas gödör,
abban lesz neked helyed, feküdjél bele.
Anyám már vár a mélyben, megágyazott
neked, dőljél melléje. Ha nem tetted
életében, legalább most vigasztald meg.
Szóljál szépen hozzá, nyugodjatok békében,
mert úgyis együtt porladtok immár
mindéig az örökkévaló időben.

A közeli fa novemberi utolsó levelét
utánad dobta. Temetéseden az ekevájta
barázdák ott voltak, fekete gyászban
ott volt a fél határ. Komáid húzták rád
a földet, rögök vetették utánad magukat.
Az ég tetőzete megomlott, hulltak
föléd a nappalok, éjszakák. A tanyapadlás,
amit anyámmal tapasztottál, hullott
lécestől rád. Hullott szekérkerék, ágydeszka,
rossz taligaláb, sarat kovászoló bakancsod.
Elhajtott tehened bőgött a szélviharból.
Zuhantak rád mind a szorgalom szerszámai,
a dologban elnyúttek, sánták. A parlag idők
fölrobbant pora hullt alá, fekete korma
a szájpaplást is lesöpörő kornak. Belerengett

közel, távol, ahogy a jövőtlen sors
vakolatdarabjai szakadtak rád a magasból.
A csillagok kandeláberei égtek
egész éjjel,
de már nem sirattunk.

Jobb már neked ott,
ahol magadra hagyunk.
Jobb, hogy nem vagy.
Hogy már nem tudod meg,
messziről milyen új félelmek suhognak.
Miféle felfuvalkodott erők
gyülekeznek,
tarolnak le minden ellenszegülést,
körben az egek belekékülnek.

Megtöretett arcom
jobb nem látnod.
Nem látnod a remények szárnyait fölakadva
csüngeni a fákon.
Jobb nem látnod e magán átgázoló világot.
Süvölt a világűr hidege.
Míg a magasból nagyítóüvegen,
a Holdon át figyel,
figyel az Isten.

Seres Tamás másolata

GÁL SÁNDOR VERSEI

egy reggel

nem várom én már hogy bárki
rám köszönjön jóreggelt jónapot
hiszen a reggelek tiszta csodái
rég nem hoznak már jó napot

az égi tűz is ha megérint
csak fájdalmat okoz szemem öli
s nem örömet ad nem ezer színt
átváltoznak a szépség körei

az árnyalatok is eltűnnek lassan
nem vet hullámot a táj
s ha madár szól a magasban
dalának nincs visszhangja már

ami megépült önmagát rontja
kupolák boltívek mind beomolnak
a v a n helyét kitölti a v o l n a
s jövőtlenné feketül a holnap

az évek és az évtizedek elégték
se kérdés se válasz nincs többé
mindegy mi volt erényed s vétked
a térben a szó átlénygült csönddé

kit szólíthatok ezután

október üzenetét hordja a szél
diófáimon ritkul a lomb
néhány levél lezizzen a magányba
de mintha semmi se történt volna
érintetlennek tűnik a pillanat
az emelkedő kékség áttetsző csendjében

e valótlanságban itt vagyok-e még
hol a bizonyosság és hol a válasz
a lét teljessége tér út fény és idő
kit szólíthatok ezután magamhoz
ha cserben hagyott legfőbb szövetségese

egy láthatatlan mozdulat

a történelemben ki marad kérdező
s ha lesz is kérdező
miként érkezhetsz válasz
a válaszadót nevével ki szólítja majd
és ki ad nevet
a megszülető jelenésnek

fénytelenül árad az örök tegnap
jelek nélkül és hangok nélkül
csupán a szív ahogy tompán dobban
ahogy a véredényekben mocsan a könnyörgés
s felsajog az értelem magasáig
megszólítván az érkező holnapot

lehet hogy minden csak v o l t

egy láthatatlan mozdulat
betakarja árnyékával a reményt

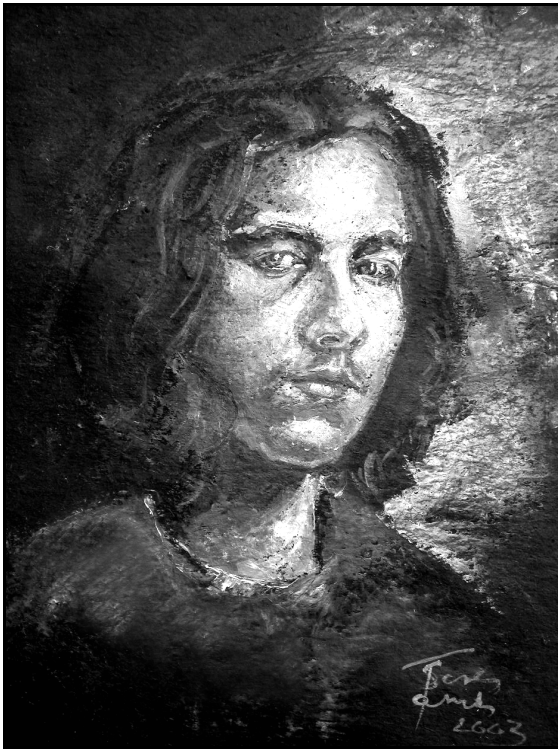
a tudás árnyalatai

lerajzolható ábrák úsznak elő
kivetített jelenségek
a szemfenék hajszálerezetének
szétroncsolt mélységeiből
akárha vitorlášhajók
a tengerek horizontján
úgy libegnek oly könnyűségesen
szinte nem is érintve a felszínt

mondható volna e látomás
a valóság tapinthatatlan
távolság teljessége

benne a rombolás
éteri tisztasága
ahogy önmagát pusztítja
következetes biztonsággal

tudni s megélni
minden új nap születésében
minden hajnalon s alkonyidőn
a feláldozott fény hiányát
s vinni az ég felé
e tudás tűnő árnyalatait

Seres Tamás: Önarckép.

VESE, VESE, MÁTKA

KOCSIS CSABA

Ági törékeny, mégis kemény, határozott, ha döntéseket hoz. Kezdetben együtt szóra-
kozott a tantestület fiatal tagjaival. Nevetni sohasem hallották. Csak mosolygott néha, mint
Leonardo titokzatos nőalakja. Szája keskeny, mint a penge éle, vagy még annál is véko-
nyabb, ha összeszorítja daczból, dühből. Haja kóc, szürke boglya, melle lapos, mint a régi,
ezüstfehér egyforintos miután átrobogott rajta a vonat. Arcra formás, bár álla kissé előre
ugrik.

Örült a várva várt szabadságnak mikor idekerült. Élvezte. Most már a maga ura. Or-
vos szeretett volna lenni. Ezért tanulta már gyerekkorában a biológiát. De apja nem bo-
csátotta útjára az érettségi után.

– Nem engedlek idegenbe – mondta –, jó a tanárképző neked!

Könyvek közé, jegyzetek mögé bújt. Nem volt ideje magára és magoló, eminens tár-
sakra. Abban bízott, ha jó eredménnyel végez, az apja is támogatni fogja, hogy orvos le-
gyen. Tévedett. Hiába végzett a legjobbak között, nem tanulhatott tovább.

– Csak innen el, csak innen el, zsákmányra, prédára! – hajtogatta.

Böngészte a hirdetéseket. Nehezen boldogult. Az álláshelyek nem az érdem, hanem
az ismeretség szerint kerülnek felosztásra. Mezőagárra esett a választása. A kis falucs-
kának híre volt. Nem akadt épeszű ember, aki odajelentkezett. Ő mégis. Megpróbálta.

Beletemetkezett a munkába. A tanítványai szerették, de mint nő, megközelíthetetlen.
Mintha nem is lennének érzelmei. Mintha sejtekből állna. Nyitott könyv a gyermeksereg-
nek, megfejthetetlen rébusz a férfiaknak. Tanult és olvasott. Más nem érdekelte. Istenben
nem hitt, csak saját alkotó képzeletében. Lebontotta magát sejtekre, és összerakta újra.
Szívet, tüdőt, vétagokat, két agyféltekét, májat, hasnyálmirigyét, epét és vesét.

Egyik nap hangokat hallott.

– Isten nem lehet – vetette el. – A lélek pedig megfoghatatlan, csak az eredő, a sejtek
egymásra hatása. A vesének vannak hangjai? Micsoda felfedezés lenne, ha bizonyítá-
ná, hogy egy belső szerv beszél! De hogy igazolhatná ezt tudományos tézisekkel? Még
felválnak idő előtt. Színes bulvárlapok cimoldalán tetszelegne. Odalesz a nyugalom. Ha
látni akarnak a szervek, hát lássanak! Ő lesz az ablak a világra. Hadd beszéljen csak a
két óriásbabszem:

*Élünk, létezőnk mi is,
részesei a világegyetemnek.
Felnövekedtünk, és most itt vagyunk.
Az élet minden terhét megfektük.
Sokszor elképzeltük,*

*milyen is lehet kitekinteni védett otthonunkból és
kivülről figyelni az életet!*

A titokzatos hangokról nem beszélt senkinek. Attól félt, ha szól, az elmeosztályon találja magát. Minden nap elbomlani, és újjá születni! Ki hiszi el ezt? Mesélni szerveknek, akik nem látnak. Pedig érdekes és nehéz feladat. A nem látónak leírni a színeket, a nem hallónak a zenét. Nem vak, mert nincs és nem is volt szeme. Nem süket, mert nincs, és nem is volt füle.

Ági nem vágyott el Mezőagárról, de szűknek érezte a falut. Vásárolt egy használt autót. Részletre. Régi keleti járgány. Olyan, mint egy köszvényes asszony. Hol itt, hol ott újult ki valami baja. Szerencsére a szomszéd községben akadt egy ügyes kezű szerelő, aki javítgatta. Néha az egész délutánt a mesternél töltötte. Szívesen nézte a munka minden mozzanatát. Vékony, inas kezek szedték szét a motort, és aztán az olajfoltos alkatrészek összeálltak egészszé.

Öröme telt a másik nézésében.

– Lelke van a gépnek, mint minden tárgynak, élőlénynek – vallotta a szerelő.

A tanármó ilyenkor otthon felejtette a pedagógust, és maradt a nő, testében a daloló babszemekkel:

Minket egymásnak teremtett az Isten!

Van e még hozzánk hasonlatos a földön?

Van-e társad, hiszen kettő egy pár

Vagy lehet élni egyedül is?

Ági eltöprengett a hallottakon. Talán a szerelő, Olajos János megérti. Ő is társa vagyik, mint a benne robotoló vesék.

Kiválasztott! Ki kit választott? Sejtekből szétszedett, egészszé összegyúrt létező. A semmiből semmi nem ered, de van-e valami túl az anyagon, az olajfoltos Jánosán túl?

Míg a másik dolgozott a szerelőaknában, szétszedte darabokra. Képzletben. Lebontotta őt is, mint magát. Sejtekre. Mielőtt egyesülnének, jó lenne együtt feloldani a magányt. Két keze inas, erős, cimpái teltek és rezgők. Áttetszően vékonyak. Látszik benne a vér. Szalad. Szemében ott a tűz, a fény. Lábán terepszínű nadrág. Látja az izmokat, az egészséges csontokat. A férfiaság – egyelőre – másodlagos. A lélek legyen ép, és azzal nincs is hiba. De jaj, a vesének nincs párja. Ez is egy kicsit sápadt az övéhez képest. Alig van hangja:

Árva vagyok, árva.

Gyertek közelebb testvéreim!

Úgy szeretném,

ha lenne társam.

Ágiban megmozdult valami: különös vonzódás járta át a testét, lelkét a férfi után. Ilyennek képzelte el az ideális apát is. Ezt az embert szívesen kézen fogná. Mutogatná, fűnek fának: ő a társam. Megsejtették ezt a babszemek. Éreztek a másik közelségét. Ők is hallották az erőtlenségszálását. Bátorították, beszéljen:

Milyen az élet odaát?

Magányos vagy nagyon?

Te vagy az első,

Aki beszél velünk.

A férfi dolgozott. Egyik szerszámot vette a másik után. „Mindjárt kész”, dörmögte. Mint egy népszerű slágerszöveget. Furcsa zsiborgást érzett deréktáján. Nem hagyta abba a munkát: A sápadt babszem azt cincogta:

*Egyedül vagyok, mióta megszülettem,
Egyre fogy az egészséges szövet körülöttem...*

A férfi meghúzta a csavart. Abbahagyta a dúdolást. Megtapogatta a gyakran fájó oldalát és a tanárnőre emelte tekintetét:

– Szóltál?

Aztán mentegetőzött, de a másik leintette:

– Tegezz csak nyugodtan. Már régóta akartam mondani.

Aztán minden átmenet nélkül a férfinak szegezte a kérdést:

– Gyakran vannak fájdalmaid?

– Te a vesémbé látsz?

– Szó szerint!

– Pedig boszorkányok nincsenek. Az utolsót több mint kétszázötven éve égették meg ezen a vidéken.

Ági nevetett. Ő nem hitt a mesékben. Valamit tudott. Titok. Szerette volna megosztani mással. Jánosával. De még nem volt az övé.

– Keddenként kórházba jársz, azért van zárva a műhelyed?

– Mondom, hogy boszorkány vagy!!! Úgy tudják, tanulok. Nem szóltam róla senkinek. A betegség csak részvétet ébreszt az emberekben. Aki nem tökéletes, elfordulnak tőle! Ha kiderül... Rákos vagyok... Nem hoznak ide több autót!

Ezen az estén nem csak az öreg járgány maradt a szerelőnél. Ági kinyílt, mint a tulipán, ha simogatja a reggeli nap. A babszemek is daloltak:

Maradjunk itt, jó nekünk

Messze száll az énekünk

Csak azt nem értjük, miért

Miért nem énekelsz velünk...

A másik vese is dalba kezdett. Hangja erőtlen volt:

Érzem, itt vagytok mellettem

Lassan mégis el kell mennem

Ha én elbomlok: kész!

Elrohad az egész!

Szép napok voltak, hetek. Ági nem mondott el mindent Jánosának, de többet tudott, mint az orvos.

– Miért nem mondja meg neki?

– Mit kellene megmondanom?

– Hogy nincsenek évek... Csak napok... Hetek... Talán hónapok...

– Hagyja ezt – legyintett bosszúsan az adjunktus –, honnan szerezzek vesét?

„Ha csak ez kell”, gondolja Ági.

– Vizsgáljon meg doktor úr, az enyém jó lesz?

– Nem bolt ez!

– Azzal ne törődjön, alkalmas vagyok rá! Az egyik vesémet odaadom, csak ne szóljon róla senkinek!

Befeküdt János a kórterembe.

Ági egy másik kórházban ébredezett

Valahol egy magányos babszem szomorúan énekel:

Árva vagyok árva lettem

Pedig milyen jól megvoltunk:

Ketten...

Olajos János nem tudta, hol van Ágnes. Rosszul esett neki, hogy a legnagyobb szükség idején nem ad hírt magáról:

– Doktor úr, ki a donor, árulja el! A gyereket sem a gólya hozza!

– Értse meg, nem tehetem! Vegye úgy, hogy ez egy nagy mese, az égből pottyant vese!

A szerelő nem szomorkodott. A nővér, Gyöngyi jó ismerőse. Falubeli. Ápolta, vigasztalta Olajost.

János vidám. Csak az új vese énekel szomorúan, Gyöngyi gömbölyödő hasa mellett:

De jó nektek kis babszemek

Itt fekszetek mellettem párban

Csak én vagyok árva...

Csak én lettem árva...

Ági lassan épült fel a műtét után. Nem látogatta senki, csak néha a kollegák. Kezmenynek, határozottan mutatta magát, de törékeny. Mikor visszanyerte színét, felkereste Jánost.

KEDDEN.

Olajos a műhelyében tesz-vesz.

Vidáman dalol.

– Gyere Gyöngyi, itt a kis boszorkány, akiről meséltem!

Leülnek a verandán. Ági sápadt. Mióta egy vesével él, elvesztette különös képességeit. Magányos és halandó, mint a többi ember. Olajos vidám, életerős. Ági arcán végigsuhan egy mosoly. Úgy néz Jánosára, mint Leonardo titokzatos nőalakja. Szemében tükröződik a csendes szomorúság és a közelgő elmúlás.

LÁSZLÓFFY CSABA VERSEI

Ösztön s eszmény közt

Aléltan, nyitott szájjal; mintha csak aludnék,
torkomból bugyborékol valami.
Iszap. Hit.

Csóva (üstökös farka) ösztön
s eszmény közt – megváltás vagy elrendeltetés.
A haldokló Schiller vajon miben hitt?

Mindent felfedtem magamból, de
nem adtam föl mindent. Megállni
magamban, rohanás közben, vétek.
(Tipikus, gögös magatartás, mondaná
egy gyanakvó hívő.) Közben egyre több
lélegzetvétel, s egy kevés éték.

Ami behatárolható.
És ami elszabadul. Mi lehet
a felszín alatt – félelmetes szabadság-
villanások? vagy csak szárnalmas
önámítás: hazudni hosszabb életet.

Manierista „stíluskéjelgések” –
kevés a lemeztelenítés. Hiába
faggatom magam, ha legyőz a
pusztító erők céltudatossága.

Fojtó gőzök. Elfojtott mozdulat
izzó gomolyagából kiszűrni a
menekülő, a *megvert* korhadás-szagát.
Rothadó hús (s tudat); szétfoszlik
és elenyészik a világ.

A természet kusza, önkényes –
pogány!
Milyen megváltásra számíthat
a viperamérgezett magány?

Kinyújtott kezem a végső
egyszerűsége bázíroz.
Faggatom magam: mi jöhet,
ami a lemeztelenítésnél jobban kínoz?

2006. június 24.

Batyum: a legsúlyosabb Nincsen*

„Versnemezis” Löwy Károlynak

1.

A megregulázva is mállott
hazában még egy elvakult! –
Ki az a mértéktelen „bárd” ott?
fejében minden elvadult!

Hová a zúgva nyargaló
bűnök nyomán? (Az ősi véres
kantár rég elszakadt – s a ló
kitömve múzeumban. Rémes!)

Hőkölj! Ha béklyót istened
nem ismer, nézz fiadra s lásd:
ő is konfekcióruhát
ölt – *álmot, örületeket*

messzire elkerülve, hisz
az út már maga nemezis.

(A vers maga is *nemezis.*)

2.

A vénséget az egye meg,
ki főzte. Ráncos, szomorú
és nyáladékos, hű szemek
meddig láttok el? Ólélés,
nász, dadogó kísértetek;

* *Ady Endre.*

bús maskarába bújt penész-
világ! Jó a *Semeddig* is,
a délibáb halálba visz,
s meggyilkol az emlékezet;
körülfog szenny, megfojt a víz,
faképnél hagynád százszor is –

mégsem lehet.

2006. július 3.

Idegen ágy és tükör

Hallucinálsz-e? te, aki mindig is féltél
a komplikációktól, jobban, mint a
bizonytalan kimenetelű örökléttől.
Mi ez a keserű közérzet? – a maradék kávé-
zacc a szádban; de hogyha nemcsak ízlelés!
Az égerfáé vajon ez a kesernyés illat?

Hajszolt vagy, megpihennél,
kedveseid akármit is mondanának neked,
idegesen hártasz el minden figyelmeztetést,
mint aki nem hiszi, hogy valaha még
csapdába eshet. Bent aztán kész vagy bele-
kapaszkodni az erőltetett vagy fojtott hangú
párbeszéd minden szavába, a legsutább
mondattól is megszédülsz, jóllehet félsz, hogy
még kiderül: szó sincs hallucinációról, miden
a legvalóságosabb, ami megtörténhet, ami tör-
ténni fog, még hogyha nem is akarod
(ilyenkor szörnyetegnek érzed magadat is
pedig még át se mentél a közfalon).

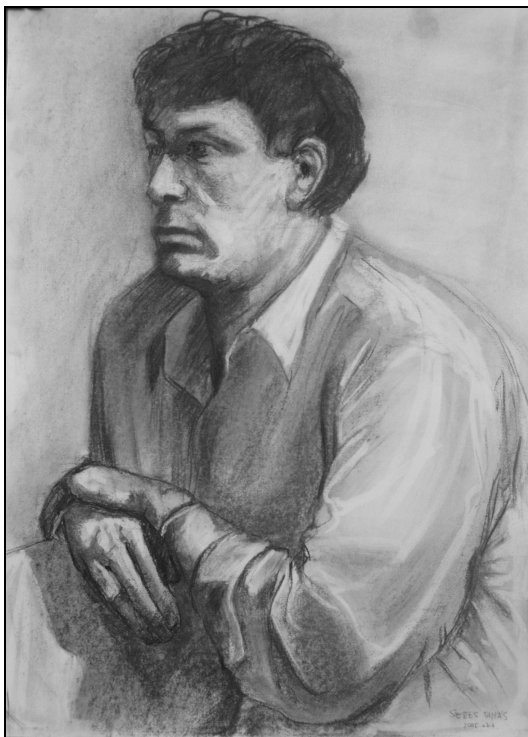
A hívó hangtól ismét fölrezzensz (ez a hőség,
máskor az egyhangúan síró lyukas csatorna,
vagy a zápor idegesítő sortúze a bádogtetőn –
csak el ne elalélj!); a kartonvékony falhoz lapulva
fülelsz, hisz az a hang olyasmiket mond, hogy
mindegy, nő vagy férfi vagy: ha egy idegen szobába
beléptél, először az ágyat keresed, meg a tükört;
az egyik mellett – a tudattalanodban valami,
talán nem is a tapasztalat diktálja – semmi-

képpen sem mehetsz el közömbösen; a másik ismert lényekkel telik meg észrevétlenül; még ha üres is volt, amikor beléptél, hogy eleget tégy az udvarias meghívásnak.

Homályos emlékek: száraz, fekete göröngyök, folyóvíz hullámain elsodort gyermeki visítózás –

ám az igazi *nemfelejtés* kőzivatár erejű, örült kockázatokkal kavarg benned, hangtalanul.

2006. július 30.

Seres Tamás rajza.

FECSCKE CSABA VERSEI

A prés mellett

elhal a szüreti ének
búsabbak lesznek a vének
lassan a végére érnek
végére érnek a sornak
ki tudja mit hoz a holnap

vigadnak bezzeg az ifjak
az ám szendrői bort isznak
szívükben szerelmet visznek
In vino veritas - hisznek
a szüret ideje ez most
a kádakban mézédés must
sínak a szemek a présben
piros a levük mint vérem
sorsuk a sorsom így végzem
én is – kell-e hogy értsem
megtelnek a hordók sorban
vulkán ereje a borban
nem is bor az még lőre
de finom bor lesz jövőre
ha letisztul az lesz jó bor
s ha megéri majdan óbor

tisztulok én is a költő
jár kezem alatt a töltő-
toll tán még egy emberöltő
s elnyel egy hatalmas gége
kluttyogok párat és vége
bármint lesz nem mondom kár volt
megittam egy-két pohár bort
nem jutok a mennybe holtan
itt mikor ittam ott voltam

Elhasznált idő

nem tudom ki hált bennem éjszaka
most csak az üresség van itt belül
s ama gyámoltalan hang ahogy a
csont a húsban még mélyebbre merül

foszló álmokkép veríték szaga
nem tudja kihez legyen hű a test
de ha tudná is az lehetne-e

a titkon táplált vágy mint fűrgye nyest
menekül de hát prém volt eleve
minden ami van oly sokba kerül
érezed hogy jó de nem tudod mi az

elmédről mint gyertyáról a viasz
csorog lefelé az elhasznált idő
az utolsó cseppig a fény vigasz

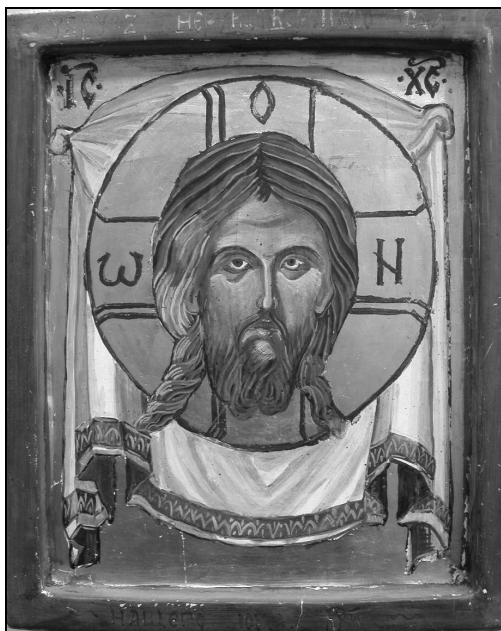
Osztálytalálkozó

huszonnégyből tizennyolc nem rossz arány
mit várhat az ember annyi év után
volt aki igazoltan maradt távol
csak nevét hagyta meg nekünk magából
J. írta tesz az ilyen ünnepekre
nosztalgizálni neki semmi kedve
és ideje most hogy fontos ember lett
bosszantja ha férfiak érzelegnek

a bejáratnál sorra kezet ráztam
az urakkal akiben megtaláltam
a régi kis srácot – egyet tévedtem
egy volt csupán aki eltévedt bennem
bocsáss meg Feri nem ismertelek meg
az évek mindent úgy összekeverték
átírtak ősz lett a haj ráncos az arc
magaddal valaki idegent takarsz
te megjátszod a hőst én a boldogot
szemünkben távoli fáradt fény lobog
kiből lett az ami szeretett volna

a múlt aranybányáiból ki hozta
fel a kincseket fiúk mi lett belőlünk
a világ bizony meghökölt előlünk

mit is akartam én mit is akartunk
kész vagyunk már a vége felé tartunk
Pali májrákkal vonult kórházba
Sanyi a földi lét nyűgét lerázta
sclerózis multiplexe volt évekig
ápolta neje lám ez jutott nekik
Peti három volt feleség négy gyerek
Áron szívét senki sem találta meg
újra mutatja magát a kamaszkor
- riadt állat a szív alá bevackol –
egyet – oda-vissza – kétszer élni meg
ezt akarná a csaló emlékezet

Seres Tamás másolata.

„*Áki megért, s megértet*” (Kányádi Sándor)

Esszék – Tanulmányok

VERSSZÖVEG – SORSSZÖVET

(Szilágyi Domokosról – halálának harmincadik
évfordulóján)

BERTHA ZOLTÁN

Szilágyi Domokos költészetének líratörténeti helye minden bizonnyal azok között a koordináták között kereshető, amelyek modernség, avantgardizmus, neoavantgarde és posztmodernizmus különféle, de egymással is érintkező szemléletirányait jelölik. A lét és a nyelv nagy egzisztencialista, illetve ismeretelméleti kérdéseivel viaskodó költő egyszerre kapcsolódott a személyiség létbevetttségének drámai-tragikus sorsproblémáit, abszurditásait demonstráló „heideggeri” – és a nyelvi kifejezéslehetőségek viszonylagosságait, bizonytalanságait, rejtelmeit tudatosító „wittgensteini” paradigmához és világképhez (*Pomogáts Béla* kategóriái szerint). S a költő monográfusa, Cs. Gyimesi Éva is arról értekezik, hogy „*Szilágyi Domokos a modern és a posztmodern látásmód és formavilág közötti átmenet – még pontosabban: ütközés – képviselője; költői értékpozíciójának alakulásában, az életmű belső ellentmondásaiban e két összeegyeztethetetlen magatartás- és költészeteszemlély lényegi szembenállásának lehetünk tanúi*”; életművében a „végső kérdéseket is ejelentéktelenítő alapállással szemben minduntalan felébred a bizonyosságok iránti nosztalgia, így a posztmodern látószög mellett végig megmarad az eszményvesztettségével küszködő modern értéktudat. E kettősség feszültségéből ered *Szilágyi Domokos* értékpozíciójának alapvetően diszharmonikus jellege”. S ezekhez a kettőségekhez még a hagyományos magyar sorsköltészeti beszédmód jellegzetes erkölcsi beállítottsága is szervesen hozzátartozik: a *József Attila*, *Nagy László* felől sugárzó tragikus életérzés heroikus pesszimizmusa, a bajvívó létküzdelem morális intonációja. S az egzisztenciális jelentésintenciók súlyossága voltaképpen az egész magyar líratörténeti tradíció nyelvi aszsimilációjától, áthasonításától is növekszik, a szövegkonstrukciók telített árnyalatosságától – a folklorizmus ihletésétől a weöresi játékoság hangulatáig (nem beszélve a világirodalmi inspirációk megtermékenyítő hatásairól – az elioti, Ezra Pound-i montázsvers példától a világköltészeti posztmodern ironikus-groteszk nyelvjátékainak számtalan formájáig). *Szilágyi Júlia* szerint ez a stílustörténeti értelemben is hallatlanul összetett, változatos versnyelv és regiszterkészség tulajdonképpen meg tudja szólaltatni „a magyar vers majd minden hangját, szinte teljes klaviatúráját”.

Igazában az a világszerűség és nyelvszerűség, létértelem-keresés és szövegiség viszonyát átrendező folyamat zajlik le így ezek között az összefüggések között, amely általában is jellemezte a hatvanas években bekövetkező nemzedékváltás (sőt „korváltás”)

tendenciáit – az erdélyi Forrás-generációtól az akkori felvidéki vagy délvidéki („symposionista”) fiatalokig, *Lászlóffy Aladártól* vagy *Tózsér Árpádtól Tolnai Ottóig* és *Tandori Dezsőig*. (Késő)modernitásnak és (kora)posztmodernitásnak ez az átmozgó, egymásba játszó, paradox szintézise pedig éppen elvonatkoztató filozofikuma, illetve „eklektikus”, „polifón”, „transztextuális” jellege folytán maradhat eleven és inspiráló a ma nemzedékei – egy *Szőcs Géza-* vagy *Kovács András Ferenc*-típusú költészetfelfogás számára (csak erdélyieket említve) is. Miközben megszólító ereje nem csökken azok körében sem, akik a szenvedélyesség és érzékletesség hevíttet autentikus szenvedéstudat régről ismerős hangnemi és stíláriis minőségeire fogékonyak: a sorslátás személyes, nemzeti és összembari vonatkozásaira. Együtt a népiesség vagy a kiáltás- és jel-típusú képi, vizuális, fonikus experimentalizmus sziporkázó sokféleségével, a romantikus jellegű versmodell szubjektivitásának vagy éppen a modern tárgyvers személytelenségének alakzataival, a szakrálistól a vulgárisig, a protestáló beat-intonációtól a képvers jelynyelvéig, az elégikus daltól a műfajnélküli szövegig terjedő poétikai ezerszínűséggel. S az archaikumot a modernnel összeötvöző bartóki mintával. „Csak az igaz, ami végtelen, minden véges: megalkuvás” – hangzik a gondtapasztalat és a teljességre sóvárgás feloldhatatlanságát kinyilvánító szalóige; az egyszerűség és az egyedi végesség abszolút tudásának meghaladhatatlan önelmentmondását exponáló költői tézis: „itt nem a végtelen, hanem a véges az, ami föl nem fogható”.

Mindezek a létélményi és esztétikai értelemben egyaránt felkavaró lírai üzenetek magyarázhatják az életmű aktualitására és frissességére érzékeny utókori figyelem élénkségét is. Szülőföldjén például a költőre nemcsak a *Szatmárnémetiben* 1993-ban felállított szobrának rendszeres megkoszorúzásával, hanem tartalmas tudományos konferenciákkal is gyakran emlékeznek. A rendezvénysorozatból már a hetedik *Szilágyi Domokos Napok* is lezajlottak, s az utóbbiak foglalata az *V. Szilágyi Domokos Napok* (1998), a *Sajtóértékelzet – Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távlatából* (2001) és az *Évfordulás tanácskozások 2002–2004* (2005) című tanulmánykötetek (mind Muzsnay Árpád szerkesztésében és a Szatmárnémeti Kölcsey Kör gondozásában). A költő halálának harmincadik évfordulójához közeledve természetes másféle fontos kiadványok is megjelentek már. Ilyen volt nemrégiben az útijegyzeteket tartalmazó könyv (*Útinapló – A Volga Nyugaton*, szerk. H. Nagy Mária, Kolozsvár, Kalota, 2004), majd legfrissebben az eddigi szövegközléseket rendszerező gyűjteményes kötet – *Szilágyi Zsófia Júlia* gondozásában –, az *Ősszegyűjtött versek* (Bp., Fekete Sas, 2006). Közben pedig a Szilágyi-recepció és -filológia is jelentős eredményekkel bővült: Pécsi Györgyi válogatásában és szerkesztésében napvilágot látott a *Kényszerleszállás – Szilágyi Domokos emlékezete* (Bp., Nap, 2005) című átfogó és reprezentatív életrajzi, irodalomtörténeti összeállítás; Szakolczay Lajos (korábbi vers- és életmű-válogatások közlétevéje) monumentális új tanulmányköteteiben kismonográfia-terjedelemben értekezik róla (*Erdélyi ősz*, Bp., Napkút, 2006, *Kikötő*, Bp., Hungarovox, 2006); s a ősz folyamán többek között (s csak a magyarországiakat tekintve) a *Forrás* és a *Napút* folyóiratok is emlék-összeállításokkal készülnek – a *Hegyvidéken* kívül.

*

E költészet megragadásának egyik távlatos alapkategóriája bizvást lehet a mai irodalomtudományban olyannyira előtérbe került intertextualitás fogalma: hiszen e szövegépítmények bámulatos tarkasággal mozgósítanak előzetes szövegípusokat. S az a sokszólamú szövegköziség, amely oly hallatlan gazdagságával – az idézetek, az utánzások, a stílusimitációk, a travesztiák, a szójátékok (olykor szinte) „pastiche”-szerű polifóniájával – strukturálja *Szilágyi Domokos* enciklopédikusan monumentális versszimfóniáit (intarziás, építményszerű montázs-kompozícióit, szintetikus küzdelemverseit, zenei és vizuális hatású szöveg-szótteseit) vagy akár bökverseit is: szenvedéllyel és szenvedéssel telített hangokon elsősorban tragikus létfelismeréseket és drámai sorsjelentéseket hordoz. Az ironia is leginkább vagy legjellemzőbben élesen maró, fájdalmasan tomboló szarkazmus, a beat-költéssel rokon „üvöltést” intonáló hangvétel. Mindez mélyen az avantgarde újabb hullámaihoz, például a neoexpresszionizmushoz is köti ezt a kifejezőmódot, vagyis az olyan típusú modernséghez, amely nem tud elvonatkoztatni az erkölcsi értékeket exponáló és szembeállító drámaiságtól, az értékdemonstráló és értékütköztető tragikus etikai látásmódtól, a történelmi őselmények katarziséjától, vagy a költő-embernek a világ kínját magán viselő médium-helyzetétől. A paródia proféciával és vezekléssel töltődik fel, a játékoságot kegyetlen vagy vészjósló, keserves kiábrándulás itatja át, a groteszk mindegyre a tragikumra villant rá. A megismerés is félelemkeltő, a poézis „fájdalmasan vigasztaló”, s ahogyan az abszurd irodalom klasszikus elméletírója, Nicolae Balotă fogalmazza: „*Szilágyi Domokos számára a poétikus vagy a profetikus szó egy és ugyanaz*”; „*kiáltása egy-fajta analógiát mutat a Schrei-féle esztétika expresszionista sikolyával*”. A nyelvjáték nála sors-játék, végzetes játék a halállal, az étellel, a végséggel és a mindenséggel. A játékos formanyelv valami érteletjesen (gyakran szinte a ragaszkodás paroxizmusáig jutva) megtartott, akár nyelven túlnak nevezhető lelki identitást hordoz, s ez eleven összefüggérendszerrel teremt a széthangzó, szétlövellő nyelvi elemek között is. Valami titkos erő, a humanitás létének lényegéből, mintegy antropológiai mélységeiből fakadó szuggesztivitás sűrűsödik a szavakba és sugárzik belőlük. Külön-külön az egyes szavakból is tehát, s nemcsak kapcsolatrendszerükből. Ahogyan Cs. Gyimesi Éva állítja: „a teljességnek ez az eszménye nem pusztá kinyilatkoztatás, de műve anyagában is élő valóság: mert költői univerzumába minden szó befér, s mindegyik külön intenzív totalitás. Nincsenek egyértelműségükben megnyugtató jelképei, mert minden szavában egyszerre jelen van az összes lehetséges – kézenfekvő vagy éppen önkényes asszociáció.” S bár nyilvánvaló a versszerkesztés, a disszonanciákat feszítő komplex szerkezet döntő szerepe is *Szilágyi Domokos*nál, az egyes szó kimondásának mágiája szintén visszaköti ezt az eredendő líraiságot a modernség entuziazmusához. Mert ha igaz az, hogy a posztmodern jellegű „nyelvkritikus költészet (...) midőn a nyelv segítségével próbálja (...) leírni a nyelvileg elvileg kimondhatatlant (à la Wittgenstein), s a szavak relatív érvénytelenségét látja be és fogalmazza meg, akkor, a szavak jelentésének elkopásával és elérteletlenedésével szembeülvén, a szavak önálló poétikai szerepét fogja korlátozni, s a szavak körülírására, egymás közötti összefüggéseire, kontextusára, azaz a mondatokra fog koncentrálni. A szavak szerepét a mondatok fogják átvenni” (*Margócsy István*). E szerint a leírás szerint a szó szubsztancialitásába vetett hit, a név mágikus, megigéző erejében, a szó „varázsbiraldalmában” való bizodalom jellemzi például Nagy László költészetét is – hiszen ez fejeződik ki többek között a variatív és áradó metaforikus, látomásos-megnevező ismétlések gesztusában nála és másoknál (például *Juhász Ferencnél*). *Szilágyi Domokos* e tekintet-

ben is korszakhatáron áll: már „búcsúzik” a „trópusoktól”, „prófétája” pedig „elfeledte” az „lgét” – de ez egészen apokaliptikus győtrelem a tényyszerűségében (az Igére való érdemtelenségében) amorális, megváltatlanságában viszont mégiscsak feloldozásra szoruló világgal szemközti értéktudat fényében. Végtelen kín és ítélkező megváltáskíváncsolom összesziszkrázásában. A könyörtelen leszámolás tébolyító elfogadhatatlanságában.

Ebből a szempontból – a bajvivás drámai konfliktusságának, az érzelmi ellentétet felfokozó, felajzó tonalitásának a közegében – is jellegzetesek a *Nagy László*-reminiszcenciák vagy -párhuzamok. Az egyik adys intonációt hevítő korai Nagy László-vers így hangzik: „Ebek a magyarok, / ebek, ebek, ebek, / hűségétől ugatnak, / bajtól nyüszítenek. // Kócos komondorok, / nagy posza agarak, / pici pulik egymás / szívének ugranak. / Ha majd bundájukat / pörkölik istenek, / akkor meghúzódva / újra nyüszítenek” (*Ebek a magyarok*). Ugyanez a fájdalmas, önostorozó ambivalencia forrósodik fel *Szilágyi Domokos* kései – s mottóként, mintegy paratextusként *Vörösmartyt* és *Petőfit* idéző – *Magyarok*ájában: „Bárgyú zsisbadatban, / másfélezer éve, míg vihar / zúgott körötte (tudniillik / a szellemé), ül bávata; / igricei – míg múlton múlik / az idő – fölvonítanak / olykor”; „ci-gány egy nép, nem tesz, csak jajgat”; „Önkéntes gladiátorok: / egyik a másra acsarog / és támad újra, újra, újra, / s az öregisten hüvelykujja / lefelé bök – rajt, hejjehuja!” – *Nagy László* megrendítő képzetsűrítése – a „káromkodásból katedrális” (*Ki viszi át a Szerelmet*) – *Szilágyi Domokosnál* így visszhangzik: „káromlom az összes isteneket / – ennyi az enyém – rabbá-szabadultan” (*Rab*). (Sokatmondó adalék, hogy éppen a drámaiság lényegéről valló – *Dráma és legenda* című 1939-es esszéjében – így határozza meg a lélek viharzásainak mibenlétét *Németh László*: „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere *Prométheusz* és *Szophoklész* óta. S ez még inkább *Shakespeare-nél*. Itt szinte táncolnak már az oszlopok, s a szilaj emberháborgás hányja hullámaít.” A gondolati motívum más *Németh*-művekben – esszéiben és drámában – is felbukkan: „istenfélelem és istenkáromlás egy dal két szólama” (*Szophoklész*); „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik” /*akad ki az Eklézsia-megkövetés* tragikus hőse, *Misztófalusi Kis Miklós*/. – Klasszikus nagy versében így vall *Illyés Gyula* is – *Bartók* zenéjéről: „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő zene”. *Nagy Gáspár* ugyancsak ezt mondja szülőfalujáról: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első 'nyelvemlékeim'.” S az erdélyi *Ferencz Imre* szintén így fogalmaz *Csángók* című versében: „Uram a nyelvünk szétporlad szétesik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségédért!”)

S megint *Nagy Lászlóra* rímelő ritmus-parafrazisként is olvasható *Szilágyi Domokos* kései költeménye, a *Megvert az Isten*: „Megvert az Isten / étellel. / Meg a szerelem: / élnem kell. / Meg a halál is: / félnem kell. / Megvert az Isten / étellel. // Meg a poézis / vallással (...) Föld alatt dől el, / nem másutt, / föld felett, füstben – / nincs már út”. Sajátos *Szilágyi Domokos*-i létfilozófiai számvetés ez, a játékosság groteszk-rezignált iróniájával, a lét és nemlét, élet és halál, föld és ég dimenziói közötti kiúttalanság – választás nélküli determinációt és transzcendens választalanságot egyszerre tanúsító – végszituációjáról. A kozmikus magány sorsnyomorúságát az önirónia szardonikus vibrálása, a játsszi szellem könnyedsége, a lélek titkos energiája ellenpontozza: sőt bűvöli, stilizálja, éneklí. Bizarr dallamossággal, amelynek ritmikus-ütemes menete szótagszám, rímképlet szerinti pontossággal megegyező formában játszik rá *Nagy László* bájosan naiv, gyermekien tiszta és egyidejűleg kérielhetetlen emberi méltóságot sugárzó dalszerű fohászára, népies-

köszöntéses könyörgésére, az *Adjon az Istenre*: „Adjon az Isten / szerencsét, / szerelmet, forró / kemencét, / üres vékamba / gabonát, / árva kezembe / parolát”. Még a versek első sorában szereplő Isten-képlet is részint analóg (amennyiben a befolyásolhatatlan abszolútum rendelkezéseinek öntörvényűségét, az emberlény kicsinységét implikálja) – s mégis mennyire eltérő két külön költői világot, világszemléletet tud felidézni. Az egyik a folklorisztikus, „pogány” életöröm – élethit és életkultusz –, egyfajta heroikus vitalizmus és magabizó moralitás hangulatát árasztja, a másik az abszurd kiszolgáltatottság rémületét. Amely az iszonyat fanyar-gunyoros, önlefokozó és alulstilizáló önreflexióját József Attilá-s hangvétellel közvetíti – s ezt a kapcsolódást Kántor Lajos is külön hangsúlyozza a hetvenes évek *Szilágyi-lírája* kapcsán („Fekszem, virrasztok / megverten. / Baleség díját / megnyertem. / Ostobaságét, / én, marha. / Lettem ilyen kész- / akarva. // Lettem, hát lettem, / nyöghetem”; „Lettem, hogy legyek / végtére / ország-világnak / cégére”; „Vagyok. És ez is / valami”). (Vö. pl.: „Éltem – és ebbe más is belehalt már” – József Attila: *Kész a leltár.*)

Világkép, műfaj, stílus rendkívül bonyolult belső hasonlatosságaival áll rokonságban egymással Nagy László szimbolikus-mitikus remekműve, a *Menyegző* és Szilágyi Domokos egyik utolsó nagy poémája, a ritkán elemzett vagy emlegetett *Tengerparti lakodalom*. Mindkettő mondhatni összefoglaló igényű gondolati-filozófiai szintéziskötemény, jelképes-vizionárius tömörségű hosszúvers vagy hosszú-ének, szemléletes-érzékletes képek zuhatagában koncentráló létösszegzés, emberi és kozmikus sorshelyzetek archaikus-időtlen távlatú mitologizációja. A *Menyegző* olyan látomásvers, amelyben a „fenséges elszánt-sággal védett teremtő tisztaság” (Görömbei András) a „poláris létértékelés, a küzdő-önheroizáló emberi elv” (Jánosi Zoltán) ősmítoszi struktúrái révén egyetemesedik és állandósul – a szakrális méltóság és teljességigény (mint eszményi törekvés) szoborszerű mozdulatlanságának, illetve az alantas vágytobzódás elszabadulásának morális összemérhetetlenségében. Értékesszémény és értékromlás-értékrontás ütközésének drámai közegeiben és atmoszférájában. A rítus imaginációjának kimerevítő időtlenségében. A statikus rendíthetetlenségbe zárul tehát a tragikus-hősies eszményívó akarat, az értékszembebesítő örök emberi küzdelem.

A *Tengerparti lakodalom* hátteréhez mindezek a jelentéstartományok (kultikus-rituális hangulatiságukkal, a dikciót magasztossá emelő előadásformájukkal) elevenen hozzátartoznak – s a vers szöveg-mögötteséből élénken át is tetszenek. Már maga a cím olyan intertextusnak tekinthető, amely a *Nagy László-műre* való emlékeztetéssel keresztül azonnal természetiség és emberlét, kozmosz és antropologikum lényegösszefüggéseit látatja. S a mozgalmal és expresszív lakodalom-leírásnak például a csujjogató indulatszavaiban és az azok sodró lendületében megnyilvánuló explicit szövegközisége a sors-és emberiséglátomás implicit sugallat-összettségével töltekezik. A *Menyegző* az autentikus emberlény alapminőségét méltóság és méltatlanság harcában úgy modellálja, hogy a „két emberi csillag” számára a tenger abszolút értékhorizont és ideálképzet, a végtelen teljesség, a mindenség hívása és ígérete. „Igazi násznagy”-ként mintegy a statua-lételemiség eszményövezete, csillagfényköre, kozmikus glóriája. A küldetés aureolája és ön-erősítő igazsága. A *Tengerparti lakodalom*ban ehhez képest a tenger elsősorban a személység erkölcsi öselvén túli, az emberi faj egészét közvetlen kozmikus-biológiai értelemben is meghatározó arkhé, metafizikai és embertörténelmi őselem. A menyasszony itt nem statikusságában, hanem mozgásában, extatikus termékenységi táncában valósul át időtlen életjelképpé. A mindenható természeti-vitális folyamat irdatlan tempójába, elemen-

táris áramába olvad a menyasszonytánc, s maga a menyasszony nemcsak szemléletében, morális igényében vagy apoteózisában, hanem létében, testi-lelki mivoltában is azonosul a vízzel, a tengerrel. Személyessége voltaképpen a feminin jellegű megvalósult univerzum mitikus vetülete – a világmindenség, s benne az emberi nem, a genus eredete és kontinuitása: „Viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszonyt, viszik, viszik, viszik, / tenger-nyí fátyla, sej, a láthatáron uszik, uszik, uszik, / az uszálya fehér felleg, sej, sűrű fehér felleg, / menyasszonyi uszályt, sej, sűrű fehér uszályt ájtatos szelek emelnek, / a menyasszony göndör fürtjét, sej, szőgszín fürtjét kacskarintják szellő-viháncok, / viszik a menyasszonyt, sej, a menyasszony tenger hullámaival járja a menyasszonytáncot, / hajladozik a homokon, sej, hajladozik a hanga, / hullám karján hajladozik a menyasszony”; „ropja a táncot, sej, a lakodalmi táncot ropja a föld, víz, tűz, levegő, minden elem, / ropja a táncot, sej, a szokottat, friss-dühösen a történelem, / csillagos égbolt villog odafönn, sej, vele zölden a tenger is ég”; „rogyjon az ég rád, sej, szőljön a szférák talp alá való muzsikája, / az a legény most, sej, ki a menyasszony tenger iramát reggelig állja, / itt a menyasszony, sej, a menyasszony, végtelen öblű, thalatta, thalatta, / ruháit rendre leszórja a Föld, sej, termékeny tenger alatta, alatta”; „fölfakadó víz / áttör a szennyen”. A természeti elemek nyilvánvaló életmegtartó hatalommal bírnak: „kushad a koncert, elemekéért, kushad mohón az emberiség”. A látomást energikussá a történelmi időiség, a világtörténelmi időáramlás dinamizálja – s a genezistől az apokaliptiszisig, a származástól az önelvesztésig, a bőséges-virulens kezdettől az elszárazító végig – a meg nem becsült természeti önazonosságától való sivár-életelen elszakadásig – jutó hanyatlásfolyamat visszafordíthatatlanságának keretében: „kiisszuk a tengert, sej, de kiisszuk, szájunk szikkadt, bendőnk telhetetlen, / itt a menyasszony, sej, hullámok karján, világ ölében, itt az egyetlen, / ragadja az ár, sej, tengermély az ágyhely, világ ha kihalt”; „megfertőztettek, sebeztek rajban, aj, kivilágos éjjelek, és / szúr a sugár is, aj, átszúr rajtam közömbös hegygel-éllel e kés, / virrad a tenger, aj, végtelen öblű thalatta, pirkad a, pirkad a part, / melyet a násznép, aj, csuda násznép a sötétségből ki- és kikapart, / hozzák a menyasszonyt, aj, vissza az asszonyt, jön, jön a koravén, szeplős gyermek, / fővenyre vetődött moszatoktól, aj, kikönyörögni egy kis kegyelmet, / kiittuk a tengert, aj, fenékgílen, halait megettük, nyaltuk sóját, / csupasz medderben, aj, gurulnak itt-ott tátogó, céltalan, bilincstelen bóják, / elapadt a dagály, aj, elakadt minden, vízen átvádló, cirmos hajó és / nagy fene cirkáló, aj, polipdögökre tátog az ágyúnaszádon a lőrés, / ős elemünk, aj, ős anyaméhünk, meddón maradtó förtelmű bánat, / nincs tenger, nincs sziget, aj, nincsen part sem, anyányi árnyak futnak utánad”; „anyányi menyasszony, aj, parttalan parton, húzasd a nótát, húzzuk a mi / világt teremő dalunkat, sej, hogy időnk ne legyen felejteni / Atlantiszunkat, a vízből valót, aj, – elnyeltük földül, el mindenesül, / csak egy falás volt, aj, jól palástolt izgalmunkban pillánk most se rezdül, / kihalt a menny, aj, ki a pokol, jaj, kiittuk a tengert, végtelen a part, / kóválygunk hosszán, új menyasszonyt hozván, ki talán mégis, aj, tengert akart”. A virradat az ösmélyiségektől eltávolító sorsromlás metaforája, a semmihez közelítő „kóválygás” pedig a reményvesztést érzékelteti. Mindazonáltal egy „új menyasszony” – a feltétlen szükségességével halvány lehetőséget is sejtető újjáteremtődés, megújulás jelképe – talán oldja a lezárulás végérvényességét. A költői nézőpont mindenképpen a lét- és értéksovadást, a devalválódás és degenerálódás előrehaladottságát konstatálja; olyan pozíciót vesz föl, amelyből meglátható és megítélhető a történelmi lét tragédiája. S ez az a modern és a klasszikus magyar sorsköltészetbe szervesülő világkép, amely az intertextuális perspektí-

vatágítás révén is „holt-súlyos” igazságokból építkeznek, s a szellemi-erkölcsi szövetkezés esélyének őrzésével a humánum egyetlen hitelesen fenntartható létkompenzációját szolgáltatja – a világ (N. Pál József kifejezése szerinti) „végső elrongyolódásának” ellenében.

E számunk szerzői

- Balajthy Ágnes** – író, egyetemista (Kistokaj);
- Bertha Zoltán** – József Attila-díjas irodalomtörténész, egyetemi tanár (Debrecen);
- Budinszki István** – történész, politológus (Szendrő);
- Cs. Varga István** – irodalomtörténész, főiskolai tanár, lapunk szerkesztője (Eger);
- Fecske Csaba** – Szabó Lőrinc-díjas költő, író, lapunk szerkesztője (Miskolc);
- Gál Sándor** – József Attila-díjas költő, író, lapunk fődíjazója (Kassa);
- Hadobás Sándor** – múzeumigazgató, lapunk főszerkesztője (Rudabánya);
- Jáki Sándor Teodóz** – bencés szerzetes, népzene gyűjtő (Győr);
- Jánosi Zoltán** – irodalomtörténész, főiskolai tanár, lapunk szerkesztője (Nyíregyháza);
- Kaló Béla** – kritikus, lapunk szerkesztője (Szuhog);
- Kocsis Csaba** – író (Berettyóújfal);
- Korpa Tamás** – költő, egyetemista, lapunk főszerkesztője (Szendrő);
- Ködöböcz Gábor** – irodalomtörténész, főiskolai tanár, (Eger);
- Lászlóffy Aladár** – Kossuth- és József Attila-díjas költő, író (Koloszvár);
- Lászlóffy Csaba** – József Attila-díjas költő, író (Koloszvár);
- Makai Péter** – író, esszéista, egyetemista (Budapest);
- Mihályi Molnár László** – költő, irodalomtörténész, lapunk főszerkesztő-helyettese (Szeps);
- Serestély Zalan** – író, középiskolás diák (Kézdivásárhely);
- Serfőző Simon** – József Attila-díjas költő, író, a Felsőmagyarország Könyvkiadó alapító-elnöke, lapunk fődíjazója (Miskolc).

„MINT EGY ÉGŐ KARD LAKIK BENNEM”*

Federico García Lorca arcképe Nagy László műveiben

JÁNOSI ZOLTÁN

A rokon léleknek a délnyugati irányba több száz kilométert, az időben visszafelé pedig több évtizedet átkaroló szeretetével a spanyol költő felé forduló Nagy László a (több mint harminc) műfordításon túl is rengeteget tett, hogy *Federico García Lorca* pályájának értékeit (*Radnóti Miklós, András László, Tolnai Gábor* és *Benyhe János* úttörő munkái után) tovább tudatosítsa. Nem egyszerűen csak lefordítja műveit, hanem széleskörűen tájékozik is a szerzőről. Olvassa és színpadon is megtekinti drámáit, értelmezi *Góngora-tanulmányát* és egyéb tárgyú írásait.¹ *Lorca* címmel a hatvanas évek végén verset is ír róla, amelyben a „csodák korát” álmodó bátor férfi emlékét fogalmazza műbe.

Álmodom a csodák korát
hol a halál se halál
kaszabolt fejek ti dicsők
véres hó suhog alá
hol a szalagok közt tovább
dalol a metszett torok
zsugorodnak zsoldos-pofák
rogynak a ló-tomporok

hol a tépett haj s hó-zene
seregre tébolyt hozó
tábornövek fulladnak el
s nem tud elállni a hó
királyi arc attól bomol
fekélye minden pehely
hol naiv álom teljesül
bűnös a bűnért felel

A spanyol költőről írott értelmező (*Kis krónika a fordításról*, 1962) és emlékező esszéiben (*Nincs bocsánat*, 1964) „tárgyiasság és költőiség, ismeretközlés és jelképesség... segíti egymást.” Egyszerre világítja meg velük „a lorcai mű harmóniáját” és tragikumát.² A spanyol költő műveinek fordítása és olvasása közben egyre bensőségebb viszonya alakul ki az alkotóval. „*Rokonomnak érzem régóta García Lorcát* – rögzíti a *Kis krónika a fordításról* című írásában. – *Bár a teljes költői arculatnak sokáig csak néhány szimpatikus vonását ismerhettem. Végül is az 1957-es Lorca-kiadás bemutatta a nagy költőt és a remek drámáirót. Tavaly Tolnai Gábor kérésére lefordítottam a „Siratóének Ignacio Sanchez Mejias torreádor fölött” című nagyszabású versét. Így még közelebb kerültem hozzá. E fordításban én öt sirattam.*”³ – fogalmazta meg az íróval történt megismerkedésének és a *Siratóének* lefordításának körülményeit, már a *Cigányrománcok* fordítása közben. Az

* *Federico García Lorcát* kereken hetven éve, 1936. augusztus 19-én végezték ki a spanyol falangisták. A magyar költészetre is kivételes erővel ható alkotóra *Jánosi Zoltán* írásával emlékezünk.

andalúz alkotó „merészségének, tűzének, tündérkedésének” korai párhuzamait a magyar költészet megelőző századaiban: Balassi, Csokonai, Ady verseiben fedezte fel.⁴

A *Kis krónika a fordításról* García Lorca költői jelentőségét értelmezve még a fordítói munka műhelygondjaiba is beavat. „Kicsit félek az azonos asszonánc-rímektől. Ez a spanyol románcban hagyomány. Képesek egyetlen rimpárral a végtelenségig verselni. A Szent Rafaelben egyszer átvált, ezt értem, mert a kétarcú Córdoba-ról beszél. A Szent Gáborban szintén átvált egyszer, de az okát kitalálni nem tudom. A spanyol csendőrök románcában, ez a leghosszabb vers, végig egy rímet használ. Tiszta zenei kompozíció. A lovas Don Pedro komédiája, itt legalább háromszor átvált, logikus. Nekik az egyríműség afrikai, ázsiai dobszó, vontatottsága végül is izgalom, nagyfeszültség. Attól függ, mit kísér. Szerelem a hűséges fordítást, ragaszkodik az eredeti rímeléshez, sőt sok esetben a spanyol rimhangzókhoz is.”⁵ A *Nincs bocsánat* című írás – megrázó erővel – a múlthatatlan, az egyetemes érték és a barbár erőszak ütközését szembesítve García Lorca életének utolsó pillanatait eleveníti fel.

E két meghatározó művén kívül Nagy László egyéb prózai írásait is átfonják a *García Lorca* életére és művére történő utalások. Nevét, sorait gyakran idézi fel naplójában, művészeti tárgyú írásaiban, nyilatkozataiban.⁶ Élete utolsó éveiben azzal is hozzájárul a költő még gazdagabb magyarországi megismertetéséhez, hogy (*András László* után) a szolnoki színház kérésére 1975-ben ő is magyarra fordítja a *Bernarda Alba házát*.⁷

A *García Lorca-életmű* nemcsak művészi, hanem elméleti értelemben is nagyszabású kihívást jelentett számára. A nagy andalúz rokon írásainak mély ismerete: a románcról, a *cante jondo*-ról, a cigányfolklórról, a duendéről írott gondolatai e fogalmak egyszerre lorcai és világirodalmi kulcsszerépére mutatva tükröződnek vissza esszéiben. Nemcsak a fordítói gondosság érdekében, hanem az egész magyar kultúra számára is értelmezi és tovább tágitja a *cante jondo*, a *duende* és a *spanyol románc* fogalmait. „A magyar költő Lorca elméleti igényű írásaiból legjobban a duendéről írott tanulmány ígérte meg. (...) A halállal örök küzdelemben álló Nagy László... elméleti támaszt találhatott sejtelméihez Lorca táncosokat, énekeseket, halálos küzdelmeket idéző példáiban. (...) A Lorca által elemzett és műveiben megteremtett *duende* Nagy Lászlónak éppen azt a képességét, hajlamát erősítette, amely Ady költészetében honi elődöt is talált: túllépni a fegyelmezett ráció szűkös terein, megnyitni a poézis titkosabb övezeteit is.”⁸ A duendéről a spanyol szerző nyomán a maga költői gyakorlatán is mélyen iskolázott értelmezést ad. „A *duende* valami tüzes kobold, és nem múzsa, nem angyal. (...) Hol a *duende*? A vér legutolsó szobájában s az igazi harcot vele kell megvívni. Íme a poéta doctus e játékos, de borzongató elmélettel az igazi művészet eredetéhez jut, ahol már a tudós megnémulni kényszerül” – írja az andalúz lírikus egyik fő poétikai ösztönzőjéről.

A teljes *García Lorca-életműnek* – beleértve a képzőművészetit is – nemcsak alapos ismerete, hanem a legmagasabb szintű intellektuális feldolgozása tárulkozik fel Nagy László gondolataiból. „Lehetne leltározni és latolni külön-külön a nagy tűz verseket és drámákat, a költészet doktorára valló tanulmányokat, és mert az életműhöz tartoznak: a vérbojtos szürrealista rajzokat is. (...) Lorca az öt érzék poétája. (...) Alkotói nyugtalansága tiszteletre méltó és figyelmeztet: »Mindent inkább, mint mindig ugyanazt a tájat nézni!» (...) Doktorsága pedig olyan természetű, hogy például a 400 évig értetlennek vélt Góngorát, a metaforák barokk mesterét értelmezni tudja. Törvényeit fölfedve nemcsak bájolja oktat, hanem okul maga is. Mert Góngora nélkül románcai nem volnának ilyenek. A cse-

lekmény csak váz, tudatosan rejtji, a románc döbbenetét a képek adják. (...) Manuel de Falla, zene és zeneelmélet neki csak azért kellett, hogy fölfedezze magának az igazi cigánydalt, a cante jondót, mint a szenvedély éjszakáját, ahol középszer nincs – hogy ez a dal a lírában példája legyen.⁹ Íme Nagy László miniatűr portréja a *Síratóének* szerzőjéről!

García Lorca alkotói teljesítménye generálón hat Nagy László további költői fejlődésére is. Felismeri benne a széleskörűen – a zene, a képzőművészet, a népi kultúra, az irodalomtörténet, az esztétika világában – egyaránt tájékozott, európai jelentőségű gondolkodót, aki műveiben egy szenvedő ország égető társadalmi és szociális kérdéseit is a világirodalom színvonalán volt képes megjeleníteni. „Jellemző, hogy csupa olyan vonásokat emel ki” Nagy László García Lorca írásaiból, „melyek visszafogottabban, de felismerhetően benne vannak saját költői karakterében vagy költői vágyaiban.”¹⁰ A magyar költő összességében olyan univerzális érvényű példázatot és erőt lát meg García Lorcában, amit korábban (az 1950-es évek közepétől) Bartók Béla jelentett számára. A *Síratóének* szerzőjében saját törekvéseinek világirodalmi előképére, forrásaira ismer. Különösen a 60-as évek elejétől a spanyol alkotó hatása hasonló erejű a lírájára, mint indulásakor a népköltészet volt. „Lorca tanulmányozása és fordítása Nagy Lászlóban éppúgy belső hajlamot szabadított fel, mint korábban a népköltészet.”¹¹ Domokos Mátyás egyenesen úgy fogalmaz, hogy Nagy László „a tanult költő iskoláját József Attila, külföldi egyetemét pedig García Lorca műhelyében járta ki, mint annak fordítója.”¹² Görömbei András sorra veszi, és részletesen is értelmezi García Lorca örökségének legfontosabb elemeit a Nagy László-líra formálásában. „Szó sincs arról, hogy Nagy László utánozni próbálná, de bizonyos, hogy abban a szemléleti gazdagodásban, amelyik költészetében 1956 után egyértelműen nyomon követhető...szerepe van a cante jondo, az andalúz mélydal olyan vonásainak, mint a kötetlenebb ritmuselv, a „beszélt skála” s még inkább az ősiség és a szenvedély.”¹³ García Lorca ösztönzését Nagy László látomásos-metaforikus dalai az intenzitásnak olyan fokán kamatoztatják, hogy ez verseinek ontológiai sokrétűségében, polifon struktúrájában, dinamizmusában poétikailag is megragadható kifejezést nyer.¹⁴

A világhírű andalúz író felismeréseivel rokon fogalmak és a tőle megtanult lírateremtő elvek Nagy László egész költészetében kitapinthatók. A duende fogalmi tartalmához jár például nagyon közel a magyar poétának az az értelmezése, amit 1965-ben, már a *Síratóének* lefordítása után, a népköltészet korszerű alkalmazási lehetőségeiről adott: „A folklorban az édes és könnyű sablon helyett kerestem az összetettebb, dinamikusabb szöveg- és dallamritmust, az abszurditásig teljes képet, a szentségtörést, a komor, de szabad lelkiületet.”¹⁵ Az a fogalomsor is egyértelműen a duende fogalmának holdudvarából emelkedik fel, amivel később Csoóri Sándor Nagy László költészetének belső erejét jellemezte. „Mi ez az erő?”, „Szerintem ugyanaz, ami a villámoké, ugyanaz, ami a káromkodó szájaké, a megfeszítve is reménykedőké, a féreg nélküli dicsősége, a magaslati hóé, ugyanaz, ami az öntöttvasé, a királyokat perzselő lángoké, ugyanaz, ami a romlással szembe szegülő értelemé.”¹⁶ Domokos Mátyás szó szerint a duende fogalmát használja Nagy László költészetének értelmezésekor. García Lorcát is hosszan idézi, amikor „a halállal élék s nem kenyérrel” („vivo de muerte, no de pan”; Versión Éva Tóth y David Chericían) gondolatát megfogalmazó magyar költő belső ragyogásáról beszél. „Hogy mi ez a duende? García Lorca hosszú tanulmányt szentelt ennek. (...) A duende lényegéhez tartozik, tegyük hozzá Lorca szellemében, hogy nemcsak a világban kinn ólálkodik, hanem – mint

Nagy László naplójába följegyezte –: »Mint egy égő kard lakik bennem, s lassan a szívemig ér.«¹⁷

A duende mellett természetesen a cante jondo hangütése, a románc spanyol műfaja és minden bizonnyal Lorca *Don Luis de Góngora-értelmezése* is hozzájárult a Nagy László-líra szinképének további alakításához. „Eredendő természetlátásának, gazdag tárgyi szépségének adhatott szabadabb szárnyalást a cante jondo Lorca által megcsodált „nagyszerű panteizmusa.”¹⁸ „A spanyol románc pedig a hosszú énekek formálását segítette. (...) A hosszú ének műfajának teljesebb kimunkálásához (...) ösztönzést Lorca Góngora tanulmányából is meríthetett.”¹⁹ Nagy László költői világában „az álom látomás-teremtő képzeletének” intenzitása erősebb lett a *García Lorca-fordítások* megszületése után.²⁰

S a spanyol lírikus művészetét továbbgondolva, verseinek legkiválóbb magyar tolmácsolója a költő világirodalmi hatását is a korszerűség aktuális távlatáiban mérte föl. „*Napjainkban Ginsberg, a beatnik-költő azért tud oly megrendülten üvölni, mert két nagyság szolgált neki talapzatul: Whitman és García Lorca.*”²¹ S nemcsak az újítót, hanem a múlt értékeire figyelő, szintézisalkotó művészt is nagyra becsülte benne.²² A nemzete sorsát – annak meghatározó tradícióival együtt – világirodalmi horizontra emelő költő alakjával önmaga legbensőbb törekvései miatt azonosult. „*Nem ismert országhatárt, mégis eredendően spanyol.*” „*A spanyolok drámájának micsoda feszültségét adja csak ebben a két sorában is: »Ó, fehér fal, Spanyolország! / Ó, kín fekete bikái!« („Oh blanco muro de Espana! / Oh negro toro de pena!.”)*”²³

Nagy László megbocsáthatatlan tettnek: „a zsarnokság bűnének, az emberiség szégyenének” tekintette *García Lorca* meggyilkolását. Szívfájdító sorokban emlékezett meg a költő utolsó óráiról. „*Nincs bocsánat a halálnak, mert García Lorcát idő előtt elvette tőlünk. Nem bocsátunk meg a halál ibériai kupecének és hentesének, mert Lorcát az enyészet konyhájára lökte. (...) Mikor kísérték a csendőrök, a szeme könnyes volt, azt mondják. Félt volna a haláltól? Nem hiszem. A riadalom nem a férfié lehetett, hanem a költőé. A megiratlan dalok, a füsttő vált ábrándok, tervek mardosták azokat a fekete szemeket. Nincs bocsánat a halálnak.*”²⁴

J e g y z e t e k

1. Görömbei András *Nagy László-monográfiája* részletesen tárja fel Nagy László *García Lorca* elméleti életművébe történő elmélyülésének fokozatait és a sajátjával rokon művészeti elveinek felismerését. Vö.: Görömbei András: *Nagy László költészete*. 1992. 173-177.
2. Vasy Géza: *Nagy László*. 1995. 221. Például ezzel a képpel is: „*ott lebeg valahol vörös por és fekete ég közt, mint egy szerelemtől mérgezett pacsirta.*” = U. o.
3. Nagy László: *Kis krónika a fordításról*. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások*. Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 107.
4. U. o.
5. U. o. 108.
6. *Krónika-töredék*. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. 1994. 1976. január 28. 184.; *Korszerű költészet, hagyomány és közönség*, 75.; *Versfordításaimról*, 125.; *A költő nem*

- tévedhet 46. = Valamennyi írás: In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. .
7. 1975. július 1-jén rögzíti naplójába: „*Elvállaltam Lorca Bernarda-házát, a nyáron lefordítom.*” = Krónika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig. 1994. 72.
 8. Görömbei András, i. m. 176-177.
 9. Nagy László: Nincs bocsánat. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 110-111.
 10. Görömbei András, i. m. 175.
 11. U. o. 174.
 12. Domokos Mátyás: Táltos Babilonban. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 280.
 13. Görömbei András, i. m. 176.
 14. Vö.: Görömbei András: Nagy László organikus költői világa. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 320. „*Gyaníthatóan a García Lorca-i képalkotás-mód meghódítási kísérleteiből erednek Nagy László költészetének, szépség maximumra való törekvésének legvitathatóbb jegyei, „izomlázai.*” = Domokos Mátyás i. m. 281.
 15. Interjú, 1965. Kérdező Katona Éva. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* Válogatta és szerkesztette Kiss Ferenc. A képanyagot összeállította Nagy András. 1979. 54.
 16. Csoóri Sándor: A Zöld Angyal. In: *Havon delelő szivárvány. In memoriam Nagy László.* Válogatta, szerkesztette, összeállította Görömbei András. 2000. 195.
 17. Domokos Mátyás, i. m. 285.
 18. Görömbei András, i. m. 176-177. „*S a cante jondo és a Cigányrománcok éjszakája, megint csak erős metamorfózissal, távoli párhuzamként belejátszhatott a Himnusz minden időben kötet fekete színvonulatába.*”
 19. U. o. 176.
 20. V. ö.: Tolcsvai Nagy Gábor: *Nagy László.* 1998. 155.
 21. Nagy László: Nincs bocsánat. In: Nagy László: *Adok nektek aranyvesszőt. Összegyűjtött prózai írások.* 111.
 22. U. o. „*Noha mindig új csapásra tört e nyughatatlan spanyol, nemcsak szenvedélye, de összegező ereje is segítette. Mert legnagyobb verse is, a Siratóének, költői eredményeinek hatalmas ötvöze-
te.*”
 23. U. o. 111-112.
 24. U. o. 112.

MIT OLVASNAK A GYEREKEK?

(A mai magyar gyermek- és ifjúsági lapokról dióhéjban)

FECSCHE CSABA

Mit olvasnak ma a gyerekek? A *Harry Potter*t például, amit úgy visznek, mint a cukrot, és nagyon jó az, hogy akad könyv értékválságos világunkban, melyet minden gyermek – s nem csak gyermek – szeretne elolvasni. Én ugyan *Rowling* asszony összes művéért, a böröndnyi *Harry Potter*ért nem adnék egy *Lázár Ervin*-mesét, de ez legyen az én bajom.

Vagy ha honfitársam az a gyerek és beszéli – dadogja – *Arany János* nyelvét, minden további nélkül olvashatja a *Dörmögő Dörmötörben Varga Pötyi* kór-szakos költeményét, hogy asszongya: *Én vagyok Méh Béni, / aki a kast építi. / Ízelt lábamon kosár, / benne vakolókanál.* De kilóg a kosárból a fűzfavessző, poétánk címére! Hogy miért nem jeles poéták verseit, ez olyan kérdés, amelynek horgára én aligha tudom ráakasztani a megnyugtató választ.

Gyerekkori emlék: édesanyám hangosan felolvas a petróleumlámpa pislákoló fényénél. A *Móriczok, Mórak, Mikszáthok* az édesanyám hangján szólnak bennem. Olvasott a *Dörmögő*ből is. Olyan szerzők szerepeltek benne akkoriban, mint *Móra Ferenc, Szabó Lőrinc, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor*, és még sorolhatnám. Jelen voltak a lapban persze *Ilyen Nénik, Olyan Bácsik* is, nem hiányoztak az előre mutató, pártos írások sem, elvégre a szocializmust építettük, szőttük a selymet, zúgtuk a gyárat, írtuk a verset. A szocializmus elszállt, a *Dörmögő* megmaradt a *Varga Pötyikkel*. Szegény ember vízzel főz. Amikor a most ötven felé közelítő lap sikerét veszélyeztetni kezdte az import-gagyi, a tetsetős külsejű, hatásvadász *Buci Maci*, akkor megpróbált olyan lenni, mint vetélytársa. Ez sikerült is, talán még olyanabb lett.

Fantasztikusan gazdag a magyar gyermekirodalom, csak néhány alkotó nevét sorolom fel kapásból: *Agh István, Bella István, Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Beney Zsuzsa, Szepesi Attila, Csukás István, Lázár Ervin*... Sajnos műveiknek nincs kellő megjelenési lehetősége, nincsenek színvonalas gyereklapok, a napi –és hetilapokból kiszorult a gyerekróvat. Kár, hiszen ez egy elszalasztott lehetőség. Nagyon kevés felnőtt olvas ma könyvet, sok olyan család van, ahol ritka vendég a könyv, ellenben újság, hetilap vagy magazin a legtöbb családnak jár. A gyerek belenéz, belekóstol mindenbe, ami a keze ügyébe kerül, belelapoz az újságba s ha kedvére valót talál, legközelebb már ott nyitja ki. Ma a legtöbb újságban hiába keresnénk a neki valót, a gyerekróvatot. Érthetetlen jelenség ez, hiszen a lapok jövőendő olvasóikat is kinevelhetnék.

A legtöbb gyereklapunkkal, magazinunkkal az a baj, hogy nem értékorientált, hanem fogyasztói szemléletű, mintha csak azért létezne, hogy néhány multi-plussz hirdetési lehetőséghez jusson.

Számos gyermekmagazin található a piacon. Vajon toboroznak-e olvasókat a könyveknek, folyóiratoknak, vagy csupán a „felnőtt” magazinok szálláscsinálói? Itt most csak egy ritka kivételnek számító magazint említek, a *Tudorka és Barátai*-t. A most negyedik évfolyamát jegyző gyermekmagazin a hat-tizenkettő évesekhez szól. Profi módon szerkesztett lap – főszerkesztője *Bera Károly* –, munkatársai között van *Dargay Attila*, *Sajdik Ferenc*. Bár egy kissé disney-s, de a rajzfilmes csodavilág báját megőrizve távol tartja magát az erőszaktól és durvaságtól. Az irodalom nagyobb helyet is kaphatna benne, de még így is olvasható, színvonalas magazin a *Tudorka*, helye van a gyermekek és gyermekkönyvtárak polcain.

Magam is művelem a gyermeklírát, de korrekt módon aligha tudnám definiálni a gyerekvers fogalmát. *Weöres* csupazene, fülbemászó, lélegigező versei biztosan azok, noha a költő saját bevallása szerint azok ritmuspróbák, nem gyermekeknek szánta őket, a gyermekek fogadókészsége által minősültek gyermekversnek és lett a szerző szándékai ellenére a magyar gyermeklira archetípusa. Gyermekversek *Tamkó Siráto Károly* játékos, groteszk, nyelvi leleményekre épülő szövegei, *Csanádi Imre* természetet megszólító, nyelvi mélyrétegekbe hatoló versei. A gyerekek hangján beszél *Csukás István*, *Lázár Ervin*, *Janikovszky Éva*. Kevés olyan lírikusunk van, aki ne próbálkozott volna gyerekverssel, ennek ellenére úgy gondolom, hogy a gyermekirodalom az irodalom mostohagyermeké, az új gyermekkönyvekről csak ritkán jelenik meg recenzió, értékelő tanulmány, a gyermeklapok is mintha kiesnének az irodalmi közvélemény látóteréből.

Európában a tizenkilencedik század végére kezdtek elszaporodni a gyereklapok, és lettek a nemzeti gyermekirodalom letéteményesei.

Az első magyar gyermekfolyóirat a *Gyermekbarát* (1843-1844) volt. A múltból három jelentős gyermeklapot említhetünk: az *Én Újságom*, *Jó Pajtás*, *Cimbora*.

Mintegy másfélszáz gyermek- és ifjúsági lap jelenik meg ma Magyarországon. (A bőség zavara, avagy a zavar bősége?) Ezek között van kulturális, ismeretterjesztő, van hobbi és vallási jellegű lap, van képregény stb. Sok a tiszavirág-életű. Az élettartam és a példányszám beszédes lehet ugyan, de önmagában nem garanciája a minőségnek. Sőt!

Az elmúlt négy évtizedben a gyermeksjajtó történetében a főszerep a mozgalmi lapoké – *Pajtás*, *Kisdobos* – volt. Ezek politikai célzatosságuk ellenére irodalmi értékeket is közvetítettek százezres olvasótáboruknak. A rendszerváltás tájkán a *Kisdobos Hétfőföldes*, a *Pajtás Gulliver* néven élt egy darabig, aztán elnyelte őket a társadalmi változások szennyes áradata.

A gyermek- és ifjúsági lapok tömege szinte átláthatatlan, folyóiratok születnek, megszűnnek, átalakulnak, örökös és gyors a változás, az értékközvetítő gyereklapoknak nem könnyű a *Mickey Mouse*, a *Garfield*, a *Pókember*, a *Barbie* és hasonlók közegében életben maradni.

Az *Én Újságom*nak, melynek *Móra* is állandó munkatársa volt, minden bizonnyal legmértöbb utóda az 1971-ben Szegeden alapított *Kincskereső*. (Egykori munkatársai között található *Baka Istvánt*.)

A kiskamaszoknak, tíz-tizenégy éveseknek szóló folyóirat örökös felfedezőúton van irodalmunk múltjában, s ezen az úton még sokáig lesznek feladatai, hiszen eddig többnyi-

re a huszadik század legjobbjainak életművéből válogatott a gyermekeknek. Házi szerzőjüknek számít *Krúdy, Kosztolányi, József Attila, Nagy Lajos*. Ennek az értékre figyelő szerkesztési elvnek a jegyében jelenik meg az új, olyanoknak kínál-kínált lehetőséget, mint *Weöres, Nemes Nagy, Máty, Janikovszky, Csukás és Lázár*. A *Kincskereső* tükre a mai magyar gyermekköltészet átalakulásának. Teret ad a líra különböző irányzatainak.

Talán nem a verstől fordult el a gyermek, csak másféle versek tetszenek neki, nem a verszene vonzza már, hanem a humor, az ironia, az kell, hogy önmagára ismerjen a versben, az új évezred gyermekére. Ezért is igen nagy érdeme *Tótfalusi Istvánnak*, hogy ezt a fajta lírát svédből magyarra átültette. Ez a meglehetősen prózainak tűnő líratípus nagy hatással volt a magyar gyermekköltészetre, bár *Weöresnél* ez már megvolt, gondoljunk csak a *Kisfiúk témáira* című kis ciklusára. Lehetne a lapban több az életből, a kiskamaszokat érintő téma, amely az ő életüket mutatná be izgalmasan és őszintén. E hiányosság ellenére leszögezhetjük, hogy igényesen szerkesztett, igazi irodalmi folyóirat a *Kincskereső*. Kár, hogy meglehetősen érdektelenség övezi a megcélzott korosztály részéről (is). Pedig a hetvenes évek derekán példányszáma elérte a nyolcvanezretet. Most esztendőök óta a pusztalétéért küzd. Az impresszumban a szerkesztőség címénél ez áll: költőzöben. A *Kincskereső* tehát egy költőzö lap, olyan, mint a fecske, madárban. Csakhogy ez nem vicc! Megoldatlan a terjesztése, az újságosstandokon nem található, csak az iskolai terjesztőknél, ennek hatékonysága csekély, jórészt a pedagógus jó szándékán múlik. Egy jellemző példa: a napokban felhívott egy fiatal költő barátom, hogy létezik-e a *Kincskereső*. Barátom meséket, gyerekverseket is ír, arról nem beszélve, hogy két kiskisiskolás gyermeke van. Ennyire nincs a köztudatban ez a kitűnő lap.

Nincs olvasói utánpótlás, szükség lenne a *Kincskereső*höz hasonló színvonalas lapra a kisebbeknek, a hat-tíz éveseknek és az ovisoknak, ezek a kistestvérek természetesen kócosabbak és rakoncátlanabbak lennének, mint bátyjuk.

Évek során sok rendhagyó irodalomórát tartottam kisiskolásoknak, felolvastam óvodásoknak szerte az országban, s bizvást állíthatom, bennük még van igény az ilyesmire, amit a jó ég tudja, hogyan és miért később kiölnék belőlük. Tehát azt mondom, a gyerekek nyitottak a szépre és a jóra, és ez reményteli dolog. Vérmes reményeim persze nincsenek, de talán száz *Pistikéből*, akinek tetszenek az én versikéim, lesz egy *István*, aki megmarad versolvasónak, egyáltalán olvasónak.

Ha olvasókat akarunk magunknak, s miért ne akarnánk, hiszen az írás föltételezi az olvasást, akkor bizony olvasókat kell nevelnünk. Hogy ez nem az író feladata? Meglehet. De ha nem megy másképp?!

Valaki –konkrétan létező személy –s ha nem tévedek éppen az oktatás területén működő kétlábú tette fel a kérdést: *fontos az posztmodern korunkban egyáltalán, hogy olvasanak a gyerekek? Szükség van még könyvekre, nem idejétmúlt dolog-e a Gutenberg-galaxis?* Jó kérdés, igazi posztmodern kérdés. Szükséges-e, hogy emberek legyünk, feledvén hogy, *embernek lenni ünnep*. Ereszkedjünk hát négykézlábra, irány a barlang! Csak nehogy valamelyik örült megint ecsetet vegyen a kezébe!

(Elhangzott a 2004-es Tokaji Írótaborban)

TALÁLKOZÁSOK NAGYVÁRADON ÉS TOKAJBAN

(Az író táborok irodalmon túli hozadéka)

KÖDÖBÖCZ GÁBOR

Vékonyka földi jelenlétünk talán legfontosabb tapasztalata, hogy tagjai vagyunk egymásnak s részei a nagy egésznek. Amiként a mikrokozmoszok csak összeadódva válnak makrokozmoszá, a kis hazák is csak együtt tágulhatnak nagy hazává. Az egymás felé kinyújtott kezeknek és az Istentől megáldott találkozásoknak is ez lehet a végső üzenete.

Ilyen aspektusból nézve már önmagában az is a Gondviselés ajándéka, hogy 2006 nyarán két rangos író tábori tanácskozáson vehettem részt: június elején *Nagyváradon*, augusztus derekán pedig *Tokajban*.

Ady és a holnapos költők kedves városába *Barabás Zoltán* barátom meghívására érkeztem, és előadóként vettem részt a *III. Partiumi Író tábor* munkájában. Az 1956-os forradalom és szabadságharc ötvenedik évfordulójára szervezett háromnapos tanácskozás szakmai színvonalát és emberi hitelességét mutatja, hogy a Kárpát-medencéből összeereglett előadók között szerepelt például és *Pomogáts Béla*, *Kalász Márton*, *Koncz Gábor*, *Székelyhidi Ágoston Magyarországról*, *Tófalvi Zoltán Szászi Zoltán Felvidékről*, *Dávid Gyula* és *Péter Miklós Erdélyből*. Az előadásokat a debreceni újságíró-szerkesztő, *Filep Tibor* filmje (*Az a nap a mienk volt...*), illetve a nagyváradai *Szigligeti Társulat* művészeinek estje (*A szabadságról és a zsarnokságról*) tette élményszerűbbé, színesebbé.

Vendéglátóink figyelmessége és a *Góbé Csárda* vezetője (*Pápay Zoltán*) jóvoltából egyik este erdélyi ingyencégeknek hódolhattunk – szabad ég alatt, szabad tűzőn és szabadversben. A desszertet *Csema Csaba* műsora (*Jókedvünk tele*) és *Szokolczay Lajos* showmaneket megszágyonító produkciója jelentette a hálás közönségnek. Külön örömmünkre és épülésünkre szolgált, hogy *Tőkés László*, a *Királyhágómelléki Református Egyházkerület* püspöke többször is személyes jelenlétével tisztelte meg a tábor munkáját.

A tanácskozás egycsapásra ünnepé változott, amikor a *III. Partiumi Író tábor* díjainak átadására, illetve a laudációkra került sor. Az 1956 szellemiségéhez egész életművükkel hűséges kitüntetettek (*Sulyok Vince*, *Dávid Gyula*, *Pomogáts Béla*, *Székelyhidi Ágoston*) méltán érezhették a jelenlévők feltétlen szeretetét és nagyrabecsülését. E sorok írója pedig igazán megtisztelve érezte magát, hiszen a régi jóbarát *Székelyhidi Ágostonról* mondhatott méltatást.

Sohasem titkoltam, hogy számomra a szakmaiságnak a szeretetteljes elmélyültség, az író tábori részvételnek pedig az intenzív személyesség, a régebbi és a reménybeli új

barátokkal való találkozás adja a legfőbb értelmét. Következésképpen a nagyváradi napokat is hajlamos vagyok a lényemet mélyen és bensőleg megérintő értékképző mozzanatok felől szemlélni. Ugy gondolom ugyanis, hogy a közös gondolkodás felelősségét és az együttlét örömét a szemtől szembeni dialógus, a valódi megértésre törekvő, nyitott és lélekteljes párbeszéd teheti maradandóan élményszerűvé és emberivé. Hitem szerint az új ismeretségek kötése (*Gittai István, Lipcsei Márta, Tókécs László*), a borozgatás közbeni hosszas beszélgetés *Pápay Zoltánnal*, a *Góbé Csárda* zseniális megálmodójával, jóízű reggeli pálinkázás *Aniszi Kálmánnal* és *Felhős Szabolccsal* spirituális szempontból ugyanolyan fontos, mint például az újbóli találkozás *Szokolczay Lajossal, Tüzes Bálinttal* és az idén márciusban *Egerben* megismert *Barabás Zoltánnal* s az ő kedves váradi barátjaival (*Julikával, Katikával* és *Pintér Istvánnal*), akiket már első alkalommal nagyon megszerettem. Nem csoda hát, hogy mindezek nyomán lelkileg és szellemileg feltöltődve, maradandó élményekkel tértem haza *Egerbe*.

Az 'Érték és befogadás' főcímmel meghirdetett 34. *Tokaji Író-tábor* idén három egyenértékűen fontos téma (*Bartók Béla – 1956 – Irodalmi nevelés*) jegyében végezte munkáját. A *Tokaji Ferenc Gimnázium* aulájában zajló tanácskozást Vasy Géza, a kuratórium elnöke nyitotta meg. A tanácskozás rangját és önagán jóval túlmutató jelentőségét a média érdeklődése mellett az előadók személye (pl. *Balázs Géza, Alföldy Jenő, Jánosi Zoltán, Dobozi Eszter, Mezey Katalin, Egyed Emese, Lackfi János, Szászi Zoltán, Székelyhídi Ágoston, Cs. Varga István, Pomogáts Béla, Fekete Gyula, Papp Tibor, N. Pál József*) is hűen tükrözi.

A háromnapos rendezvényt keretbe foglaló megnyitó a *Rákóczi-pincében*, a zárófogatás pedig a *Rákóczi Ferenc Általános Iskola* aulájában zajlott, ahol *Májor János, Tokaj város polgármestere*, illetve *Nagy Gáspárné, a Cívus Grand Hotel Aranybika* igazgatója mondott pohárköszöntőt.

Jómagam a '90-es évek elejétől veszek részt az Író-tábor munkájában, 2002 óta a kuratórium tagjaként is segítem a szervezést és lebonyolítást. Az eddigi tanácskozásokon két alkalommal elnököltem, egyszer pedig *József Attila* költészetéről tartottam előadást. Számomra azonban a személyes találkozások, ismeretségek, barátságok és poharazgatással egybekötött oldott beszélgetések jelentik a tábori élet igazi vonzerejét. Ezért a továbbiakban válogatott élményekről, szép emlékekről, rokonszenves emberekről és vonzó törekvésekről szólok.

A *Tokaji Író-tábor* hosszú ideje páratlan türelemmel, nagy körültekintéssel és példászerű áldozatvállalással szolgálja a *Miskolcon* élő *Sáray László*, aki nem egyszerűen titkár, hanem olyan integer személyiség, aki a tokaji tanácskozások és a közbülső kuratóriumi ülések lelke és motorja. Nélküle az író-tábor léte és működése aligha képzelhető el. Itt kell megemlítenem *Sáray Ákos*t, aki évek óta hűségesen, nagyfokú érzékenységgel párosuló profizmussal és kellő tapintattal fotózza az író-tábor derűs és kevésbé derűs pillanatait, kapja lencsevégre az érdekes karaktereket és izgalmas momentumokat. Az ő munkája nélkül mérhetetlenül szegényebb lenne a tábori dokumentáció és a *Serfőző Simon* által szerkesztett évkönyvek anyaga is.

Ami a kivételesen nagy, elementáris erejű élményeket illeti, *Bartók Béla* emléktáblájának avatása a *Millenniumi Irodalmi Emlékparkban* feltétlenül az volt. *Csírják Viktória* szobrászművész alkotása előtt *Jánosi Zoltán* mondott laudációt. Még pontosabban: a bartóki tiszta forrásból táplálkozó, az archaikustól a posztmodernig ívelő, a költői lakozás él-

mény- és érzékenységformáival érintkező, az erőteljes szemléletesség és a poetikus emelkedettség jegyeit virtuóz módon ötvöző avató beszédet, ami azóta is a létezés izgalmaival ható nyelvi intenzitásként él bennem. Ehhez fogható osztatlan sikert talán csak a *Tokaji esték* egyik rendezvénye aratott: *Bartók* kórusműveket hallgathattunk a nyíregyházi *Pro Musica* leánykar előadásában, *Szabó Dénes* Kossuth-díjas kamagy vezényletével és gyakorta derűt fakasztó, élvezetes összekötő szövegével. Bevallhatom, hogy a már-már extázisban végighallgatott est során zenélt bennem a lét öröme, és igencsak büszke voltam arra, hogy egykoron a nyíregyházi *Zrínyi Ilona Gimnáziumban* a *Tokajban* méltán ünnepelet kamagy volt az ének-zene tanárom.

Hamisítatlan szeánsz és igazi misztérium volt az is, amikor több órás éjszakai beszélgetést folytathattam a régi írótáboros *Papp Tiborral* legújabb regényéről, az *Olivér könyvéről*. A szerző spontánul, a jól végzett munka oltalmazó derűjével beszélt valóság és fikció, élet és irodalom összefüggéséről, izgalmas és sehol sem olvasható műhelytitkokról, örömeiről és keserűségeiről, sikereiről és hiányérzetekről. A finom borsodgeszti bor kortyolgatása közben szinte észre se vettük, hogy már hajnali kettőre jár az idő. Dehát egy ilyen ritka, ajándékba kapott kitérülködés minden áldozatot megér.

Feltétlenül szólnom kell a pozitív energiákkal feltöltő, szeretetben azonosuló, lélekerősítő találkozásokról olyan kiváló emberekkel, mint például *Antall István*, *Bertha Zoltán*, *Demeter József*, *Fecske Csaba*, *Hegedűs Mária*, *Kelemen Erzsébet*, *Nagy Gábor*, *N. Pál József*, *Oláh János*, *Serfőző Simon*, *Tőkés László*, *Szabó Csilla Judit*, *Vajda Gábor*, *Vathy Zsuzsa* és mások. A kitüntető figyelem dedikált könyvekben megnyilvánuló eleganciáját is hálás szívvel említem – az ajándékozók nevével együtt: *Barabás Zoltán*, *Demeter József*, *Fecske Csaba*, *Muzsnay Árpád*, *Lipcsei Márta*, *Oláh András*.

Nem tudhatom, hogy a *Partiumi* és a *Tokaji Írótábornak* szüksége van-e rám, de a fentebb (hely szűke miatt csak töredékesen!) leírt élmények/tapasztalatok birtokában bátran és jó szívvel mondhatom, hogy nekem – évenként legalább egyszer – égetően nagy szükségem van a Nagyváradon és Tokajban való személyes jelenlétre.

FÖLNÉZÜNK A FELVIDÉKRE*

JÁKI SÁNDOR TEODÓZ OSB.

A *fölnézünk* szóban benne van őszinte tiszteletünk, nagyraértékelésünk és nagyrabecsülésünk, még a csodálatunk is, vagyis az, ahogyan szívből és őszintén *fölnézünk a Felvidékre!*

Előadásom *alcíme*, a népi vallásosság átélt és megőrzött kincsei miatt is *fölnézünk a Felvidékre!* A vallási néprajz tudományos igénnyel kutatja és vizsgálja, hogy a hívő nép *katolikus vallásának* megtanult tételeit hogyan tudja és vallja; azokat, hogyan éli át, hogyan lesz sajátjává, és végül: hogyan hagyományozza tovább meggyőződését, akár szűkebb körben, a családjában, akár tágabb körben, abban a nagyobb közösségben, melyhez tartozik.

Az *alcímhez* tartozik még: ismereteimet a Felvidékről lényegében a Mátyusföldről, a Csallóközből és a Zoboraljáról szereztem. Bár voltam más felvidéki részekben is, de azok a látogatások a vallási néprajz szempontjából számban is és tartalomban is szinte elenyészőek. De ez az arányokban való eltolódás a Nyugat-Felvidék irányában cseppet sem változtat azon a meggyőződésemen, hogy FÖLNÉZÉK AZ EGÉSZ FELVIDÉKRE!

Amennyiben pedig a földrajzi és a történelmi elemek szoros kapcsolatban, szinte egymást átfedően szerepelnek előadásomban, annak az az „oka”, hogy a régiektől tanultva vallo: „a történelem: időbeli földrajz és a földrajz: térbeli történelem”. Ezt is még az *alcímhez* csatolom.

Biztosan *fölnézék a Felvidékre* tíz esztendő koromtól fogva. Ugyanis Pannonhalmán jártam a bencés gimnáziumba, mégpedig a gimnázium legelső osztályába, az akkor, 1939-ben alakult olasz tannyelvű középiskolába, és nem volt olyan délutáni szabadidőnk a főmonostor 46 holdas kertjében, hogy a kertből fölérve, a kertkapuból ne néztünk volna el északkeletre: Pázmánd falu fölött meglátjuk-e a messzeségben a Zoborhegyet? Pannonhorma 283 méterre van a tengerszint fölött, a Zoborhegy 588 méterre, vagyis Zoborhegy 305 méterrel magasabban van, mint Pannonhorma. Ezért – mi, pannonhalmiak – mindennap csak *fölnézhetünk a Felvidékre*: a Zoborhegyre.

Szívesen hallgattuk, hiszen szívesen tanították gimnáziumi tanáraink: a bencés atyák: a középkorban a zoborhegyi apátságból tudták értesíteni Pannonhegy szerzetes-testvéreit – és viszont is –, ha valami fontos és sürgős üzenivalójuk volt egymásnak, hiszen mindkettőben Szent Benedek Reguláját követő bencések éltek. Így tanították nekünk: hajdan a bencés elődök nappal füstjelekkel, éjjel pedig fényjelekkel tudtak „kommunikál-

* A 2005. dec. 9-én, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Kara által rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett-bővített, kottával ellátott változata.

ni”, mert akkor még tisztább volt a lég, és a kommunikáció „*communio*”-t jelentett: szellemi-lelki összetartozást, sőt egységet is.

A bencések ott álltak a magyarság nemzeti bölcsőjénél. Géza fejedelem alapította Pannónia Szent Hegyén (*Mons Sacer Pannoniae*) a Szent Márton-monostort. Szent István 1001-ben megújította édesapja fundálását, kézjegyével hitelesítette az alapítólevelet. Ennek tanúsága szerint a monostor rendeltetése: *Pro stabilitate regni*, vagyis Az ország erősítése, „*hazánk épségének*” szolgálata. (Az alapító szent király rendelése szerint Pannonhalmán minden nap imádkoznak Magyarországért, hazánk sérthetlenségéért, erősítéséért, épségéért.) Tudjuk, az erődé változtatott Szent Márton-hegyi monostor ellenállt a tatároknak, végvárként is szolgálatot tett a török időkben. Köztudott, hogy főapátjával, Kelemen Krizosztommal az élen csodálatosan helytállt a II. világháború nehéz időszakában is.

Egykoron *Kazinczy Ferenc* a bencés *Guzmics Izidorral* együtt nevezte el Szent Márton hegyét *Pannonhalmának*. Hazánk kultúrával és művészettel megszentelt földjén, az ősi pannón kolostort meglátogatva írta *Kazinczy* egy könyv támlájára: „*Emberi nagyság, mi volnál te ész, erény és honszeretet nélkül!*” Vendégként tapasztalta meg: „*itt lélek lakik*”. Békesség és műveltség harmóniája teszi „*tiszteletessé az itt élő tudományt és mindazt, ami jó és szép, híven szerető sereget! Áldom István királyunkat, hogy őket egyesítette.*”

Kodály Zoltán pannonhalmi látogatásakor – dr. Nádasi Alfonz bencés rendtársam kíséretében – így nyilatkozott: „*...teljesebbé lettem Pannonhalmával. Hazánk kultúrával és műveltséggel megszentelt legősibb földjén meghatottan járok. Ott, ahol elsőként hangzott fel minden zenei stílus őse, a gregorián.*” – Pannonhalmi látogatásának élményét összegezve a „*Hortobágy mellyék*” kálomista Veres Péter pedig ezt írta a pannonhalmi Főkönyvtár vendégkönyvébe: „*Jólesik szegény magyarnak ezer évre visszatekinteni.*” (Vö.: Cs. Varga István: *Adósságtörlesztés. A bencés szellemiségről*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. 408. o.)

A *Felvidék* részéről is korán megindult az érdeklődő viszonzás. Zoborhegy apátságának remete-szerzetesei, Zoerard (Szórád, Zoárd, bencés rendi nevén: András) és Benedek szívesen elzarándokoltak Szent Márton hegyére és ott boldogan imádkoztak a Szent Márton tiszteletére épített monostor főoltára előtt. Lehetett ez még a XI. század első negyedében. Boldog Mór, az első magyar író mint „*puer scholasticus*” (iskolás gyermek) tanult Szent Márton hegyén, ahol a fiatal szerzetes iskolájában az egyházmegyes káptalani iskolák tanrendje volt a követendő példa: a *septem artes liberales* szerint tanítottak, nemcsak a *trivium* (grammatica, dialectica, rhetorica), hanem a *quadrivium* (musica, aritmetica, geometria, astronomia) is az iskolás (templomi *énekes*) fiúk kötelező tantárgyai voltak.

Mór (Maurus) látta Pannonhegyen az egyik zoborhegyi remetét, és ezt az eseményt latinul leírta az első magyar szerzőségű könyvben, amelynek címe: *Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martiris – A szent remetéknek, Zoerard hitvallónak és Benedek vértanúnak élete*. Mór később Szent István király kinevezésével pécsi püspök lett, a tíz első magyarországi püspök egyike. (A pécsiek régi szép hagyomány szerint Szent Mórként tisztelik első püspöküket. Ez a hagyomány szépen értékelhető, ha elolvassuk Dejsics Konrád bencésnek 2006 nyarán írt sorait: „*Scitovszky János, Pécs*

püspöke írja körlevelében: »IX. Piusz pápa Mórnak, a XI. századi pécsi püspöknek nyilvános istentiszteletét elrendelte és életbe léptette. [1848] ... Szent Mór hitvalló és püspök évenkénti egyházi ünnepét 1913-ban október 25-re rögzítették.«)

Fölnézünk a Felvidékre földrajzi értelemben.

Az Alföld a magyar világ szíve-közepe, térbeli, földrajzi szemléletünk origója. Az Alföldhöz képest beszélünk Dunántúlról, Felvidékről, Délvidékről és még Transz-szilvániáról, Erdőn-túli tájról, Erdőn-túli országról, vagyis Erdélyről is. Az Alföldhöz viszonyítunk, és beszélünk a délvidéki, a nyugati (pannon) világról, a keleti (erdélyi), sőt a Keleti Kárpáton ton túli, moldvai csángómagyarságról, a *felvidéki*, az északi (főként palóc) világról.

Gál Sándor *Homok* című versében, melyet költőbarátjának, Ratkó Józsefnek ajánlott, így mutatja be felvidéki örökségünket: „*csodaként / nyílik ki dobóruszka / oltármélye borsi szülőszobája / hibbe balassi-csúcsa / a kassai dóm kőkriptája / s feltörik a valóság vastitka / szregovától szklabonyán át / komáromig felfénylenek a tájak / szenc szép hives-patak-íze / stósz fenyőmagánya...*” Ez a keletről nyugatra ívelő szívárvány a Mátyusföldön, Zoboralján, a Csallóközben folytatódik, egészen Dévényig, a dévényi sziklákig, ahol Ady tért vissza hajdanában magyarhonba – „*új időknek új dalaival*”.

Fölnézünk a Felvidékre történelmi értelemben is, mégpedig annak megfigyelésében, észrevételében, hogy a *felvidékiek* mennyire becsülik és őrzik a saját, akár közeli, de még inkább a távoli (évszázados, sőt évezredek) történelmi értékeiket.

2005. novemberében *felvidéki* fizikus barátom, dr. Tóth Attila autóján utaztam Zoborhegyről Zoboralja községei felé. Induláskor barátom felesége megkérdezte tőlem: „*Atya, melyik úton menjünk? Nyitra városon keresztül, vagy a Nagy-Úton?*” A meghatódott csodálattól alig tudtam azonnal válaszolni: – „*Hát persze, hogy ne a városon át, hanem a Nagy-Úton menjünk!*”

A Zoborhegy közvetlen közelében, a Zoboralján ugyanis a Nagy-Út – különösen a számunkra – hármat is jelenthet. *Először* jelentheti az időben legtávolabbit: Marcus Aurelius Nagy-Útját. *Másodszor* a Ghymeskosztolányba vezető Nagy-Út. És *harmadsorban* Kodály Zoltán nagy-útját, melyen első népdalgyűjtő útja során a Zoboralját bejárta.

Az *első* nagy-út Nyitra városától a Garam folyóig, Kr. u. 174-be visz vissza bennünket. A *másodikon* Ghymeskosztolányba, egy gyönyörű kicsi templomig juthatunk el.

A *harmadik*: Kodály Zoltán nagy-útja. Ő pontosan száz évvel ezelőtt, 1905-ben indult útjára a Mátyusföldön. A következő évben, 1906-ban, az ő nagy útja őt már Zoboraljára vezette, hogy magyar népünk népzenejét még jobban megismerje és azt majd magyar népevel is megismertesse. Kodály egész életére szóló népzenei élményt szerzett a *felvidéki* Mátyusföldön. Élményeit közölte Bartókkal, és így a bartóki nagy-út is elkezdődött még 1905-ben.

Először nézzük ezt a legutóbbi *nagy-utat*, időrendben a harmadikat, a népzeneit. Tudjuk Kodály mátyusföldi indulásának idejét (1905. augusztus 2. hete) és útjának csallóközi kitérőit. (Szalay Olga: Kodály első népdalgyűjtő útja – Százéves a magyar népzene-tudomány, In: Honismeret, 2005/6.) Rekonstruálták az első út egyes állomásait is: Galánta – Taksony – Felsőszeli – Alsószeli – Pered – Zsigárd – Deáki – Vágfarkasd – a Gútai szálások – Nádszeg – Dercsika.

Ennek az útnak a jelentőségére Kodály csaknem 40 év múlva, 1943-ban így emlékezik vissza: „*Lehettem volna zeneszerző a klasszikus mesterektől tanulva is, s talán euró-*

pai hírű akkor is, ha sose találkoztam volna Galántával. De magyar zeneszerző, magyar zene szerzője nem lehettem volna soha...” (Kodály: Visszatekintés, 3. köt. 503. old.)

A Kodály Zoltán *nagy-úfja* szervesen folytatódik 1906-ban a Zoborvidék, a Zoboralja népzenei felfedezésével. Ennek állomásai többek között: Gerencsér – Csitár – Zsére – Kolon. (Bár az ottaniak *ny*-hangzót mondanak a szó végén: *Kolony!*; önekik a sajátjukat joguk van sajátosan ejteni!) Az ötödik falu: Ghymes (alig negyven évvel ezelőtt még így olvastam ott a kereszteltek anyakönyvében a keresztelés helye rovatban: *Ghymes*; igen, így: *G-h-y-mes!*) – majd pedig Lédec község következik hatodiknak.

Mivel 1961-ben a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát elvégeztem, ezért népzenei tanultságom alapján mind a hat odaváló népdalt szívesen énekelném – *még öregember erejevesztett hangján* is –, ahogyan Kodály a magunkfajta öregek énekes produkcióit jellemezte. (Kodály: Visszatekintés II., Budapest, 1964, Néprajz és zenetörténet, 231.) Sőt, a legismertebb zoboralji népdalokat akár mindannyian együtt énekelhetnénk, hiszen ezeket még az egypárti diktatúrában is tanulnia kellett minden egyes magyar fiatalnak – még a párttitkár fiának-lányának is. Köszönhetjük mindezt Kodály Zoltánnak, hogy a *Felvidék* népzenei nagyra értékelésére is megtanított bennünket! (Most csak az énekek kezdő sorainak szövegét idézzük.)

1. Gerencsér – *Gerencséri utca...*

2. Csitár – *A csitári hegyek alatt...*

3. Zsére – *A jó lovas katonának...*

vagy ahogyan Kodály először gyűjtötte Zsérén:

Száztalléros katonának...

4. Kolon – *Meghalok, meghalok, – még beteg sem vagyok, –
kolonyi temetőn – nyugodni akarok!*

5. Ghymes – *A ghymesí vár alatt, vár alatt, vár alatt...*

6. Lédec – *Lányok ülnek a toronyba' arany koszorúba'...*

Egyik fiatal magyarországi barátommal nemrégiben Galántán jártam, és ott Kodály Zoltánnak mind a két emléke előtt tiszteleghettem. (Kodály Zoltánt én még személyesen ismerhettem. Hadd dicsekedjem el: kétszer is találkoztam vele nálunk; nálunk a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban, mikor ott volt két alkalommal is, ott, ahol az Édesapja érettségizett.)

Tiszteleghettünk barátommal a *Kodály-emléktábla* előtt a galántai vasútállomás épületénél, ahol Kodály édesapja, Frigyes, állomásfőnök volt.

Majd ugyancsak Galántán tiszteleghettünk, a *Kodály-emlékmű* előtt, az Esterházy-kastély kertjében. (Esterházy János fiának, az ifjú Jánosnak osztálytársa voltam Pannónhalmán. Édesapja volt az egyetlenegy képviselő a pozsonyi parlamentben, aki a zsidók elhurcolása ellen fel merte emelni a szavát és NEM-mel szavazott. „Jutalmul” csehországi börtönben halt meg!) – Tisztelettel *főlnéztünk a Felvidékre* Galántán is!

Kodály Zoltán népzenei nagy-útjának részletezése után szölok arról a *nagy-útról*, melynek legalább 1200 (ha nem több!) éves emléke csodálatra kötelez bennünket a *Felvidéken*: a Ghymeskosztolányba vezető *nagy-útról*. Gyönyörű kis templom van ott. Megtekintése hasonló élményt jelent, mint amikor a Balatonnál, Keszthely-Hévíz mellett Egregy templomát látogatjuk meg, majd imádkozunk benne.

A ghymeskosztolányi templomot 1974-ben láttam először: még a restaurálása *előtt*. Később csaknem minden évben megcsodáltam a restaurálása *alatt*. A restaurálása *után*

pedig alig volt év, hogy meg ne látogattam volna. Sőt az idén, 2005 nyarán kétszer is látogattam. A restaurálás óta azonban ujjnyi vastag penész van már a freskón: jobbra a szentély előtt. (Tilos fényképezni! Ez nagyon is érthető, mert a vakuzás árthat a falakon – a restaurálás után jelentkező fekete falpenészek!)

A ghymeskosztolányi templom a kora-középkorra visszautaló bizonyosság. Még nincsen egészen kiderítve, de van olyan vélemény, hogy azoknak a keresztényeknek a hitére és buzgóságára utal vissza, akik még a magyar honfoglalás előtt élhettek itt, mint templomot igénylő és templomot építő népek. Természetesen gondolhatunk akár még az itt maradt (itt maradhatott) római veteránokra és azoknak keresztény hitére is.

Van okunk (és kötelességünk), hogy a második *nagy-útért is főlnézzünk a Felvidékre!* De ez már a Felvidéken lakók megélt vallásosságát jelenti, melyet a vallási néprajz keretében is lehet tárgyalni.

Am ha 2005. november 28-án ott az autóban a kérdés („*melyik úton menjünk?... a Nagy-Úton?*”), arra a Nagy-Útra vonatkozott, amelyen Marcus Aurelius római császár járt, amikor Kr. u. 174-ben a Garamnál legyőzte a kvádokat, és a zoboraljak tudnak még erről a Nagy-Útról, mert amint a későbbi beszélgetésből kiderült: útítársam valóban erre a Nagy-Útra gondolt, akkor még meghatottabban kell *főlnéznünk a Felvidéken a felvidékiekre!*

Ezt az időn és országhatárokon átvívelő összetartozást, történelmi, magyar és közép-európai tudatot erősíti meg Kosztolányi, a magyar nyelv, főképpen a színek, jelzők, hangulatok varázslatos költője, aki Rómában, a Capitoliumon „*főnséges írótlárs*”-ként köszöntötte a Marcus Aurelius szobor-remekművét.

Marcus Aurelius Rómában, Kr. u. 121-ben született és 180-ban halt meg. A korlátlan hatalommal uralkodó hadvezér, filozófus császár maga vezette a dunai háborúkat, Kr. u. 174-ben legyőzte a kvádokat és a markomannokat, akik már 168-ban eljutottak Aquileiáig. A háború 175-ben a szarmaták ellen folytatódott. Majd Keleten kellett küzdenie trónbitolók ellen, de 178-ban visszatért Pannóniába, és itt is halt meg. A folytonos háborúk ellenére is békére törekedett, de rettenetes háborúkban irtotta a birodalom ellenségeit. Amikor azonban elült a csatazaj, itt a Garam partján félrevonult, elmélkedett és naplót írt. Minden vallást elfogadott a kereszténység kivételével, a keresztények üldözését sem akadályozta meg. (Szent Pothinus és Szent Blondina vértanúk!) Élete végén görög nyelven leírta gondolatait, életének főbb elveit, ebből a gyűjteményből a sztoikus Marcus Aureliust ismerhetjük meg, lényegében a sztoa erkölcsstanát fejtette ki: „*Tegyen vagy mondjon bárki bármit: nekem jónak kell lennem.*” (Elmélkedések. 1923; 1965; 1975. Huszti József fordítása.)

Kosztolányi *Marcus Aurelius* című költeménye 1929. október 1-jén jelent meg a Nyugatban, kiemelt helyen. A vers ritmusa antik elemekből építkezik, nincs szabályos metruma, rímek sincsenek, és egyenetlen szakaszokra tagolódik. A költő *pannon zarándokként fohászodik...* Írásában Marcus Aureliushoz szól: „*Hadd emelem fel, hadd emelem hát tiszta, hitetlen, kételkedve cikázó, ember páralelkelem tefeléd most, ki jöttem a pannon halmok alól s élek a barna Dunának, a szőke Tiszának partjai közt! Jaj, hadd emelem fel még egyszer a szívem testvéri szívedhez, Marcus Aurelius.*” (Róma, 1929.)

Ez az első, a legrégebb Nagy-Út, még csodálatosabbá válik előttünk, ha Szent Donát-ra, Marcus Aurelius császár keresztény katonájára is gondolunk. „*Ahol az esőcsoda történt*” címmel külön fejezetként szerepel *Pomichal Richárd* tollából, a *Felvidék száz csodája – Rejtőzködő értékek nyomában* című könyvben a 18-19. oldalon egy fontos felvidéki

adat. (Totem Kiadó, Budapest. Évszám nélkül. A könyv *irodalomjegyzéke* tartalmaz két olyan kiadványt, amelynek 2004-es a kiadási évszáma, mely előtt nem jelenhetett meg ez a könyv sem.) A Felvidéken hallott szájhagyomány azonban az említett könyvnél pontosabban és részletesebben ismeri ennek az esőcsodának a történetét. Szent Donát a Legio Fulminatrix katonája volt, Marcus Aurelius alattvalója, aki élete veszélyeztetésével állt oda a császár elé, hogy engedné meg, hadd kérjék a keresztények Istenét: adjon esőt, hogy ők és lovaik is megmeneküljenek a szomjhaláltól. A császár megengedte, majd csodálhatta, hogy Donatus és keresztény katonatársainak imádságára eső támadt az égből. A kvádok ellen induló római hadsereg így erőre kapott és diadalt aratott a Garamnál.

Mint az ilyenkor történni szokott – és általában ez a túlvilágot valló kereszténységgel szemben szokott megtörténni! –, mire Rómába jutott a hadsereggel együtt a győzelmi hír és a győztes császár, addigra a Donatus és keresztény társainak imádságára kiesedett esőcsoda, – voltaképpen maga a győzelem – úgy „értékeldött át”, mintha a Jupiter (latinosan: Juppiter), sőt maga a Juppiter *Pluvius* tette volna a csodát, ahogyan ez most is látható a Marcus Aurelius tiszteletére állított diadaloszlop egyik domborművén. Szent Donát győztes katonatársaival még ugyanezen történelmi csodaesemény után vértanúhalált halt Marcus Aurelius parancsára, midőn a császár elrendelte az összesen tíz római birodalmi keresztényüldözésből a negyediket.

Az esőcsodát a felvidékiek hagyományából ismerem, amely ezt a csodálatos jelenséget, igazi mirákulumot Szent Donátuszhoz és vértanútársaikhoz kapcsolja. A szent vértanú miatt és legendájának megőrzése és tisztelete miatt is *főlnézek a Felvidékre!*

Újabb irodalomtörténeti adat. – A Felvidék bencés monostorában, Deákiban őrizték (és használták a liturgiában) 1228-tól a tatárjárásig, 1241-ig azt a Sacramentariumot (jelenleg Pray-kódexnek ismerjük), amelynek 154a jelzésű hártyalapján olvasható 32 magyar leírt sor: a *Halotti Beszéd és Könyörgés*. Ezt mindig *elmondott* beszédnek vélték, míg a liturgiátörténeti kutatások ki nem derítették: olvashatták is ugyan abban a korban, de ha ezt liturgikus könyv tartalmazza, akkor ennek természetes felhangzása az *énekelt* recitáció volt a zsoltározás közben. (Vö.: Szabó Helga: Ének-zene az általános iskola szakosított tantervű 5. osztálya számára. 3. javított kiadás, 42. old. Halotti beszéd. [Dobszay László], Nemzeti Tankönyvkiadó)

A történelmi után következnek a *nyelvészeti* csodálat, még egy ilyen apróságnak látszó adatban is. A zoboraljjak: *Nyittra-re* jönnek be, *Aranyosmarót-re* utaznak el, előbb *jobb-re* mennek, majd *bal-re* fordulnak. Nem is a *padlás-re* mennek föl (ill. mennek fö), mert Zoboralján nem *padlást*, hanem *szobát* mondanak, de ha fölmennek oda, akkor a *szobá-re* mennek fö, és ha az iskolás gyermek focizik, a labdát *kapu-re* rúgja.

Nemrég hallottam tőlük a számomra legfrissebb nyelvjárási adatot. Egy a Zoboraljáról jött, a rév-komáromi magyar gimnáziumba járó diáklánnyal karácsonyi ostyát küldtem a közelükben lakó ismerőseimnek. Tőle hallottam: – „*Jó, majd elmegyek ar-re.*”

Már öntudatosan is teszik ezt a zoboralji fiatalok, mert ha a magyar tannyelvű gimnáziumban tanulva diáktársaik okatlanul kifogásolják náluk, hogyan beszélnek, mert zoboralji nyelvjárásban beszélnek, ők most már bátran visszafelelnek: – „*Én most az anyanyelvemen beszélek így, mint ahogyan te is az édesanyád nyelvén beszélsz úgy, akkor meg miért csúfolkodsz?*”

Tavaly, 2005-ben, a tihanyi apátság alapításának 950. évfordulóját ünnepeltük. Hogyan is olvassuk a *Tihanyi Alapítólevélben?* – *Fehérváru RE-A* – és még így is: *hodu utu*

RE-A. És ha az „A” hangzó a RE-A névutóban (mert akkor még nem rag volt a REA, hanem névutó) lekopott, akkor előbb mondták eleink: Fehérvár-RE, mint Fehérvár-RA, akkor korábban hangzott a *hadút-RE*, mint a *hadút-RA*... Ismét csak *főlnézünk* rájuk, a régít is, a csaknem 1000 éves beszédet is megőrző – *felvidékiekre!* Nálunk, a *Dunántúlon* még van község, ahol szintén így mondják. *Rábafüzesen* az idősebb magyarok beszédében máig megmaradt és nem illeszkedett a RE. Ezért egy kicsit ránk, dunántúliakra is föl lehet nézni! (Sőt ott, *Rábafüzesen* még ilyent is tudnak mondani a magamfajta öregek: — „*Fávee, vassee, pisztollee*” – fával, vassal, pisztollyal.)

Még újabb *felvidéki* adatok következnek – a csodálatra, a *főlnézésre*. Nyitrán vagyunk, és itt van a szomszédban két község: az egyik Zoboralján: *Bábindal* a neve, a másik község Nyitrától néhány km-re nyugat-északnyugatra található: *Báb* a neve. (Még szlovákul is Báb.) Mindkét falu nevében a Báb utal a *Babbára*, a *Babba Máriára*, akiről az erdélyi Daczó Árpád (P. Lukács) tud a legtöbbet. Aki ismeri az erdélyi ferences tudósok csodálatra méltó elméletét a *Babba Máriáról*, az ezt természetesnek tartja. Idézi is Lukács atya könyvében (Csiksomlyó titka, Pallas-Akadémia, Csikszereda, 2000) ezt a tőlem meg tudott zoborvidéki adatot. Nekünk pedig ez is alkalmat ad arra, hogy *főlnézzünk a Felvidékre!*

Az említett *Bábindalon* sokszor jártam már. *Báb* községbe évtizedek óta szerettem volna eljutni, és ez egy hete egészen váratlanul sikerült. – „*Szent Imre herceg a templom védőszentje*” – figyelmeztetett rá a fiatal szlovák plébános latinosan. Bár a főegyházmegyei schematizmusból (papi és plébániai névtárból) előre fölkészültem, hogy mire számíthatok majd *Bábon*, mégis jól esett, hogy a fiatal szlovák plébános kérészem nélkül is fölhívta a figyelmemet arra, hogy a templom patrónusa Szent István király fia, Szent Imre herceg. A főoltárt a magyar szent tiszteletére szentelték. A Báb nevet 894 évvel ezelőtt, 1111-ben már leírták. A Zoborhegyi apátság birtokösszeíró levelén így szerepel: *quod Baba pars vocatur – melyet Baba résznek hívnak*. (Diplomata Hungariae Antiquissima, vol. I., In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapestini, MCMXCII., p. 382., 384.)

Tudják a *Felvidéken* élők a 22 zoboralji község nevét. Legyen szabad nekem mind felsorolnom: fejből – kívülről, de inkább: bévülről – memoriter. *Érsekújvár* és *Komjáti* felől: Nagyker – Berencs – Nagycétény – Nyitracsehi – Felsőkirályi – Vicsápapáti – Nyitraegerszeg – Menyhe és Béd. (Ez eddig kilenc.) *A hegyen innen, délfelé – Marcus Aurelius Nagy-Útján*: Gerencsér – Csitár – Zsére – Kolon – Ghymes és Lédec (Ez már összesen tizenöt.) *Méginkább délre a Nagy-Úttól*: Pográny – Geszte – Hind – Bodok – Bábindal – Kálaz és Aha. (Mind a huszonkettő megvan!) Ezért a 22 szavas memoriterért egyszer egy öreg magyar itt, Zoboralján így dicsért meg: – „*Nézze, ezt a huszonkettőt még mi sem tudjuk ilyen pontosan elsorolni!*” –

Megtisztelve éreztem magamat kedves dicséréte miatt, annak ellenére, hogy mindjárt előadásom után pontosabban tájékozódhattam Zoboraljáról. Sándor Anna könyvében ugyanis (A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza, Kalligram, Pozsony, 2004) 26 zoboralji község szerepel, mert az általam tudott 22-höz még négy hozzátartozik: Csiffár, Tild, Nemespann és Nyitraszőlős.

Tudják a Zoboralján élők, hogy csodálatosan szép a *népviséletük* is! Legjobban ezt az ahai származású *Jókai Mária* néprajzkutató tudja.

Kodály könyvsorozatában, a Magyar Népzene Tárában III/A jelzésű a *Lakodalom* című kötet. Benne a legtöbb lakodalmos ének Zoboraljáról való. Mégpedig jellemző arányban: a kötet 930 lakodalmos dalt tartalmaz, ebből 389 népdal való a Nyugat-Felvidékről, a Garamig terjedő részről. Ez több mint 41 százaléka az 1955-ben megjelent teljes kötet népdalainak.

Első alkalommal autóban gyűjtöttem zoboralji lakodalmos énekeket. Maga Ferenc barátom vezetett, és két jó énekes anyóstárs énekelt az autóban: *Manyuch Jánosné Bezányi Erzsébet* és *Gál Lászlóné Czigó Ágnes*. A komáromi Szent András templomtól Zséréig gyűjtöttem tőlük a szebbnél szebb lakodalmosokat, közöttük sok zsoldárokozó dalamú lakodalmast is.

A népéneklés művészetét tanulhattam meg a Felvidéken, Vágán nemcsak a pásió énekléséből (Forró Ferenctől, aki a Jézus-szereplő volt), hanem az egyházi népéneket gyönyörűen éneklő Kubica Rozália előénekes nénitől (szentasszonytól) még 1974-ben. Akár róluk is írhatta volna Kodály Zoltán: „*Minden folklorista tanúsíthatja, hogy egy-egy sokversszakos dal sikerült szabad előadása, még öregember erejevesztett hangján is, olyan magasrendű művészi élményt jelenthet, amelyet rendszeren csak a világvárosok koncerttermeiben szokás keresni és találni.*” (Visszatekintés II., Budapest, 1964. Néprajz és zenetörténet, 231. lap)

Nyugodtan támaszkodhattak a Felvidéken katolikus hagyományukat teljesebben képviselő énekeskönyvükre, amelyet Stampay János (1864-1960) kőbölkuti kántor szerkesztett és adott ki 1902-ben. Száz év alatt náluk már 43. kiadása jelent meg: Kath. egyházi énekek, imák és temetési szertartások (Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 2001), de tartalmazza a Felvidéken máig használatos két passiót is: Szent Mátéét és Szent Jánosét. Stampay könyve értékesebb egyházi népénekhagyományt ölel föl, mint az 1930-as évek magyarországi, ún. népének-reform kezdeményezése.

A népballadák is csodálatosan szépek a *felvidékieknek*. Ezeknek egyik legeredményesebb gyűjtője: *Danczi Lajos*, aki egy évtizedig *Ghymes* plébánosa, majd három évtizeden át a mátyusföldi *Vága* község plébánosa volt.

A népballadáról Sötér István (1913-1988) irodalomtörténész így ír: „*Csak legnagyobb költőink legihletettebb pillanataikban tudtak népballada értékű költeményt alkotni.*” És még így is értékeli a népballadákat: „*Tökéletes balladákat csak a népköltészet hozott létre és a műköltészet legnagyobbjainak némelyik ihletett pillanata.*” (Az Arany János balladái c. könyvhöz írt bevezető tanulmány.)

Értékes adat a Zoborvidék egyik balladájáról: Párnás táncdal. (Bartók Béla feldolgozásában is ismert.) – 21 versszakos ghymesi változatából igazolni látszik Vargyas Lajos feltételezése, amely szerint a családjától megvált asszony és a szüzességét veszített leány párhuzama sejlik a történetben... Ami a hitelessége mellett szól: e változatban nem érezni törést, a további versszakok stílusa és csiszoltsága a népköltési eredet mellett szól. (Vö: Ág Tibor: Vétessék ki szülő szívem. Szlovákiai magyar népdalladák. Madách, Bratislava, 1979. Közzéteszi: Ág Tibor és Sima Ferenc.)

Főlnézünk a Felvidékre! – népviseletük, lakodalmasaik, népénekeik és népballadáik miatt is!

Felvidéki csodálatom újabb tárgya most egy személy, *Danczi Lajos* plébános bátyja: *dr. Danczi József Villebald* (1911–1977). Ez a pannonhalmi bencés, a szláv nyelvek tudósa Prágában végezte a teológiát és szerzett az egyetemen teológiai licenciátust. Ismerte

a sziléziai szláv nyelvet, ismerte a lengyelt is. Szlovák nyelv- és irodalomból középiskolai tanár volt. (Horvátországban is járt tanulmányúton: így hallgathatta a *horvátul* legszebben beszélőket, akik ott a nyelvhatáron élve szerb származásúak voltak.) A háború után ő, a katolikus szerzetes tanár írta a legelső orosz iskolai nyelvkönyvet magyar diákok számára, hiszen orosz szakos középiskolai tanár is volt. Életművét szakdolgozatként *Meleg Mária* kúrti származású, érsekújvári hitoktató írta meg; Dr. Danczi József Villebald élete és művei, in: Bencés Diákszövetség Almanach, 2005, Pannonhalma–Budapest. – Villebald atya nyelvtudományi doktori disszertációját (*A kúrti nyelvjárás hangtana, fonológiai és fonetikai vizsgálata. Budapest, 1939*) szívesen tanulmányozta Kodály Zoltán is.

A felvidéki nyelvészethez és a vallási néprajzhoz azért értett, mert felvidéki származású volt: Kúrtön született és Érsekújvárbán érettségizett. Nekem latin nyelvből érettségiztető osztályfőnököm volt Pannonhalmán, Győrött pedig házfőnököm és a bencés gimnáziumban igazgatóm. A határon túl magyar testvérek szeretetét ő nevelte belénk. (Már eddig 107-szer voltam Erdélyben, Moldvában a csángómagyar testvéreknél 85-ször, Délvidéken 10-szer, Kárpátalján 6-szor, az ausztriai Várvidéken még csak 5-ször, a Felvidéken 1974 óta már „kismilliószor”).

Felvidéki csodálatunk új adata: a *húsvéti alleluja*. Úgy tudták még énekelni Zserén, 1986-ban, Licskó Bálint atya (jelenlegi pogrányi plébános) újmiséjén, primíciáján, ahogyan a középkori esztergomi kódex neumái jelzik.

De ez még nem elég! Az aratásvégző népdalukat is az esztergomi alleluja dallamára énekelik. „*Elvégeztük, elvégeztük az aratást, az aratást...*” Kodály hívta föl a figyelmet erre a csodálatos egyezésre. (A magyar népzene. Zeneműkiadó, Budapest, 8. kiadás, 63. old.) Vagyis azon a dallamon adnak hálát az aratás után, amelyet a feltámadás napján zengtek, az Egyház legnagyobb ünnepén. Félelmetesen szép bizonyítéka ez a vallási néprajz alapvetően *katolikus* gyökerének! *Főlnézünk a Felvidékre!*

Még nem esett szó arról, hogy Szent István király jónak látta, hogy itt, Nyitrán fogadja menyasszonyát – a bajor király leányát: Gizellát. Jónak látta: legyenek felejthetetlenek az ország első királynéjának legelső emlékei, mikor a Felvidéken a nyitrai tájat megpillantja a fejedelmek nyári palotájával együtt.

Azt is tudjuk, hogy Szent László királyunk 1095-ben halálával szentelte meg ezt a földet! Erről a jeles évfordulón, júl. 29-én (vagy a legközelebbi pénteken) hagyományindítóan, hagyomány-ébresztően emlékezünk meg a Zoborvidék magyar anyanyelvű hűveivel a Szent László király tiszteletére szentelt nyitrai piarista templomban.

Az is történelmi tény, hogy Könyves Kálmán királyunk Nyitrán alapított püspökséget; a Szent László király alapította Zágráb után a tizenkettediket a Kárpát-medencében. Mindhárom miatt *főlnézünk a Felvidékre!*

Bizonyára szép doktori disszertáció készülhetne, ha valaki megírná: a virágvasárnapi Szent Máté Passiót, ahogyan a Galánta melletti Vágán még most is, még 2006-ban is, tehát még az idén is, a középkori esztergomi passió, a *Moll-Passió* dallamán énekelik! A passió dallama is gyönyörű, az előadása is egyedülálló: a passió bevezető mondatát és a *turbát*, a tömeg énekes szerepét mindenki tudja és éneklé a templomban, még a gyermekek is.

A Vágához és Galántához közeli Nagymácsédon 600-an is zengik ezt. Vágán és Nagymácsédon kívül Magyardíószegen is tudják, de ezen utóbbiban már csak tudták, bár

még restaurálható – lehetne! (A Moll-Passióról bővebben: Jáki Sándor Teodóz: A vágai virágvasárnapi pásió. In: Népi vallásosság a Kárpát-medencében III., Pécs, 2000. 184-191. old.) — A mátyusföldi passióért is *főlnézünk a Felvidékre!*

Azért azonban már nem nézünk föl: néhány itteni magyar tisztelendő atya (mint mondják: pápábbak akartak lenni a pápánál!) 1967 után a B) évben a Márk-passió éneklését, majd a C) évben a Lukács-passiót erőltették népi énekesekkel, akik csak az 500 éves Máté-hagyományt tudták. Ennek „eredményeképpen” a *felvidéki magyar népi templomi római katolikus élő hagyományú kórusok* több mint felerészben fölsozlottak – 1970-ig.

A témánkhoz, a *főlnézéshez* tartozó, immáron sokadik érvünkhöz és adatunkhoz érkezünk – a *Felvidék csodálásában!* Tegyük azt még emlékezetesebbé, közkinccsé, amit dr. Nádasi Alfonz bencés atya tanított diákjainak a győri Bencés Gimnáziumban a görög-latin *terminus technicus* különórákon: a görög *anthróposz* azt jelenti: *fölfelé néző*. Minél többet foglalkozunk mi a felvidékiekkel, mi is annál jobban igaz emberré – FÖLFELE NÉZŐVÉ – görögül: ANTHRÓPOSZ-szá válunk.

Nemcsak csodáljuk, hanem a következő, még maradandó minta is maradhat nekünk – magyarországiaknak: a *felvidéki karácsonyi ostyahordás*. A Magyar Népzene Tára II. Jeles napok kötetében (Akadémiai, Budapest, 1953.) az Ostyavivés – ostyahordás című alatt találunk két éneket:

327. Krisztus születésének mindnyájan örülnek...

328. Békesség hirdető Istennek angyala...

A 327.: „Köszöntő, amellyel ostyát hordtak szét iskolás gyerekek.” A két versszak elneklése után még hozzátették: „A mi mester urunk is egy kis ajándékkal kedveskedik.” Barslédecen (Bars vm.), vagyis Zoboralján gyűjtötte maga Kodály Zoltán 1914. májusában. Megható az adatközlőkre vonatkozó megjegyzése, miszerint *öreg emberek* énekeltek neki a rövid kis köszöntőt. További tájékozódást a következő énekhez írt magyarázatból nyerhetünk.

A szerkesztők a 328. ének mellé magyarázó mondatot is írtak: „*Régen advent utolsó hetében a harangozó és a kántor ostyát süttetett, és azt vitték házról házra a gyermekek, énekelve.*” – Elemezzük részletesen a Magyar Népzene Tárának rövid magyarázatát.

„*Régen*” – e népének gyűjtése 1952. márciusában történt. *Kerényi György* gyűjtötte, aki a *Jeles napok* kötetet sajtó alá rendezte. Az adatközlő az órhalmi (Nógrád vm.) 51 éves *Nagy Ferenc* volt, aki gyermekkori emlékét énekelhette el Kodály munkatársának.

Az ostyahordásról már abban az időben (1952-53-ban) azt írták: *régen*, mégis mostanáig, fél évszázaddal később is, oly sok helyen nemcsak hogy nem felejtődött el, hanem mindmáig élő hagyományként megmaradt.

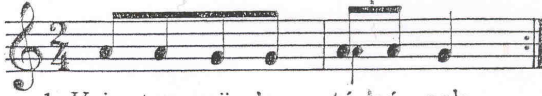
1. Élő hagyomány van az ostyavivés-ostyahordás szokásának a Felvidék csaknem minden *magyar* falujában.

2. Szép és általános szokás ez Szlovákiában a *szlovákok* között is: náluk neve is van a kis ostya-ajándéknak: *oblátky*.

3. Ne gondolja magáról senki, hogy a *lengyelek* őt igaz, jó barátnak tekintik, míg karácsonyi üdvözlő soraik mellé nem tesznek a levélborítékba kis lengyel ostyát (vagy legálább ostya-darabkát): náluk *oplatek a neve*.

327.

Köszöntő, amellyel ostyát hordtak szét iskolás gyerekek :

1. Krisz-tus szü-le - té-sé - nek
mindnyá-jan ö - rül - nek,
az é - gi ma - dár - kák
szé - pen é - ne - köl - nek.

2. Örömmel az angyal
pásztorokhoz mennek,
hogy Messiás születik,
nektünk is azt jelentik.

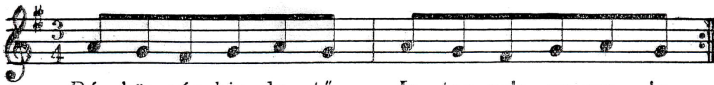
A mi mester urunk is egy kis ajándékkal kedveskedik.

Barslédéc (Bars), öreg emberek.

Kodály

328.

Régen, advent utolsó hetében a harangozó és a kántor ostyát süttetett, és azt vitték házról házra a gyermekek, énekelve :

Bé - kés - ség - hir - de - tő Is - ten - nek an - gya - la,
ki a pászto - ro - kat út - ba - i - ga - zív - ja,
hogy mēnje - nek gyor - san Bēt - le - hem vá - ros - ba,
ott ta - lál - ják majd a Jé - zust a já - szol - ba,

hogy ka - rá - csony nap - ját ér - hes - sék ken - tők is.

Órhalom (Nógrád), Nagy Ferenc (51).

Kerényi, 1952. III.

4. Biztosan emlékeznek az ostyahordásra Órhalom községben, hiszen ott gyűjtötték az egyik fenti kis éneket.

5. A Fertő-vidék egyik falujában, Széplakon bizonyíték e szép szokás valamikori életere még a kert végében, a szemétdombra kidobott és ott nemrégiben megtalált rozsdás szerszám: az *ostyasütő* vas.

Elemezzük tovább a fenti kis magyarázatot.

„*Süttetett*” – mert *régen* nem az egyházmegyei központ látta el *ostyával* a templomokat a liturgikus igény szerint, hanem mindenhol rendelkezésre állt az *ostyasütő* vas, és ha lassabban is készült el vele, mint mostanában a gépesített kisüzem az egyházmegyei központban, mégis szívesen vállalta és szent szolgálatnak tartotta ezt a sekrestyés, vagy a kántor, vagy a harangozó, vagy akár a *mester* is, ahogyan mifelénk, a Kisalföldön régen, gyermekkoromban a tanítót szokták így nagy tisztelettel nevezni.

„*Advent utolsó hetében*” – mikor is ez akkor, be nem vallottan, akár a 13. havi fizetés is jelentette, hiszen az *ostyahordást* szívesen vállaló iskolás (vagy ministráns) gyermekek lelkiismeretesen „*beszolgáltatták*” a házaknál kapott viszonzást az *ostyasütetőnek*. – A viszonzásra vonatkozólag Kodálytól tudjuk és a Jeles napokhoz irt előszavában a VIII. lapon olvashatjuk: „*A jókívánság a civilizált embernek többnyire üres szó, a régi embernek szinte varázserejű érték lehetett, amit szívesen viszonzott tőle telhetően.*”

„*Ostya*”. – Van vidék, ahol kis cukorral édesítik; van, ahol színezik is: a „*pirosról*” Jézus szenvedése jut az eszükbe; a „*kékszinű*” Jézus sebhelyeit idézi, a „*sárga*” pedig Urunk halálára, a „*fehér*” Jézus Édesanyjának, Máriaának lelki tisztaságára emlékezteti őket – ahogyan a boldogemlékű Bálint Sándor értesít erről bennünket. (Ünnepi Kalendárium I. Karácsony, húsvét, pünkösd, Mandala, 1998, 103. old.) – Már a kereszténység előtt is nagyra becsülték: ártatlan fehérsége, óvatosságot kívánó törekénysége, de legfőképpen az oltáron kapott szerepe miatt.

Az elmúlt fél évszázad ideológiai ficama, amely *Télapóvá* degradálta *Szent Miklós* püspököt, a Mikulást, próbálkozott „fontoskodni” az *ostyánál* is: Csehszlovákiában a karácsonyi ostyán a csillagdízis „*ötágúvá csonkult*”.

Az ostyát „*vitték házról házra*” – szívesen vitték és még szívesebben fogadták. Minden jó családnak küldtek belőle, és annyit küldtek, ahány tagú volt a család, ám még három ostyát mellékeltek: az egyiket, hogy tegyék a karácsonyfára; a másikat, hogy szögez-zék föl a mestergevendára figyelmeztetésül, hogy maradjon velük egész esztendőben karácsony békessége! A harmadikat pedig azért küldték, hátha eltömrék egy ostya a szállítás közben, és akkor azt pótolhatná vele.

Kodály már idézett előszavából, szintén a VIII. lapról tudjuk: „*A házról házra járó, jókívánságos köszöntők ma jóformán alamizsna-gyűjtésnek látszanak, de nem lehettek-e régen az évszakok fordulópontjaira figyelmeztető, szinte rituális jellegű társadalmi események?*”

„*Gyermekek, énekelve*” – vitték, mert akkor még nem kezdte ki a gyermekek önfeledt éneklő kedvét – szomorú sikerrel! – az ártó elmúlt félévszázad.

Az Órhalomban gyűjtött ének: négy soros versszak, melyet izopódikusán egy sornyi jókívánság zár le: „*hogy Karácsony napját érhessék kendtek is!*” Az első 4 sor *dallama* sajátos zenei érték: remek recitálás, „*zsoltározás*” a nép ajkán; és így még ez az ének is bizonyítja, hogy magyar népzeneink egyik forrása valahol a zenei ősforrás közelében lehetett, amelyből merítve „*valami általánosabb, nemzetfeletti, ősi recitáló-formula él benne*”.

Kodály így tanít erről könyvében (A magyar népzene, Zeneműkiadó, Budapest, 8. kiad. 36. old.) és megállapítása még ennek a kis négy soros versszaknak a zenei értékére is érvényes. A 4 soros versszakot követő zárósornak, a jókívánságnak *dallama* emlékeztet bennünket a közismert karácsonyi népének kezdősorára: „*Dicsőség mennyben az Istennek!*”

Eredetileg ez lehetett az ősi recitáló „dallam”: d d d d d | d d d d d
Majd a sok mondás során kiegészült: r d d d d | r d d d d
Sok gyakorlás után már ilyenné alakulhatott: r d d r d | r d d d r d
Végül pedig ilyen „dallamossá” válhatott: r d t d r d | r d t d r d

Sok értékes adat szól az ostyahordás népi szokása mellett, és még a következő adatok is sugallják fölújítását és terjesztését a magyar hívek számára. Hogy a Kodály Zoltán szerkesztésében megjelent Tárbán szerepel, az már önmagában jelzi az ostyahordás népszokásbeli értékét és még a kísérő ének dallami-szövegi jelentőségét.

Egyik *felvidéki* barátom évekkal ezelőtt még jobban ráirányította a figyelmemet az *ostyahordás-ostyavívés* vallási népszokására: Kovács László, volt nagymenyéri (most magyarországi) plébános. Köztudomású, hogy egy gyakorló lelképásztornak a hívek szolgálata miatt nincsen módja, hogy a karácsonyi ünnepi estét a szüleinél-testvéreinél töltsse. Ezért a papnak édesanyja szokott eljönni még az ádvent elején pap-fiának plébániájára, hogy megnézzze, mivel is tudná megajándékozni a fiát karácsonyra. Megtekinti fiának ruhásszekrényét, fölméri a helyzetet, majd hazamegy és bevásárol. A vett ruhaneműeket becsomagolja, és még az ünnep előtt visszautazik a fiához a plébániai karácsonyfa alá szánt ajándékokkal. De nem ez az igazi karácsonyi ajándék, hanem az, amit még rátesz a pap édesanyja: a selyempapírba takart *ostyacsomag*. E nélkül az ostyák nélkül nem is számíthatna igazán karácsonyinak a karácsonyfa alá tett ajándék.

A *Felvidékről* szerzi be évtizedek óta – hazai források híján – a jelen sorok írója is a karácsonyi ostyát. A határon, Városszabadinál a legelső alkalommal negyedórát kellett vitatkoznia a vámossal (akkor még) elvtárral – mindez még a csehszlovák érában történt –, hogy engedje át Magyarországra azt az ezer ostyát, melyet magával hozott. Végül is „kegyeskedtek” átengedni, de utasították, hogy máskor *ezret* ne hozzon. (Azóta „kénytelen” vagyok mindig *kettő-ezret* átcipelni a határon, hogy 400 diákomnak is jusson belőle – és meg ne szegjem a csehszlovák vámossal szigorú utasítását!)

Felvidékről, Léváról származó diákom „oktatott ki” egyszer, amikor kételkedve meséltem az énekórán: „*Ugyan milyen is lehet az a felvidéki ételszokás, amelyről tudomást szerettem: mikor ők, a felvidékiek a szentestén a karácsonyi ostyát – mézzel és fokhagymával fogyasztják?*” – A diákom jelentkezés nélkül csak úgy közbeszólt az órámon: „*Atya, ha nem evett még életében karácsonyi ostyát mézzel és fokhagymával, azt se tudja, mi a jó!*” – Azóta már tudom én is! Utóvégre a tanár is tanulhat – a diákjától!

A *Felvidéken*, a szlovákiai Komáromban (újabban nálunk Rév-Komáromnak mondják) megható látni az ostyát árusító, zoboralji népviseletbe öltözött asszonyokat, akik a határ hidjától pár száz méterre északra az utcasarkon kínálják megvételre ostyájukat. Több mint ötven kilométerrel, a Nyitra előtti faluból, Berencsről utaznak le, és sokszor átfagyva várokoznak a vevőkre, akik még Dél-Komáromból is átmennek, hogy a zoboralji magyaroktól karácsonyi ostyát vásároljanak.

Felvidéki származású volt Tátrai Vilmos, Kossuth-díjas hegedűművész, aki a világhírű Tátrai Vonósnégyessel harminchárom alkalommal tartott ifjúsági hangversenyt iskolánk-

ban, a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnáziumban. Ő minden évben rendkívül meghatóan és nagy örömmel fogadta el tőlem a karácsonyi ostyát, az *oblatkyt*, melyet felvidéki gyermekeivelből, a téli vakációjából jól ismert, ám budapesti sok évtizedes tartózkodása óta csaknem elfelejtett.

A *Felvidéken* túl, Lengyelországban azonban még a felvidékinél is erősebben él a karácsonyi ostya népi hagyománya. Lengyelül ennek az ostyának *oplatek* a neve. – Álljon itt bizonyítékképpen a lengyel származású érsek, *Mons. Julius Janusz* levele. Ő a Vatikánnak apostoli nunciusa Budapesten és egyben a moldáviai Kisinyovban is, akitől 2003 karácsonyára vezércikket kért a budapesti Központi Szeminárium folyóiratának, a *Centralis-tának* szerkesztősége. Az érsek a bevezető mondatok után mind az egyetemes, mind a sajátosan lengyel vallási néprajzba is jelentősen beleillő tanítással folytatta levelét: „*Érdemes szemügyre vennünk, hogy a [karácsonyi] megbékélés e fontos üzenete, miként jelenik meg a nemzetek karácsonyi hagyományaiban. Hazámban, Lengyelországban a szentestét mint a bocsánatkérés és kiengesztelődés ünnepét üljük. Mindenekelőtt, a katolikusok egész nap böjtölnek, majd este nagy, tizenkét fogásos vacsorát tartanak, de húst még akkor sem fogyasztanak.*

Ami meghatározza a szentestét, az egy cselekmény, amely a vacsora előtt történik. Napnyugtakor a család közös imádságra jön össze, majd az imádság után mindenki megosztja egymással az ún. „oplatek” ajándékát. Ez egy nagyon vékony kenyér, amelyet a szentmisén használatos ostya anyagából készítenek, és a jászol képe van rajta. Az „oplatekkel” a kézben minden családtag odalép a másikhoz és bocsánatot kér tőle az elmúlt évben ellene elkövetett bűnökért. A másik ugyanilyen „vallomással” felel, majd mindenki letör egy darabot a másik „oplatekjéből”, a kiengesztelődés és a béke jeleként. Miután így mindenki megbékélt, elénekelnek egy karácsonyi éneket, az asztalhoz ülnek, hogy elköltsék a hagyományos vacsorát. A hosszú vacsora után általában karácsonyi énekek kántálása következik, majd elindulnak az éjféli misére.”

A lengyel *Julius Janusz* érsek cikkének üzenete minket, magyarokat is elgondolkozathat. A lengyel „*oplatek*”, a szlovák „*oblatky*”, a felvidéki magyarok és a magyarországiak „*ostyahordás-ostyavivés*” szokása azonos forrásból, a 2000 éves katolikumból származik. Ám ha a legelső szent adatra is gondolunk, Melkizedeknek, az Isten főpapjának kenyérére (és borára), és annak tökéletes megvalósulására, a Melkizedek rendje szerinti Főpap, Jézus Krisztus utolsó vacsorai Kenyerére (és Borára), akkor máris több évezredes szakrális vonulatát csodálhatjuk ennek a máig élő vallási néprajzi hagyománynak.

A Felvidékhez, de még Észak-Magyarországhoz tartozik Ináncs, egri főegyházmegyei község, ahonnan Árvai Ferenc diákom szüleitől minden ádventben kaptam egy szép kis csomagot: ostya-ajándékkal. Megtudták a fiúktól, hogy mennyire érdekel engem a karácsonyi ostyahordás.

Ebből a szempontból a magyar *Felvidék*hez tartozik a ma már Egerhez csatolt Felnémet is. A felnémeti ostyasütésre emlékezik Dóra Zoltán nyelvésztanár, akinek 2005-ös szíves közléséből tudom: „*A harangozó sütötte nálunk is. Mi, gyerekek meg is kóstoltuk, mielőtt még át nem változott Krisztus testévé. A szomszédos faluban, Felsőtárkányban világi alkalmakra valamivel ízesített ostya készült; ha jól emlékszem, molnárkalácsnak nevezték.”*

Végül még négy magyarországi adat. – A főiskolai vallási néprajzi órám „jött rá” az egyik fertőszéplaki kispap tanítványom, most már kapuvári (gartai) plébános, *Bak Tamás*,

hogy milyen elfelejtett ostyasütő „kincsek” vannak kertjük elhanyagolt sarkában. Családjuk régebben segédkezett a templomi ostya készítésében (és ami ebből szorosan következett: az ostyahordásban is). A kitüntetett szolgálat megszűntével feleslegessé vált az igényesen kialakított ostyasütő vas, és céljavesztetten a kert sarkába került. – A győri Xantus János Megyei Múzeumban sok emléke van az ostyasütésnek. *Perger Gyula*, a Múzeum igazgatója tanulmányt írt róla: Ostyasütő vasak. (In: Hitvallás Kalendárium 2005, Győr, 126-131. old.) – A Magyar Katolikus Püspöki Kar sajtóreferense, *Szerdahelyi Csongor* néprajzi szakdolgozatát a karácsonyi ostyahordás témaköréből írta. – Élénken emlékezik ma is arra Király Sándor, a hargitai Szentegyházásfalú volt kántora, ahogyan plébánosával, néhai Ambrus Imrével évtizedekkel ezelőtt otthon sütötték még az *ostyákat* a templomi liturgikus szolgálatra. Az ostyasütő vasak ugyan megvannak még náluk, de az ostyahordás szent szokása ott már régen megszűnt.

Ahol az ostyahordás szép hagyománya már megszűnt, annak *fölújítására* szívesen említjük az *Éneklő Egyház*, a római katolikus népénekár ajánlatát (Szent István Társulat, Budapest, 1986.): a könyv 1021. oldalán ezt olvashatjuk: „*Karácsonyi ajándékvitel. – Régi szép szokás volt az adventi ostyahordás. Ennek hagyományát felújíthatjuk, amikor karácsonyi ajándékainkat, kedvességül valamicske élelmet stb. a gyermekekkel a rokonoknak, barátoknak szétküldjük az ünnep előtti napokban. A gyermekek e verssel köszöntsenek be a meglátogatott házba:*

„Mennyből alászállott – kised Jézusunknak,
a mennyek és földek – szent Alkotójának,
születése napját – e világ Urának
érje békességgel – lakója e háznak.
Mert a nap, hold, csillag – örömet jeleznek,
hogy ideje eljött – szent születésének.
Én is ajándékot – hoztam szeretettel
a mi családunktól, – szíves üdvözléssel.
Dicsérettessék a Jézus Krisztus!”

Majd elénekelnek egy adventi éneket, pár falatot kapnak és távoznak.

A *Felvidéken* jól ismerem a Galánta melletti Vága községben az ostyasütő (és az ostyahordás terjesztésében is szorgalmas) családokat: Greznár Erzsébeték, Jalsovszky Róberték, Sandula Mónikáék, Szabó Jánosék, Szabó Róberték, Török Éváék, Zsigó Szilviáék és Józsa Andrásék. Ugyanúgy ismerem őket a Zoborolja huszonhat magyar faluja közül Zserén is: Bencz Bálinték, Macskai Ilonáék, Simek Vilmosék, Manyuch Jánosék.

Szívesen eltanulom (eltanulnám) a *felvidékiektől* szép mesterségüket. Ha sikerül, készülök vásárolni tőlük egy ostyasütő gépet, hogy ne kelljen a karácsonyi ostyákat minden adventben többször is *kétezzrével* átcipelnem a határon, hanem hogy majd a magam készítettékkel „*minden jóakarátú embert*” megajándékozhattam idehaza, Magyarországon és még Erdélyben is Futásfalván, az új Mária-kegyhelyen, ha már egyszer megígértem nekik. Így nemcsak *felvidéki* néprajzkutatóvá válhatok lassanként, hanem még egy értékes, szakrális, *felvidéki* népszokás fennmaradását is szolgálhatom – itthon is, máshol is erősíthet.

Irodalom

- BÁLINT Sándor: *Ünnepi Kalendárium I. Karácsony, húsvét, pünkösd*. Mandala, 1998, 103. o.
- CS. VARGA István: *Adósságtörlesztés. A bencés szellemiségről*. Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002. 408. old.
- DACZÓ Árpád Lukács atya: *Csiksomlyó titka*. Pallas – Akadémia, Csikszere, 2000.
- DANCZI József Villebald: *A kürti nyelvjárás hangtana, fonológiai és fonetikai vizsgálata*. Bp. 1939.
- Diplomata Hungariae Antiquissima. Vol.I. In aedibus Academiae Scientiarum Hungaricae*. Budapestini, MCMXCII., p. 382., 384. *Éneklő Egyház, a római katolikus népének tár*. Szent István Társulat, Bp. 1986., a könyv 1021. oldalán
- Felvidék száz csodája – Rejtőzködő értékek nyomában című könyvben a 18-19. oldalon egy fontos felvidéki adat. (Totem Kiadó, Budapest. Évszám nélkül.)
- GÁL Sándor *Homok* című verse, melyet költőbarátjának, Ratkó Józsefnek ajánlott.
- JÁKI Sándor Teodóz: *A vágai virágvasárnapi pásió*. In: *Népi vallásosság a Kárpát-medencében III*. Pécs, 2000., 184-191. old.
- JANUSZ, Julius, Mons.: *Vezércikk*, In: *Centralista*. A budapesti Központi Szeminárium folyóirata. 2003 Karácsonya.
- KODÁLY Zoltán: *Néprajz és zenetörténet*. In: K. Z.: *Visszatekintés*. 2. köt. Bp. 1964., 231. old.
- KODÁLY Zoltán: *Visszatekintés*. 3. köt. 503. old.
- KODÁLY Zoltán – Vargyas Lajos: *A magyar népzene*. Zeneműkiadó, Bp. 8. kiad. 36., 63. old.
- KOSZTOLÁNYI Dezső *Marcus Aurelius* című költeménye, 1929.
- A Magyar Népzene Tára, II. Jeles napok*. Akadémiai Kiadó, Bp. 1953.
- A Magyar Népzene Tára. III/A* jelzésű, *A lakodalom* című kötet.
- MARCUS AURELIUS: *Elmélkedések*. Bp. 1923; 1965; 1975. Huszti József fordítása.
- MAURUS: *Vita sanctorum heremitarum Zoerardi confessoris et Benedicti martyris – A szent remetéknek, Zoerard hitvallónak és Benedek vértanúnak élete*.
- MELEG Mária: *Dr. Danczi József Villebald élete és művei*. In: *Bencés Diák-szövetség Almanach*, 2005. Pannonhalma – Budapest.
- Mons. Julius Janusz levele. – 2003 karácsonyára vezércikket kért tőle a budapesti Központi Szeminárium folyóiratának, a *Centralistának* a szerkesztősége.
- PERGER Gyula: *Ostyasütő vasak*. In: *Hitvallás Kalendárium 2005*. Győr, 126-131. old.
- SÁNDOR Anna: *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza*. Kalligram, Pozsony, 2004.
- STAMPAY János: *Katholikus egyházi énekek, imák és temetési szertartások*. Kőbölkút.
- SZABÓ Helga: *Ének-zene az általános iskola szakosított tantervű 5. osztálya számára*. 3. javított kiadás, 42. old.
- SZALAY Olga: *Kodály első népdalgyűjtő útja*. – Százéves a magyar népzene-tudomány. In: *Honismeret*, 2005/6.

AZ EDELÉNYI JÉGHEGY-EMBER

Slezsák Imre emlékezete (1932–2002)

CS. VARGA ISTVÁN

Az edelényi Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola Slezsák Imre-könyvtárméneke avatása, amint minden könyvtárméneke névadása, az emlékezés, a szellemi-lelki közösségépítés lehetősége is. Önmagunkat tiszteljük meg, ha jeles elődeinket, kortársainkat tiszteljük, példájukat tudatosítjuk. A tisztelet lényege: elismerjük mások értékeit, eredményeit, megvalljuk kiválóságát, és már életükben illő viszonyulunk hozzájuk, holtuk után pedig méltón őrizzük emléküket. „Csak az a nemzet érdemes jobb sorsra és örök életre, amely meg tudja becsülni nagyjait, és amelynek mindig szeme előtt lebeg azok példát mutató munkássága.” (Esterházy János.)

Hajdu Imre találóan fejtette ki Slezsák Imréről: ahogyan egy labdarúgócsapatban a sztárok mellett kellene a pályát „felszántó”, 90 percen át megállás nélkül robotoló „kulimunkások”, ugyanígy a kultúra területén is nélkülözhetetlenek a mindennapi aprómunkát végzők. A híres írók, költők, reflektorfényben álló csillagok mellett sokszor nem vesszük észre az árnyékban meghúzódó „apostolokat”: a kis falvak tanítóit és az ébredező értelmű gyermekek kezébe először könyvet adó könyvtárosokat. Egy életre adósaik vagyunk, de sokszor még a „köszönöm” szót is elfelejtjük nekik kimondani.

Ez az írás köszönet egy hivatástudó és nagyszerű embernek, Slezsák Imrének és minden szakmaszerető könyvtárosnak. A könyvtárosok a kultúra, a művelődés névtelen hősei, akik áldozatos munkát végeznek értünk, olvasókért, kutatókért. Slezsák Imre személyében jó barát, rendkívül tevékeny közösségi emberre emlékezem, aki az edelényi szellemi végvár kapitányaként példamutatóan járt elől a közjó, a kultúra, a közösség építésében, a könyvek, az olvasás szeretetében: a magyar művelődés szolgálatában.

Emlékszem: az egyetemi diplomaosztás után életem és tanári pályám a legnagyobb családi örömmel kezdődött: fiunk született. (Nekem idő kellett ahhoz, hogy rájöjjenek: a jó feleséget a Jóisten adja, a jó gyerek pedig égi ajándék.) Feleségemet egyetemistaként „társadalmi szerződés” kötötte Borsod megyéhez, ezért hivatalból helyeztek mindkettőnket Edelénybe, ahol három éven át a helyi gimnáziumban tanítottam (1970-1973).

A nyugat-dunántúli pátriámtól, a debreceni civis világtól szembeszökően különböző ez a természeti szépségekben bővelkedő, de Trianon óta országszélre szorult vidék. Azonban minden nehézségen átesített pedagógus hitem, hogy az ember többre tanítható meg és jobbá nevelhető. Nagyon szerettem tanítani. Tanítványaim országos eredm-

nyeket értek el. *Edelényben, Szendrőn, Szuhogyon, Perkupán, az egész „paptermő” vidéken nagy tisztelet övezte a templomot és az iskolát, a tanító és tanár személyét. Slezsák Imre méltán volt büszke szülőföldjére, arra, hogy ezen a vidéken a filiákban vetettek, Patakon, Miskolcon, Mezőkövesden arattak.*

Különösen tanulságos a szuhogyi példa. Laki Lukács László szerkesztésében, dr. M. Takács Lajos szöveggondozásával jelent meg a *Talentumom megőriztem, gyarapítottam...* című, a szuhogyi példaképet felmutató könyv az *Edelényi Füzetek* sorozatban. Dr. M. Takács Lajos, russzista nyelvész-irodalomtörténész írt hozzá személyes hangvételű, a jelenkor keserűségeit bátran taglaló, tanulságkereső bevezetőt. Indulásuk, szellemi-lelki kötődésük és sorsuk alapján „*Fájdalmak erős fia*”-nak nevezi a három jeles szuhogyit, akik bátorítónan szép példát adtak a *Jó Úgy* szeretetéről, az emberséget és magyarságot megtartó *templom és iskola* iránti hűségükről.

A szuhogyiak a körzetesítésekor ragaszkodtak iskolájukhoz, vállalták és mindmáig vállalják az önálló iskolához szükséges többletkiadásokat. Segíti őket ebben a három neves „szuhogyi példája. Takács János útja a miskolci minorita gimnáziumba, majd a *Jézus Társaságba* vezetett. 1932-től *Kínában* eredményes misszionáriusi munkát végzett. 1962-től *Tajvanon*, 1974-től *Ausztráliában* szolgált. A költői lelkületű szerzetes mélységesen szerette szülőföldjét és népét. Tudta, az egyén útja a család, nép, nemzet lépcsőin át vezet az egyetemeshez, az emberiséghez.

Takács József (1911-1982) katolikus teológiai professzor, egyházi író édesapja vas-kőbányász volt *Rudabányán. Szendrőben, Miskolcon, Egerben* tanult, a teológiát *Rómában* végezte. 1939-től egeri teológiai tanár és a papnevelő intézet spirituálisja. 1942-től *Bátorban* plébános, majd kerületi esperes. 1950-től a budapesti *Hittudományi Akadémia* dogmatika tanszékének professzora. Tanári működését „az államhatalom ellenzése miatt” 1956 nyaratól nem folytathatta. Nemrég emlékkönyv jelent meg róla, abban a *Schütz Antal* ravatalánál elmondott gyászbeszédét és professzori állásából való felmentésének dokumentumát is olvashatjuk.

Martinkó András (1912-1989) egy kilencgyermekes bányászcsalád fia, a mezőkövesdi *Szent László Gimnáziumban* érettségizett. Vallomása szerint a kövesdi „szegények iskolájában” kapta a legtöbbet szellemi-erkölcsi fejlődéséhez, és lett a magyar irodalomtörténet-írás kiválósága. Francia állami ösztöndíjjal került a *Sorbonne*-ra. Kítüntetési diplomával idehaza állástalanság várta. Majd a visszatért *Felvidéken, Rozsnyón* és *Ungvárott* tanított. A *Nyelvtudományi Intézetnek, az ELTE Lektorátusának*, 1959-től pedig az *MTA Irodalomtudományi Intézetének* munkatársaként dolgozott. Az *Ómagyar Mária-síralom, Kemény Zsigmond, Csokonai, Petőfi, Arany* kiváló kutatója magyartanárként nem kapott katedrát. (Diáktársai tudják, áll még az a ház, ahol irodalomtörténészé lett barátjuk gimnazista korában lakott, illő lenne emléktáblával megjelölni.)

Tudom, nagy szükségem volt a *Bódva-völgyben* szerzett emberi és szakmai tapasztalatokra. Itt kötöttem életre szóló barátságot Kalász Lászlóval, a *József Attila-díjas*, csupa szív pedagógus-költővel, aki *Perkupán* született, élete nagy részét falusi tanítóként és könyvtárosként *Szalonnán* töltötte – a „*Tisztább világban emberként egészen*” reményével és a „*Fölemelni e tájat*” célkitűzésével. Emberismeretem, valóságglátásom mértékadó vonatkoztatási pontja lett a „*kies Bódva-völgy*” embereinek világa.

Fodor András vallomása rám is érvényes: „*Amennyit mások fényében láttam, / annyit tudok.*” Vallom: létezik a *hely szelleme*, és a múlt nélkül nincs jövő. A feledés remélt or-

vossága nem pótolja az emlékezésben fellelhető gyógyszert. Valaha a kapuvári könyvtárban *Kapui Ferenc*, egy hivatásszerető könyvtárigazgató, későbbi jó barátom adta először kezembe a könyveket és bizalomtól sugárzó szeretettel látott el jó tanácsokkal. (Gyerekkoromban csak „*Könyvtár Ferinek*” hívtuk, számos közös rendezvény szervezőjeként dolgoztunk együtt.) Tanárságom csikókorában, *Edelényben* pedig *Kapui Ferenc* hajdani ELTE-s, könyvtár szakos évfolyam- és csoporttársa, szívbéli barátja: *Slezsák Imre* könyvtárigazgató fogadott.

A két jóbarát a könyvtárt olyan kulturális szentélynek álmodta, ahol minden látogató, olvasó, írástudó remélhetett „*egy kis független nyugalmat, / melyben a dal megfogant*” Szerintük a könyvtár a modern kor temploma, kulturális örökségünkkel, élő múltunkkal való szellemi-lelki kapcsolat színhelye. Áhítatos csendben, műhelymagányban találkozhat itt a napjaink embere régi korok nagy szellemeivel, jelenünk jeles személyiségeivel. Velük a könyv szeretetében találkoztam: „*A könyv a lélek világossága, a test tükre; megtanít az érényre, és elűzi a bűnt; ő a bölcsék koronája, az utazó kísérője, az otthon barátja, a beteg vigasztalója, az ékecsszólás illatdobozza, gyümölcscsel teli kert, virágokkal ékes rét; ha hívják jön; mindig készenlétben van, mindig előzékeny; ha megkérdezed, rögtön válaszol; felfedi a rejtettet, megvilágítja a homályosat; balszerencsében megsegít, jörszerencsében mérsékelre oktat.*” (Ismeretlen szerző(k) kb. a XIV. – XV. századból.)

Slezsák Imre 1932. szeptember 13-án – a ma *Edelény* városhoz tartozó – *Finke* községben született, bányász családban. Apja: *Slezsák János*, bányász, tévesz tag. Anyja: *Slezsák Jánosné Novák Mária*. Öccse: *Slezsák János*. Házastársa: *Slezsák Imréné Takács Rózsa*, könyvelő. Gyermekei: *Imre* és *Zsolt*. Gyermekkora nehéz, háborús években telt, nem csoda, hogy a nagy viláégés után magával ragadta a szépet ígérő, új világ lendülete. Bár az „*újat, szébbet és jobbat ígérő szándék*” a tettekben gyakran megbicsaklott – sőt olykor visszajára is fordult –, ő azon a vártán, ahová a sors állította, mindig emberi tisztességgel állt helyt.

Finkén végezte az elemi népiskolát; *Miskolcon* a II. sz. *Általános Polgári Fűiskola* tanulója volt; *Miskolc-Diósgyőrött* vasesztergályos, majd szakoktatóként is dolgozott rövid ideig, de a szülőföld visszahívta. Önéletrajzában írja: „*Szerettem, szeretem szülőföldemet, ezt a gyönyörű Bódva menti tájat; az itt élő, a megélhetésért sokat dolgozó embereket. Itt születtem. Együtt éltem velük. Ismertem gondoljaikat, örömeiket, bánataikat... A táj mágnesként vonzott magához...*”

Nehéz időkben, 1954-1958 között *Miskolcon* végezte el az általános gimnáziumot (*Zrínyi Ilona*); 1959-1966 között *Budapesten*, az ELTE BTK könyvtárszakán szerzett okleveles könyvtárosi diplomát.; 1953. január 1-jétől 1993. május 14-ig az *Edelény Járási Könyvtár*, majd az *Edelényi Városi Könyvtár* vezetőjeként, igazgatójaként rendkívül eredményesen munkálkodott. Élete példa, sőt példázat, amely azt is bizonyítja, hogy az emberi tudattól elválaszthatatlan az erkölcsi tudat, egyéni és társadalmi életünk, egész lényünk, gondolatvilágunk szerves részét alkotja. A változás a világ legegyszerűsebb tulajdonsága, ezért emberi tökéletességre törekedni annyit tesz, mint jó irányban változni, vagyis fejlődni.

Emlékezésem irányszabó pillanata, amikor először találkoztam vele az *edelényi* könyvtárban, *Ladányi Mihály* író-olvasó találkozásán. (A nálam tíz évvel fiatalabb diákjaim között nagy derűtséget váltott ki, amikor odaszólt nekem: „*Öcsi, nyisd ki az ablakot!*”)

Emlékszem, *Ladányi* valóban megragadta a hallgatóság jóindulatát. Akkor szinte meg-hökkentő módon kezdte mondandóját: „Kérdezzenek bátran! Szabad országban szabad ember azt mond, amit szabad!”

Slezsák Imre éveket áldozott egy-egy speciális feladatra, de a szakképzettség mellett nagyon fontosnak tudta az „általános műveltséget” is. Számára az *általános* nem sokfélélt, hanem *összefüggőt* jelentett, folytonos fizikai és szellemi erőfeszítést. Életét meghatározó alapelveivel megelőzte a három „L” (*longue, life, learning*) ma divatos követelményét. Tudta, a *jó pap* (tanár, könyvtáros, minden valamirevaló értelmiségi!) – *holtig tanul*. 1974-1977 között *Nyíregyházán*, a *Bessenyei György Tanárképző Főiskolán* történelem szakos tanári képesítést szerzett.

Falusi munkás-könyvtárosként kezdte hivatását, de volt idő, amikor tagja volt a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete Közművelődési Könyvtári Szekció* vezetőségének is. 1950-ben a miskolci körzeti könyvtár felajánlotta szülőfaluja tanácsának, hogy hozzon létre könyvtárat, a könyvet ők adják, a helyiek meg teremtsenek elő könyvtárost és néhány szekrényt a könyvek elhelyezéséhez. Az akkori vezetők választása *Slezsák Imrére* esett, s hogy miért éppen rá, annak ismereteseek az előzményei is.

Slezsák Imre 1947-48-ban – néhány fiatalal összefogva – aktív kultúrelvet teremtett a szülőfalujában. Színpadot építenek az elhagyott urasági épületben, s hogy az ifjúsági szervezetüknek legyen saját otthona, a kastélyhoz tartozó istállót rendbe tették, ahol egy elég szép klubot rendeztek be. Ebbe a klubba *Imre*, aki akkor *Diósgyőrben* volt inas, pontosabban vasesztergályos-tanuló, szerzett néhány könyvet, esténként pedig eljárt az ifjúsági szervezet klubjába, ahol a szórakozás és tanulás mellett jutott idő arra is, hogy nagy kedvvel segítsen az ottani könyvtárosnak. Mivel ott némi gyakorlatra tett szert, el merete vállalni a finkei könyvtár vezetését.

Erről a hősi korszakról írta visszaemlékezésében: „*Körülbelül 200 kötet könyvet hoztunk Miskolcra. Egy régi ruhásszekrényt kaptam a könyveknek, és azt a tanács egyik irodájában helyeztük el. Hetente egyszer, vasárnap kölcsönöztem. (...) 1951 telén egyhetes könyvtáros-tanfolyamon voltam Miskolcon. Itt ajánlotta fel Szőnyi László, aki az egyhetes tanfolyam vezetője volt, hogy vállaljam el a szervezés alatt álló Edelényi Járási Könyvtár vezetését. Szerettem a kultúr munkát, mint községi könyvtáros megszerettem a könyvtárosi teendőket is. Elvállaltam.*”

1952 őszén 20 éves volt. Néhány napot a szikszói körzeti könyvtárban töltött, utána mélyvízbe került. Első feladata a járási könyvtár berendezése és felavatásának megszervezése volt. Vasúton érkeztek a bútorok, sötét fenyőfa állványok, két nagy íróasztal, hatalmas kölcsönzőpult és egy gépiróasztal. Két helyiség berendezésére volt elegendő... Önéletírását folytatva idézem szavait: „*Előbb magam láttam munkához, majd néhány hónap múlva másodmagammal dolgoztam, és egy év múlva a harmadik főt is megkaptuk. Kaptam egy vadonatúj 125 köbcentis motorkerékpárt. Ez nagy szó volt, rang volt akkoriban, de télen, nyáron menni kellett vele. Rettenetesen rosszak voltak az utak, mégis egyedül alig utaztam vele, mindig volt útitárs. Nagyon féltettem ezt a segítő társat. Sokszor, nagyon sokszor a tankon vagy a hátsó ülésen keresztüldobott zsákban szállítottam vele a járás községeibe a könyveket. Csomagolópapírt, de általában papírt alig lehetett kapni, a boltból vásárolt staniclikra írtuk a hivatalos leveleket. Sok levél ment ki ilyenféle szöveggel: »Ha könyvet akar kapni, hozzon vagy küldjön be zsákokat!« Ment a könyv, utazott a zsákokban, vonaton, motorkerékpáron, szekéren, mikor hogy. Ha nagyon hideg*

volt, hosszú évekeig lovas kocsin mentünk a vasútállomástól a távoli községekbe, és hogy gazdaságos legyen az út, cserekönyvet is vittünk magunkkal. Többen mentünk, az egyik munkatárs az egyik községben, a másik a másik községben szállt le a szekérről. Visszafelé sorban szedte fel a szekér a munkatársakat. Ha hideg volt, forralt bort tettünk a táskába. 1953-ban 14 új könyvtárat szerveztünk.”

Egy-egy könyvtár megszervezésekor akadályt nem ismert. Nagy célja volt, hogy minden településen legyen könyvtár. Szekrény sem, pénz sem volt, valahogy mégis mindezzel megtalálta a megoldást. *Ládbesenő* község könyvtárának első szekrényét a tanácselnökkel együtt egy régi menyasszonyi láda átalakításával, bepolcozásával készítette el. *Szendrőládon* adóba lefoglalt ruhásszekrényből, *Szin* községben pedig a padlásról leszedett deszkából készített könyvespolcot. Nem volt könnyű feladat, mert a villany is csak néhány községbe volt bevezetve. A maxilámpás vetítógép azonban csábító eszköznek bizonyult. Sokan összejöttek egy-egy vetítettképes előadásra!

Életrajzi vallomása így folytatódik: „Emlékszem, 1953-ban sorra vetítettem *Petőfi János* vitézének diafilmváltozatát. A termelés segítésének egyik szorgalmazott eszköze a felolvasás volt. Persze nem a kultúrházban vagy a klubban, hanem a munkavégzés színelőjén, az aratóföldön, a cséplőgépnél stb. Vasárnap pedig falusi szokás szerint a kapuk előtt üldögélő embereknek. Ez úgy ment, hogy a köszönés után beálltunk a munkába, és amikor pihenőt tartottak, reggeliztek vagy ebédeltek, előhozakodtunk, hogy tulajdonképpen miért is jöttünk, és elkezdtük a felolvasást. Közben az olvasók és a kölcsönzött kötetek száma magasra ívelt. A lakosság megszokta a könyvtárakat, kezdett igényeket támasztani velük szemben. Nőtt a könyvvállomány. A könyvszekrények kicsinek bizonyultak. A könyvtárak kinőtték bölcsőjüket. Az ötvenes évek derekán jártunk akkor. Régen volt, nagyon szép volt, a könyvtárak hőskora volt ez az időszak.”

Slezsák Imre nagy hite hívta világra a régió túlmutató eredményeket. Sorsa és számos megpróbáltatása sok-sok kortársáéval rokon. Tudta, hogy az emberi életnek, erőnek, de még a házasságnak és barátságnak is a legmélyebb forrása a hitbéli. A nagy közösségi változásoknak is a hitbéli forrás a legfőbb indítékuk, a házasságot sem a szeretetté váló szerelem tartja meg, hanem hitbéli kegyelem. Egy életen át élte ez a hit a családi otthonában a szerelmet és a szeretetet.

Fiatalon súlyos tapasztalatokat szerzett a második világháború pusztításairól. Ifjan szenvedő részese lett a világ- és társadalom-megváltó vakhiteknek, kiábrándító csalódásoknak. 1956 tüneményes csodáját letiporta a keleti zsarnokság. *Slezsák Imre* a *Finkérol Edelénybe* tartó 56-os felvonuláson, a tömeg kérésére elszavalta a *Nemzeti dalt*. (Az „*Életem útjain*” című könyvének a borítóján életének ezt pillanatát, amint *Finkén* egy „*kőcsomón szaval*” – illusztráció láthatjuk.)

Aztán ismét idegen világban találta magát. Mégsem vonult vissza a magánszférába. Könyvtárosi, irodalomszervezői munkásságát a kiteljesedő küldetéstudat jellemezte. Számára a kultúra mindig egyetemes és nemzeti szent dolgot jelentett. Azért munkálkodott, hogy a magyarságot, a népet, nemzetet erősítő irodalom is megmaradjon. Hitt a költői szó valóságformálói erejében. Megkövetelte, hogy az író és a költő az emberi magatartásával is példakép legyen, bizonyos fokú „*közérthetőséget*” is számon kért az íróktól. (Eti-kus ember volt, tőlem sem fogadta el, hogy *Kalász* költőként licenciákat élvez, „ser-, bor- és kocsmaszeretete” a lélek igénye a levegőtlen présben...)

A kisközséges *Edelényi Járásban* sikeres módszereket alkalmazott a körzeti és falusi könyvtárhálózat kiépítésére. Az általa szerkesztett *Bódvavölgyi Könyvtárost* tarthatjuk az első járási könyvtári híradónak az országban. Oroszlánrészt vállalt az *Edelényben* felépített új könyvtárpépület létrehozásában (1963). Országosan is az első, könyvtári célra épített, korszerű elvek alapján működő járási könyvtárnak számított. 52 esztendőn át volt könyvtáros hazánk egyik leggyönyörűbb vidékén, *Borsodban*, a *Bódfa völgyében*, amelyet a Jóisten minden bizonnyal jókedvében teremtett. Előbb a járási könyvtár, később *Edelény város*, *Slezsák Imre* pedig a városi könyvtár vezetője lett. Az aprófalvas edelényi járásban a könyvtármozgalom megteremtője és szakmai irányítója maradt.

Nem csupán a könyvtárost, hanem a helytörténészt is tiszteljük *Slezsák Imre* személyében. Mindig fontos feladatának tekintette a helytörténeti kutatók munkájának támogatását. Ezért a tevékenységéért kapta az *Istvánffy Gyula-díjat*. *Demeter István*, *Pécsi Bertalan*, *Tömöl Béla*, *Bobaly István*, *Jakab László* és mások helytörténeti tevékenységét határozatosan előmozdította. Sokat dolgozott a Hazafias Népfront mozgalomban is, és mondhatom: legalább annyira hazafias volt az ő tevékenysége, mint népfrontos. A *Galyaság* lakói, értelmiségi képviselői is joggal tartják számon, hogy az a könyvtártörténeti gyűjtemény, amelyet az égerszögi könyvtárban nyitottak meg, ma már *Edelényben*, a *Tájházban* van elhelyezve. Több énekes adatközlő fölkarolása is mecénási tevékenységét dicséri. Elindította az *Edelényi Füzetek* kiadványsorozatot, hogy színvonalas irodalmi, történelmi, néprajzi és helytörténeti munkák megjelentetését segítse. *Laki Lukács László* szerint *Slezsák Imre* nélkül ezeknek az embereknek a verses hagyatéka megsemmisült volna. *Izsó László* parasztköltő verseit is ő gyűjtötte össze és *Balázs Ferenc* költő-tanító verseinek megjelenését is támogatta.

Személyiségét különleges hivatásszeretet jellemezte. Fáradhatatlanul gyarapította, védte és óvta a könyvállományt. Félt a selejtezésektől. Könyvtártörténeti tényként ismerte az 1919-es, 1942-es, majd pedig az 1949-es, hatalmi parancsra elrendelt selejtezés történetét is. Azt vallotta, hogy egyetlen műtől sem szabad megválni, csak a harmadik vagy negyedik példányokat szabad selejtezni, más könyvtáraknak adni. Nem tűrte, hogy a könyvtárat fecsegő, nevetgélő, székeken hintázó, rendetlenkedő látogatók „kultúrmelegedőnek” használják.

Örült a könyvtárhálózat gyarapodásának, de szomorúan tapasztalta, hogy eltűnően az olvasásra sarkalló vágy, és megfogyatkozott a diákok érdeklődése a tanórákon hallott ismeretek tudományos háttere iránt. Bántotta, hogy a szabadidőt egyre kevesebben fordítják művelődésre, s egyre többen pusztán szórakozásra. Arról is „eszmét” cseréltünk, hogy a kötelező olvasmányok gondos elolvasása, kijegyzetelése helyett sokan különféle ösztövérv kivonatokat használnak, mert mennél rövidebb idő alatt szeretnének „tűlnenni” az olvasnivalón. Az iskolai terhelés csökkentésekor azt hangsúlyozta: ennek akkor van értelme, ha a diákok más, fontos tárgyak mélyebb megismerésére fordítják a felszabadult időt, nem pedig unaloműző szórakozásra.

A legmélyebb kultusz, a csend, az olvasás, az aktív hallgatás könyvtárszögét *Edelényben Slezsák Imre* akkor építette ki, amikor a tévé, rádió és sajtó egyaránt azt szuggerrálta, hogy meg kell szabadulnia ennek a kis népnek a tradícióitól, mert azok mindenestül provinciálisak, lokális érvényűek, a modern világban szegyealni valók. *Kalász László* pátriájában megtapasztaltam az értelmiség hivatását: „*Értelmiséginek lenni mindig ez volt, és*

ez lesz: segítetlenül segíteni és megértetlenül megérteni. S ez nem is olyan borzasztó; egyszerűen: szellemi...” (Németh László.)

Slezsák Imre jogosan volt büszke arra, hogy Kalász Lászlóval együtt a járás könyvtárában bemutatta a költő minden egyes verskötetét. Számukra a Bódva-völgy valóságos szellemi-lelki provinciát jelentett, szinte a szó eredeti, római kori értelmében. A provincia ugyanis „hatáskör, munkakör, feladat, hivatal, parancsnokság, fővezérség” jelentésű. Ebben a provinciában megtalálható, körülhatárolható az illetékességi, hatás- és tevékenységi kör. Látszatra távol voltak a földi istenségek, ideológiák centrumától. (Néha kiderült, hogy mégis mennyire közel voltunk a helyi kiskirályokhoz, a lélek henteséhez!) Itt értettem meg, éltem át igazán a szolidaritás erejét és Németh László igazát: „A provincializmus nemcsak korlátot jelent, lehetőséget is: hogy az embernek provinciája, tartománya van.” Edelényben, a Bódva-völgyben akkor épített „szellemi-lelki provinciát”, amikor már a tévé, rádió és sajtó egyaránt azt szuggerálta, meg kell szabadulnia ennek a kis népnek a tradíciótól, mert azok mindenestül provinciálisak, elavultak, a modern világban szégyellnivalók. (Kalász Lászlót némelyek szeretnék valamiféle *boldog költőnek* [poeta benedictus]-nak] látni. Igaz, szép síremléke van a perkupai temetőkerben, életművének méltó, mérlegre tevő monográfiája azonban még várat magára, pedig arra is szükség van.)

Azt is többször megtapasztalhattam, hogy Slezsák Imre mennyire szerette és segítette a böngésző, fürkésző, kutató embereket. Értékes szakdolgozatok, évfolyamdolgozatok, díjnyertes pályamunkák egész sorának a megszületésénél bábáskodott. Magam is tanúsíthatom figyelmes szeretetét. Gimnáziumi tanárságom idején Németh László pályakezdéséről szóló egyetemi doktori disszertációm elkészítésekor segített és biztatott. Tanúsíthatom: nagyon tudott örülni mások eredményeinek. Erről többször meggyőződhettem. Például 1999 szeptemberében Debrecenben is, amikor – Béres János egykori edelényi kartársammal együtt – jelenlétével megtisztelte az egyetemen tartott, professzori fokozatot jelentő habilitációmát. (A fogadásra Iglói Endre engedte át a szobáját. Jáki Sándor Teodóz nyitotta meg az örömkoncertet. Tanítványa, Tamási László és annak felesége, Borbála szép énekeire edelényi barátaim Bódva-völgyi dalokkal válaszoltak. Asszonykám, jőmagam és az ott jelenlévő Julow Viktorné, Jánosi Zoltán, Bertha Csilla és Bertha Zoltán örömeire is zengett Slezsák Imre és az akkor 84 esztendőes Béres János ajkán a Kiöntött a Bódva vize...)

Slezsák Imre figyelmének, szeretetének egyik minősítő esete, amikor a Tokaji Író-táborban emlékfát ültettünk Kalász László tiszteletére. A tölgyfacsemete mellett, a kiásott gödör előtt ott álltak a locsolókannák, megtöltve és feliratozva: Tisza vize, Bódva vize. A perkupai és szalonnai határból hozott, papírosba csomagolt és kendőbe takart földet rászórta az emlékfa gyökerére. Némán fohászzkodott: „Növekedjél, nagyra nőjél, ágaid, lombod közt madarak rakjanak fészket és zengjék a Teremtő dicsőségét az emberek örömeire.”

Tudjuk, a kultúra életet szabályozó elv, küzdelem a felejtés ellen. Kós Károly szerint a kultúra egy nép lelke, szellemi gerince! A magyar kultúra a magyar nép lelke, szellemi gerince! Hamvas Béla szerint meg kell érnünk az ünnepre: „Ünnep akkor lesz, ha megértünk a közösségre.” (Ünnep és közösség, 1937.) Meg kell érnünk örökségünkre, élő múltunkra, hogy méltón tudjuk birtokba venni, megőrizni, javunkra hasznosítani mindazt, ami a magyar kultúrát, annak Bódva-völgyi, edelényi örökségét is képezi. Talentumaink, képessé-

geink szerint kell a kevéshez is hűnek lennünk. Nem áshatjuk el talentumainkat, hanem hasznosítanunk, kamatoztatnunk kell őket. A felelősségünkre figyelmeztet *Németh László*: „Két egysorsú, egyfájdalmú és egykincsű testvér ők: a magyar tehetség és a magyar nép.” Illyés Gyula az üdvösséghez köti a tehetséggel való sáfárkodás: „A tehetség nem afféle ajándék, amellyel sarokba lehet vonulni magánüdvű szeszorkotyngatásra. Kölcson az, letét, amelyről számadást az Isten vagy az ördög vár.”

Slezsák Imre kulturális életünk jó szellemű, hatékony szervezője volt. Jól sáfárkodott tehetségével. Sáfár volt a szó igazi értelmében: nemcsak az anyagi javak felügyelője, hanem irodalmi értelemben az eszményi értékek felelős őre, gondviselője is volt. Tudta, a szellemi értékek olyanok, mint a szeretet: megosztva sokasodnak. Kiváló művelődési tevékenységet fejtett ki *Edelény* és az *Edelényi Járás* életében, gazdagításában. Eszménye volt az olvasó nép, az olvasó nemzet. Művelt olvasók, befogadók nevelése és pallérozása nélkül tudomány sem létezik. Kiből születnének a tudósok, ha nem a kiművelt emberfőkből? Könyvtárigazgatóként tudta: „Nem fontos, hogy sok író legyen egy közösségben, de fontos, hogy sok olvasó legyen.” (Márai Sándor.)

Jánosi Zoltán *Slezsák Imre hűsége* című vallomásában így értékelte könyvtáros barátunk élettrajzát: „Slezsák Imre könyve is egy teremtő élet gyűjteménye. Az élet útjain kristályosodott, koncentrációzott szellemi drágaköve, s a felesége is, akinek akarata létrehozta, összegyűjtötte ezt a művet. Dicsérheti az edelényieket a kiadás: az egymást figyelő, összegyűjtő szellemét, amely nem hagyja az értéket veszendőbe menni, örökké figyel, adatokat rögzít, emlékezik, emléktáblát, könyvet, új és új szeretetet avat. Csak ebben a könyvben is mennyi név, a rokonokon kívül Csáki Imréné, Gajdos Beáta, M. Takács Lajosé, Cs. Varga Istváné, Sóvári Oszkáré, Hadobás Pálé, akik összeadták szeretetüket, erejüket, hogy ez a kötet megszülessen, s a névteleneké is, akiknek egy akarattal megszólt munkája eredményezte, hogy Slezsák Imre emlékezete még élesebb, pontosabb, jelenvalóbb legyen. Ők újra élővé, újra köztünk levővé, újra erővé tették Slezsák Imrét.”

A könyvismertetése méltán vált át személyes és hiteles laudációba: „Slezsák Imre, te út-szívó, út-tekintető ember, úgy vagy itt ma köztünk a szellemeddel, sokfelől lerakott, hiteddel kövezett, hozzád vezető útjaiddal, hogy miközben megérkeztünk ma itt újra feldobbanó szívedhez ezeken az utakon, te a legnagyobb messzeségekbe vezető útra léptél. A csillagokba szöktél – tudjuk –, mert üzenet jött, hogy az égben is van még lerakható út, szélesíthető ösvény, hogy akad még a csillagok közt is tennivaló. Mentél hű barátaid: kezded, tekinteted jó ismerősi, Kalász László, Illyés Gyula, Ratkó József után, a J. Horváth Lászlók, Bakos Zsuzsannák, Hodossy Lajos bácsik, Bobály Pista bácsik, Izsó Laci bácsik, Juhar Péterek, Pécsi Bertalanok, Joó Vencelek, Balázs Ferencek, Demeter Istvánok, Nagy Bélák, Jakab Lászlók után, a juhászok, fafaragók, könyvkötők, méhészek, kolompverők után, hogy kiállítás, bemutatót, író-olvasó találkozókat szervezz a csillagok közt az angyaloknak, hogy beszéljess velük a mi jövőnkéről, hogy igazíts még egy kicsit a Mindenség forgásán. (...) Köszönjük a példát és az erőt, amit megmutattál, s ami itt van ebben a könyvben, noha az utolsó lapján a rád jellemző szerénységgel te mondasz köszönetet, a kozmoszból is visszaszólva, ekként: »Köszönöm mindazok segítségét, akik e könyv megjelenését anyagilag, erkölcsileg és tevőlegesen szakmai hozzájárulásukkal támogatták.«”

Azt hihetnénk, hogy eredményes kultúrmissziójáért Slezsák Imre már életében illő és méltó elismerést kapott, hiszen kivívta a társadalom megbecsülését. Pedig nem volt di-

jakkal megbecsült ember. Szerintem *Edelény* adós maradt munkásságának igazságos elismerésével. Az edelényiek tudhatják legjobban, hogy munkásságának látható, emlékezetben tartható eredményeire mennyire érvényes *Hemingway* híres jéghegy-elmélete. Köztudott, hogy a jéghegy látható, kiemelkedő részének hétnyolcad rész felel meg a víz alatt. *Slezsák Imre edelényi jéghegy-ember* volt, igazi énjének, eredményeinek csak a „ki-látszó” *egynyolcad* része mutatkozott meg: a jéghegy törzse, a hétnyolcad rész mindmáig láthatatlan, rejtve marad a legtöbb ember előtt.

Ki tudja ma már, hogy döntő szerepet játszott az aggteleki *Petőfi-Emlékkönyvtár*, valamint a laki, hangácsi, rakacai könyvtár létrehozásában, a társközségi könyvtárak korszerű működtetésében. *Gárdonyi* elvét vallotta: „*Minden jó könyv egy-egy tanítója a nemzetnek.*” Tanított az edelényi *Izsó Miklós Gimnáziumban* és *Szakképző Iskolában* is. A műveltség jelentőségét tudatosította: „*Legyen kezdednél mindig valamely épületes könyv...*” (*Szalézi Szent Ferenc.*)

Legfőbb kutatási területe: *Edelény* és környéke történelme, művelődéstörténete, folklórja. A kortárs írók, a népi írók és alkotók, emlékirók élete és munkássága, *Kalász László* élete és költői munkássága. Kiadványokat szerkesztett: *Edelényi Könyvbarát. Irodalmi és művelődési havi lap; Könyvtári Tájékoztató; Bódvavölgyi Könyvtáros. (Megjelent negyedévenként); Az Edelényi Füzetek* sorozat elindítója, első kiadványainak szerkesztője. Könyvei: *Edelény és környéke.* (Szerkesztette: *Slezsák Imre* és *Slezsák Zsolt.* Edelény, 1987.); *Az élet útjain. Válogatott írások.* Edelény, 2002. Népes kertbarát-kört szervezett, a kertbarátokkal idehaza és határainkon túlra is szervezett tanulmányi kirándulásokat: *A Miklós Gyula Kertbarát Kör 25 évéből.* Edelény, 2002. Fontos szerepe volt abban is, hogy az országgyűlés *Edelényt „Bortermőhelyé”* nyilvánította. Emlékszem, milyen lelkesen szervezte a citerazenekart. Amikor összeállt és eredményesen működött a citerazenekar, az irányítását átadta egy arra rátermett társának...

Nagyon tudtam örülni, amikor a közművelődési könyvtárügy „hőskorszakának” eme jeles személyiségét a magyar könyvtártudomány *Szabó Ervin-díjjal* tüntette ki – mégpedig *Vekerdi Lászlóval* együtt! Edelényi kitüntetései között szerepel az 1975-ben kapott *Edelényi Közösségéért*, az 1992-ben odaítélt *Edelényért Emlékérem*, valamint a *Pro Urbe Edelényi* kitüntetés is, amelyet az önkormányzat „*a város érdekében kifejtett kimagasló közművelődési tevékenységéért megbecsülése és tisztelete jeléül*” adományozott neki. Talán nem elkésett, de eléggé megkésett elismerés volt ez, pótléka egy illőbb, de végképp elmaradt megtiszteltetésnek: a díszpolgári kitüntetésnek.

Slezsák Imre – *Ady Móricznak* küldött szavával szólva – „*szentírásos ember*” volt, akinek valóban „*szeni*” az írás. Az emberi kultúrát, a könyvkultúrát, a szellem és lélek művelését a legfontosabbnak tartotta. Szolgálatban telt az élete, azt szolgálta, hogy a lakoságból nép, a népből „*emelkedő nemzet*” legyen. Emberi nagyságát mutatja az is, ahogyan az élete végén nagy türelemmel viselte a testi szenvedést. 2002-ben rendelte magához az Úr – égi szolgálatra. A végső elmúlást csodálatos bölcsességgel, Isten akaratában megnyugodva fogadta. 2002. április 11-én *Szalonnáról* – a *Kalász László-emléktábla* avatásáról – jövet találkoztam vele utoljára. Számomra maradandó példa, ahogyan élete végén végleg elrendezte dolgát az emberekkel és Teremtőjével is. Az edelényi katolikus templomban rendre részt vett a szentmiséken, és *Kovács Antal* kanonok-plébánosban nemcsak jó barát, hanem lelki atyára is talált a hit és hűség jegyében. Az általa alapított edelényi könyvtára is érvényes – de szép is lenne, ha egyszer *Slezsák Imre* nevét visel-

né! – Kosztolányi áldáskívánása: „Légy áldott, régi hely, Légy áldott, régi ház, Légy áldott, régi tej, Légy áldott, régi láz. Légy áldott, régi hó, Légy áldott, régi hó, Te szívemet nyitó, Te lelkem építő.”

Jáki Sándor Teodóz bencés atya, a győri Czuczor Gergely Bencés Gimnázium tanára az edelényi Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola Slezsák Imre-könyvtártermének avatásakor, miközben megáldotta a tanítás és tanulás kiváltságos színhelyét, ezt hangsúlyozta: fény gyűljön a lelkünkben, hogy az itt található művek megszólítsanak bennünket, és megértsük üzeneteiket. Az elődök példáján erősödjenek szorgalmunk, koncentráció és meditáció képességünk. Az olvasás közben érlelődjenek jó gondolatok, és formálódjanak a tanulás és munka során még jobbakká. Az itt felhalmozott szellemi kincs a tanároknak és tanítványaikban váljon igazi tudássá! Edelényi tanárok és diákok „szármaló szívvel haladjanak előre Isten parancsainak útján” – miként a Regula írja – és a Mindenek Ura tegye teljessé a jót, amit elkezdett bennük.

Következő számunk szerzői:

Bertha Zoltán,
Cs. Varga István,
Fecske Csaba,
Fodor Géza,
Görömbei András,
Iancu Laura,
Jánosi Zoltán,
Nagy Zoltán Mihály,
Márkus Béla,
M. Takács Lajos,
Penckófer János,
Vári Fábrián László.

BATHRÓCZI ZOLTHAY ISTVÁN

BUDINSZKI ISTVÁN

Kevesen tudhatják, hogy az *Egri csillagok Zoltay*-ja milyen módon kötődik szűkebb hazánkhoz, a *Bódva völgyéhez*. Pedig nem is akármilyen szerepet töltött be a vidék életében: 1563-tól egészen haláláig, 1573. áprilisáig *Szendrő* várának királyi várnagya (kapitánya) volt. Talán ebben az időszakban fenyegette a környéket a török, éppen ezért *Zolthay* jelentős szerepet játszott abban, hogy *Szendrő vára* sohasem esett török kézre.

A *bathróczi Zolthayak* egykori birtoka valószínűleg a *Bács megyei Zolta* községben feküdt. Később *Batrovc* lett a birtokközpontjuk, amely előnevüket is adta. A középkorban *Batrovc Valkó*, majd *Szerém* megyékben feküdt, *Marót vára* mellett. Ma *Batrovci* a neve, s *Szerbiában* található, közel a horvát határhoz.

A család első ismert alakja *Zolthay Ferenc*, aki *Bács vármegye* követe volt a nevezetes 1505. évi országgyűlésen. Miután a család szerémségi és bácsi birtokai a törökök kezébe kerültek, a kor szokása szerint fegyverforgató tagjai hadiszolgálatra adták a fejüket. A XVI. század folyamán *Zolthay András Zalaváron* és *Sárváron* szolgált, s a *Kanizsai*, majd a *Nádasdy* családnak volt familiárisa.

A család többi tagja is megörököltette nevét, *János* 1513-ban a török udvarban járt követségben, majd 1552-ben *Drégely* várának ostromában esett el.

Zolthay Lőrinc Várdai Pál esztergomi érsek könnyűlovasainak a hadnagya volt. Az 1544-es ipolymenti (szalkai) csatában, *Nyáry Ferenc* főkapitány győzelmében jelentékeny szerepet játszott. Az ütközetben a török sereg egyik főtisztjét, *Huszain* basát páviadalban kopjájával legyőzte. *Drégely* 1550. évi kimutatása szerint *Szondy György* és *Zolthay Lőrinc Drégely* castellanusai voltak, és mindkettőjük alatt (sub suo ordine) 10-10 lovas állott. Az 1552. évben *Érsekújvár* első kapitányaként említik.

A *Zolthayak* másik híres tagjáról – akit ugyancsak *János*nak neveztek – 1565-ben jelentik a királynak, hogy több kapitánnyal és 140 huszárral megjött Lengyelországból – ahol a lengyel király szolgálatában az oroszok ellen harcolt –, s most öfelsége katonáinak sorába akar lépni. 1566-ban részt vett *Szigetvár* ostromában.

Zolthay István a század derekán *Kapos* várának volt a kapitánya, s ő védte az erőseget a török ostromban. 1587-ben is feltűnik a neve *Batthyány* vitézei között, *Pápán* és *Koppány* ostromában.

A XVI. században több neves *Zolthayval* is találkozunk, *Bernát*, *Mihály*, *Miklós*, *Boldizsár*, *Imre*, *László* nevei is a török elleni harcokkal kapcsolatban bukkannak fel. Azonban *Zolthay István* – akiről tulajdonképpen szó lesz – 1564. március 3-án *Szendrőben* keltetett levelében így ír *Zay Ferencnek*: „*Tudja nagyságod, hogy az Zolthay nemzetbe nin-*

csen nagyobb énnálamnál; mert az kik voltak, meghaltanak. Még eddig szégyent nem vallott az én nemzetem!"

A Zolthay család tagjai közül *Zolthay István* vitte a legtöbbre (nem keverendő össze a már említett hasonló nevű kaposi kapitánnyal). Azt, hogy mikor és hol született, nehéz lenne megmondani, ugyanis a kor végvári vitézeinek nevét csak akkor olvashatjuk először, mikor valamilyen tettükről az oklevelek megemlékeznek, vagy ha véletlenül valamegyik mustralajstromba bekerültek.

Nevével első ízben 1544-ben találkozunk. *Csehország, Morva és Szilézia* a nevezett évben mintegy hétszáz magyar huszárt tartott. Kapitányuk *Syrothyna Károly* volt. E sereg főemberei természetesen magyarok voltak, az egyikük *Zolthay István*.

Két évvel később *Zolthayt* már Győr váránál találjuk. Az 1546. évben *Deli bég* 300 török lovassal portyázásra indult, és seregével egészen a győri malomig hatolt. Harminc keresztény rabbal és nagy zsákmánnyal hazafelé vonulva, *Fehérvártól* kétférfődnyre megpihenve a győri vitézek (köztük *Zolthay* is) meglepték a törököket, és nagyrészüket levágták. Első érdemeit tehát itt, az 1546. augusztus 10-én történt csatában szerezte.

Később *Zay Ferenc* seregében szolgált, akihez rokoni kapcsolat és szoros barátság is fűzte. *Zayt* 1548-ban nevezik ki Eger várának kapitányává, *Zolthay Istvánt* is magával vitte. Eger vitézei a törökkel szembeni bajviadalokban élen jártak, így 1550-ben *Kapitány György Hubiár* agával vívott párvialalában igazlátóként, azaz párbajsegédként vett részt. A viadalról és *Zolthay* szerepéről *Tinódi Lantos Sebestyén* is megemlékezik:

*Az jó Zolthay István is ott vala,
Negyedfélszáz lóval ők gyűltek vala.
Urfiakat terek csodálják vala,
Ő nevöket szépen kérdőzik vala.*

Zolthay következő említése 1551. szeptember 11-éről való, amikor is *Zay Ferenc* seregében részt vett *Kalocsa* ostromában. Eger várának 1552. évi híres védelmében lovas-tisztként szolgált. Tudvalevő, hogy *Zolthay* az ostrom alatt két ízben is kitört a várból, mindkét alkalommal nagy kárt okozva az ellenségnek. Szeptember 19-én a törökök a temető felől 14 ágyúval lötték a várat. A *Mária-templomnál* állottak *Arszlán* ágyúi. Ezek okozták a legnagyobb kárt. *Zolthay*, hogy a veszedelmet elhárítsa, *Petheővel* együtt déltájban kirontott a várból. Lovasai a török tüzéretet szétverték, s az ágyúkat is tönkretették. *Zolthay* e vakmerő vállalkozása után csekély veszteséggel szerencsésen visszatért a várba. Az következő kitörése 1552. október 24-én titokban történt, a törököket meglepve háromszázat közülük levágtott. Az ostromlók általános rohama alkalmával a *Bolyki-bástyát* védelmezte sikerrel.

A küzdők és a támadók között is mindig első volt a sorban, pedig az ostrom alatt az aggodalomra is elég oka volt, nem maga, hanem ifjú hitvese miatt, aki úgy látszik, szintén *Eger várába* szorult. *Tinódinál* is végigkövethetjük aggodalmukat:

*Egy szép leány, hitvöse Zolthaynak,
Gyakor könyhullása szép mátkájának,
Házastársa jó Figedy Jánosnak,
Éjjel-nappal Istenhez fohászkodnak.*

*Sírnak, óhitnak, csak hozzá kiállnak,
Bójtólnek és szüntelen imádkoznak,
Özvegygé, árvává ne maradnának,
Édes hitvesöktől meg ne válának.*

Zolthay megénekelt fiatal hitvese *Boday Sára* volt, akivel hosszú ideig boldog házasságban élt.

Október 19-én, az *Eger* felszabadulását követő napon a vár védelmét vezető öt főtiszt – köztük a megsebesült *Zolthay* – együttes jelentést írt *Nádasdynak*, és sürgős intézkedést kért a vár helyreállítására.

Eger hős védőit *I. Ferdinánd király* szemlére hívatta, és meg is jutalmazta. *Zolthay Istvánnak* 50 jobbágságra szóló adományt helyezett kilátásba. Ezen ígéret fejében kapta meg azután 1553. május 25-én *Gömört* és tartozékait.

Az egri harcok *Zolthay Istvánnak* országos nevet és dicsőséget szereztek. Az egykorú iratok kivétel nélkül magasztalják őt, s maga a király is nagy elismeréssel szól róla, sőt *Verancsics* püspök is, aki fiaként szerette.

Az ostrom után továbbra is *Eger* várának szolgálatában állt, amelynek az élére *kálnói Bomemissza Gergely* deák került. A következő említése 1553. október 17-én történik, amikor is az a hír érkezett a várba, hogy kisebb török csapat rabol a vidéken. *Bomemissza Gergely* kapitány *Zolthay Istvánnal* és *Zárkándy Pállal* kiment a várból. Csak kisebb erőt vittek magukkal, mert a jelentés szerint a törökök nem sokan voltak. A hír azonban hamis volt, mert *Veli* hatvani szandzsákbég egész hadával lesben állt *Poroszló* mellett. A kis magyar csapat *Zolthayval* és *Gergely deákkal* hősiessen harcolt ugyan, de a nagyszámú török sereggel nem boldogultak, s rabságba kerültek. Míg *Gergely „deákot”* *Konstantinápolyba* vitték, *Zolthay Veli* bég hatvani várában raboskodott. Úgy látszik, hogy itt elég humanus bánásmódban részesült, ugyanis szabadon járhatott, és több török főemberrel is barátságot kötött.

Veli bég 1556-ban bocsátotta el őt váltságára, amely nem lehetett csekély, mert még évek múlva is panaszkodott a teherről, pedig a király rendeletére 939 forintot kapott sarca törlesztésére, ami akkor hatalmas összegnek számított.

Kiszabadulása után *Zay Ferenchez* csatlakozott ismét, aki ekkor a naszádosok főkapitánya volt. 1557. november 25-én *Zay* helyettese lett 50 forint havi fizetéssel és 100 huszárral, s *Komáromban* teljesített szolgálatot.

Verancsics püspök Miksa királynál kijárta számára az egri kapitányi tisztelet, amit 1558. április 1-én el is fogadott. Adóssága terhe itt is nyomta, s *Verancsics Perényi Gábornak* való tartozása ügyében segített kedveltjén. Ezután *Zolthay Egerbe* kérte feleségét, édesanyjával és húgával együtt, akik raboskodása alatt *Zay Ferenc* udvarában találtak menedéket.

Eger vidéke ekkor ellenséggel volt tele, s szinte minden nap sor került kisebb összefütközésekre és portyákra. Mivel a portyázások béke idején történtek, a budai basa sok panaszt emelt az egri vitézek ellen. 1559-ben például az egriek elfogtak egy *Husszain Dede* nevű török papot s több török-zsidó kereskedőt. A budai basa sürgetésére *Ferdinánd király* meghagyta *Verancsicsnak*, hogy *Zolthayt* küldje fel *Bécsbe* a nevezett török pappal és a kereskedők sarcával együtt. *Zolthay Bécsben* öfelsége előtti jelenéséről

Verancsics nagy tisztességgel emlékezik meg. Mint maga írja „Zolthay nagy dicsőséggel tért vissza, s a végbeli vitézek mindnyájan tisztességet adnak neki”.

Zolthay azon végbeli kapitányok közé tartozott, akik lelkük mélyéből szerették hazájukat, s érte minden áldozatra készek voltak. Ez az 1562. január 21-én *Kerechényinek* írt leveléből is kiderül: „Minden, aki igazán és keresztényül akar ez mostani állapotunkhoz szólni, megítélheti magában, hogy nagy romlás és utolsó veszedelem fog ez szegény földre következni... Egyéb emberek sententiája megnyomta az mi értelmünket... Most immár azok is látván az török segítségből mi következhetik, úgy tetszik, hogy jobb lélekkel szólnak az dologhoz... Talán az hatalmas Isten keserülvén ez szegény nemzetnek romlását, meglágyítja az fejedelmek szívét, ki ha nem léssen, semmi jót, megmaradásra valót én ebbe nem látok”.

Levele végén kéri *Kerechényit*, tegyen meg mindent szegény hazánk érdekében; akaratát meg ne hidedjék; törekedése meg ne lanyhuljon.

A végvárok kapitányai ellen a korban elég sűrűn érkeztek a panaszok a vidék nyomorgatása miatt. Az ő kapitánysága alatt egyetlen panasz sem volt. *Verancsics* már 1559 őszén azt írta, hogy *Egerbe* „csapatosan jönnek a vitézek, s akik itt megtelepedtek, elmenni többé nem akarnak. A vendégeken kívül – írja - mindég van itt 500 lovas”.

1562-ben távozott végleg *Egerből*, s minden valószínűség szerint a szatmári mezei hadak közé állott. Itt pontos hírekkel szolgált a törökről, ugyanis szoros barátságot ápolt a budai basa tolmácsával, *Mehemet Cselebeivel*. Az utóbbi évekig raboskodott *Eger* várában, ahol *Zolthay* emberségesen bánt vele, s több ízben megesküdött, hogy hű marad hozzá, és hírekkel szolgált neki.

Amíg a magyar csapatok *Szatmárnál* sikerrel harcoltak a törökök ellen, addig *Füleknél* *Bebek György* vezetésével *Mágochy Gáspár*, *Sárközy Mihály*, *Rákóczi György*, *Balogh Menyhárt* és sok más jeles főtiszt, mintegy 7-800 lovassal egyetemben, vereséget szenvedtek. Ez az esemény akkor óriási riadalmat keltett az országban. Attól tartottak, hogy a török elfoglalja *Bebek György* várait, melyekből ugyanis *Bebek* szinte az őrség egészét magával vitte. *Zay Ferenc* ekkor már kassai főkapitány lévén, intézkedett, hogy az üres várakba azonnal őrség menjen.

Zolthaynak és *Kapocsy Pálnak* sikerült *Bebek György* várait megtartani. E várak közül *Szendrő* királyi végház lett, s első főkapitányává *Zolthay Istvánt* nevezték ki. Bevett sokas szerint őfelsége ezúttal is magasztalásokkal halmozta el *Zolthayt*.

Szendrő őrségét ekkor *Zolthay* kétszáz huszára, *Bebekné* 100 lovasa és kétszáz német *Landsknecht* alkotta. Ezt az őrséget azonban évről-évre szaporították; mert lassan-lassan *Szendrő* fontos végházzá lett.

Mivel a *Bebek*-féle vár nem felelt meg a követelményeknek, s nagyobb őrség befogadására nem is volt alkalmas, nagyszabású építkezéshez kellett fogni. *Zolthay* tehát itt is ugyanolyan viszonyok között tevékenykedett, mint *Egerben*. Egyrészt állandóan harcolnia kellett a portyázó török csapatokkal, másrészt meg az építkezést kellett folytatnia. Nehéz dolog volt ez, mert a fizetés ritkán járt *Szendrőben*, a töröküzésben sok ló elpusztult, ezen kívül *János király* párthívei is nyugtalanították az őrséget.

Saját jelentéseiből tudjuk, hogy *Tokajban*, *Füleken* és *Debrecenben* kémeiket tartott, akik idejében értesítették őt mindenről. Mivel azonban a fizetés egyre ritkábban jött, *Zolthay* a kémdeákjait kénytelen volt elbocsátani. Az 1564. évben *Zay* főkapitánynak a

következőket írta: „*Itt két napra való eleség nincsen! Az németeknek házba szállást sem adhatunk...*” Levele végén arra kéri Zayt, hogy gondoskodjanak róla és vitézeiről; mert ha veszedelem támad, rá háramlik a szégyen, pedig az ő vitézi nevéen folt eddig nem esett.

Zay még ez évben felterjesztette a haditanácshoz Zolthay levelét. Zolthay István csak 1565-ben jelenti, hogy Szendrő, Putnok, Balog, Gombaszeg és Pelsőc őrségét tizenkét órára kifizették. A fizetlenség és az élelemhiány nagyon elkésérette a szendrői vitézeket, de azért helytálltak. Nem kis dolognak számított ez, hiszen a füleki bégnek hétszáz lovasa volt, Zolthay pedig csak kétszáz lovassal rendelkezett, s ezek is az épülőfélben lévő várban tartózkodtak. 1568 márciusában az udvar utasítást küldött a szepesi kamarának, hogy a szendrői vár építéséhez szükséges összegek folyósításáról gondoskodják. 1568 júniusában Secco kapitányt három építőmesterrel kiküldték Szendrő várába, s a kamara utasítást kapott, hogy számukra négylovas kocsit biztosítson. Zolthay kikelt azért, mert a szendrői építőmester folyton olyan dolgokat követel tőle, amelyekkel ő nem rendelkezik. „*Immár engemet – írja 1568-ban – az fundáló mester nagy sokra kényszerít, melynek én semmiképpen nem tudom, honnad szerit tenni. És szekereket igen kér... apró mívest adunk, de szekereket nem*”.

Bár Szendrő fekvése és a körülötte lévő török várak nagyszámú lovassága azt kívánta volna, hogy Szendrőn a huszárságot szaporítsák, a haditanács mégis a német gyalogság számát növelte. Salm Miklós és Poppendorf, bejárván a felső-magyarországi erősségeket, azt ajánlották, hogy Szendrőbe 300 német gyalogost helyezzenek. Őfelsége hamarosan megfogadta Salm tanácsát; mert még ez évben 320-ra emelte a német gyalogság számát, s ezenkívül még 50 német lovas is rendelt oda! Eszerint a szendrői német őrség száz fővel erősebb volt, mint a magyar. A várkatonaság elnémetesítése maga után vonta azt, hogy német kapitányt is helyeztek oda Kollonits János Bertalan személyében. Zolthay érdemeire való tekintettel az utasításába beírták, hogy ő nincs Kollonitsnak alárendelve, a hadi és egyéb ügyekben együtt kell tanácskoznium.

Szendrő nem állt egyedül e tekintetben, mert a többi fontos végvárbán is németeket neveztek ki a magyar kapitányok helyére, s német őrséggel látták el a várakat. Pedig a magyar huszár jóval kevesebbe került a kincstárnak, s szinte a könnyűlovasság volt az egyetlen fegyvernem, amelyik a portyázó törökkel fel tudta venni a harcot.

Mivel a katonaság csak ritkán kapta meg a fizetését, Zolthay kérte a szepesi kamarától, hogy adják meg számára az italmérési jogot, „*mely nagy hasznára válnék az ő magyar katonaságának*”. A vitézeknek ebből ugyan nem sok jutott, de azért nem zúgolódtak. Zolthay ugyanis tudott a nyelvükön beszélni, s lecsendesítette őket. Bár a magyar lovas alig tudott megélni abból, amit kapott, a bajtársi szeretet mégis oly nagy volt közöttük, hogy csekély zsoldjukat is felajánlották egy-egy török rabságha esett társuk javára. Szabó István kiszabadítására például Csontos Benedek és Horváth György szendrői vitézek 331 forintnyi zsoldjukat adták oda.

Maga Zolthay is minden tehetségével azon volt, hogy a bajba jutott régi jó vitézeket segítsen. Még többet tett a saját katonái érdekében. Ha ezek szükségét szenvedtek, nemcsak írt, hanem még Bécsbe is felment az érdekükben. Mindez érthetővé teszi azt a nagy népszerűséget, amelynek Zolthay Szendrőn és a többi végházban is örvendett. Kortársai nem egyszer írják, hogy „*őkigylémének vitézi hírneve és tisztessége minden végházunk katonája előtt ismeretes*”.

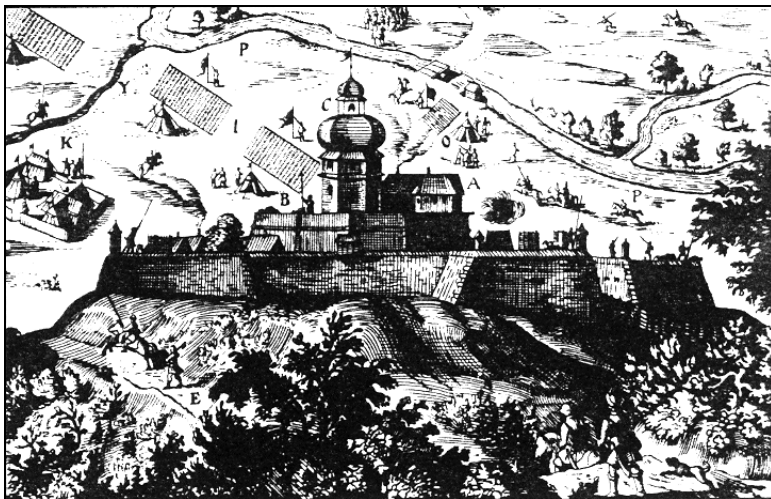
Zolthay Istvánt 1573. április 12-én Szendrő várában érte a halál. Egy ifjú özvegyet – Sennyey Margitot – és egy csecsemő fiúgyermeket hagyott maga után. Első feleségétől is maradtak gyermekei, úgymint János, Miklós, Zsófia és még egy lány, akinek nevét nem ismerjük.

Irodalom

TAKÁTS Sándor: *Régi magyar kapitányok és generálisok*. Budapest, 1922.

NAGY Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Budapest, 1858.

TOMKA Gábor: Szendrő várai. In: Veres László – Víga Gyula (szerk.): *Szendrő monográfia*. Szendrő, 2002.

Szendrő vára a 17. században. (Korabeli metszet alapján készült rajz.)

ADATOK SZENDRŐ 16-17. SZÁZADI IRODALMI ÉLETÉHEZ

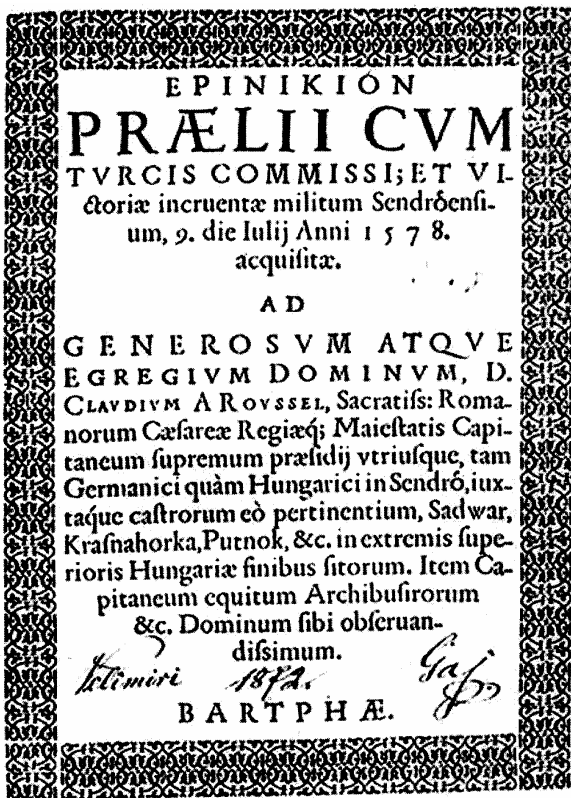
HADOBÁS SÁNDOR

A törökdlás idején nevezetes végvár, *Szendrő* a történelmi eseményeken túl a régi magyar irodalomban is szerepet játszott.⁽¹⁾ Falai között keletkezett két jellegzetes 16. századi műfaj egy-egy fontos alkotása: a *Szendrői hegedős-ének* és a *Szilágyi és Hajmási* című széphistória. (Szerzőik nevét nem ismerjük, ezért az „*Ismeretlen énekmondó*” és a „*Szendrői Névtelen*” megjelöléssel illetjük őket.) Viszonylag gazdag irodalmuk van, amelyből az érdeklődők alaposabban tájékozódhatnak róluk.⁽²⁾ Mivel bekerültek a *Hét évszázad legszebb magyar versei* című népszerű gyűjteménybe, a szélesebb olvasóközönséghez is eljutottak. A 17. századból *id. Köleséri Sámuel* (1634–1683) református lelkészt, egyházi írótl említik a szakmunkák e vonatkozásban, aki 1659 és 1667 között szendrői prédikátor volt. Itt született fia, *ifj. Köleséri Sámuel* (1663–1732), a későbbi híres orvos–polihisztor, az *Erdély római kori bányászatát* ismertető *Auraria Romano-Dacica* (Nagyszében, 1717) című latin nyelvű könyv és több más mű szerzője⁽³⁾ A felsoroltakon kívül azonban további irodalmi adatok is fellelhetők a 16-17. századi *Szendrővel* kapcsolatban, amelyeket ugyan már régebben publikáltak, de a honismereti kutatás figyelmét mostanáig elkerülték.⁽⁴⁾ Írásunkban ezeket kívánjuk röviden bemutatni, abban a reményben, hogy sikerül színesebbé, árnyaltabbá tenni a város középkor végi művelődéstörténeti szerepéről alkotott képet.

1. Az 1500-as évek utolsó évtizedeinek sok vitát kiváltó, érdekes egyházi személyisége volt *Pilz* vagy *Piltz* (latinosan *Pilcius*, *Piltzius*) Gáspár (*Szepesváralja*, 1526 körül – *Márkusfalva*, 1605) evangélikus, majd református lelkész. Német földön végezte tanulmányait, ezután több felső-magyarországi település, egyebek között *Dobsina* bányaváros prédikátora volt.⁽⁵⁾ Latin nyelvű irodalmi munkásságot is folytatott, fennmaradt műveinek száma meghaladja a tízet. Közülük kettő szorosan kapcsolódik *Szendrőhöz*. Mindkettő a *Sáros megyei Bártfán* (ma *Bardejov*, *Szlovákia*), a híres *Gutgesell-nyomdában* került ki a sajtó alól. (*Bártfa* és *Szendrő* igen távol esett egymástól, mégis kapcsolatban álltak, mivel a magyar országgyűlés 1578. évi törvénycikkének 9. §-a *Bártfa* városát is kötelezte a szendrői vár újjáépítésében való közreműködésre. Valószínűleg ezzel a kontakussal magyarázható, hogy *Pilz* kéziratait éppen itt nyomtatták ki.)

Az egyik úgynevezett *győzelmi vers*, címe: *Epinikion praeli cvm Tvrcis commissi et victoriae incruentae militum Sendröensium 9. die Julij anni 1578. acquisitae*. Terjedelme mindössze négy oldal, egy kettéhajtott papírív. A címlapon *Claudius Rousselhez*, a vár egyik parancsnokához szóló ajánlás olvasható. A címlap hátoldalán ajánlóvers szerepel, amely alatt a szerző neve áll: *Caspar Pilcius Waraliensis, divini verbi minister in Sendrö*.

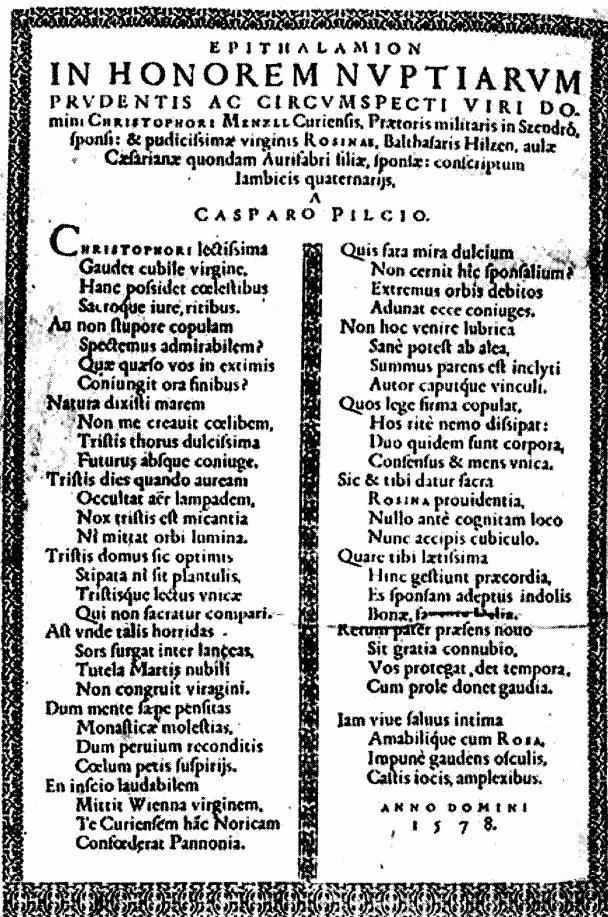
Piltz tehát „Isten szavának szolgálja”, azaz prédikátor volt ekkortájt a Bódva-parti településen, amiről életrajzai nem szólnak. Ebből arra gondolhatunk, hogy szendrői működése rövid életű lehetett. A következő lapon kezdődik a két hasábsba szedett vers, amely a szendrői vár helyőrségének 1578. július 9-én a törökök felett aratott győzelmét dicsőíti. Bár évszámot nem nyomtattak rá, feltehető, hogy még ugyanebben az esztendőben megjelent. Mindössze egyetlen eredeti példánya ismeretes, amely a zágrábi egyetem könyvtárában (*Horvátország*) található. (1. ábra)

1. ábra. Piltz Gáspár *Epinikion... c.* művének címlapja

A másik műfaját tekintve *Iakodalmi köszöntővers*: Christoph Menzll szendrői várkapitány esküvőjére készült ugyancsak 1578-ban. Csupán egy lapos, egyoldalas nyomtatvány. Címe: *Epithalamion in honorem nuptiarvm prvdentis ac circumspecti viri domini Christophori Menzll Curiensis, prætoris militaris in Sendrõ, sponsi: et pudicissimæ virginis*

Rosinae Balthasaris Hilzen, aulae caesarianae quondam aurifabri filiae sponsae, conscriptum iambicis quaternarijs a Casparo Pilcio. Szintén csak egyetlen eredeti példány maradt meg, amely egy könyv kötéstablájából került elő; a lőcsei (Levoča, Szlovákia) levéltárban őrzik. (2. ábra) Nem szendrői vonatkozású, de minden bizonnyal itt keletkezett Pilz egy harmadik munkája, a Philipp Queschin lőcsei tanító menyegzőjére írt lakodalmi köszöntővers, mivel ugyanarra az ívre nyomtatták, mint az előbbit. Utána szétvágva külön-külön hozták forgalomba a két költeményt.

2. ábra. Pilz Gáspár lakodalmi verse Menzll Kristóf szendrői várkapitány esküvőjére

2. *Bocaius (Bock) János* (1549-1621) humanista pedagógus, költő, politikus Szászországban született német-szorb családban, mégis a magyar művelődéstörténet kiemelkedő alakjává vált. Sokoldalú, kalandos életű ember volt. Iskoláit szülőföldjén végezte, *Wittenbergben* szerzett magiszteri fokozatot. 1590-ben érkezett hazánkba; 1592 (más adatok szerint 1594) és 1599 között az eperjesi kollégiumban tanított. 1598-ban magyar nemességet és koszorús császári költő címet kapott *I. Rudolftól*. 1599-ben a kassai tanács meghívta iskolái vezetésére; fél évig rektor, majd háromszor városi jegyzővé, kétszer főbíróvá (polgármesterré) választották. Később *Bocskai István* és *Bethlen Gábor* szolgálatában állt, egyebek mellett diplomáciai küldetéseket teljesített. – Tanárként *Seneca* elveit vallotta, tanítványait a gyakorlati életre készítette fel. Ő honosította meg nálunk a szállóigévé vált mondást: „*Non scholae, sed vitae discimus*”, azaz „*Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk*”. Latin nyelvű irodalmi munkái többnyire alkalmi jellegűek, de van közöttük néhány történelmi, jogi és pedagógiai tárgyú is.⁽⁶⁾

Legismertebb, legtöbbet idézett műve a *Klöss Jakab* által 1599-ben *Bártfán* nyomtatott terjedelmes, több mint 500 oldalas *M. Ioannis Bocatii poetae laureati caesarei Hungaridos libri poematum V ...* című könyv, amely dicsőítő versek és levelek gyűjteménye. A kötet 127. költeménye a 186-187. oldalon az *In Senderoviam* címet viseli. (Magyarul: *Szendrőbe*; a település és a vár korabeli, ritkán használt latinós névalakja *Senderovia* volt.) Az eredeti, néhol hibás latin szöveg a következő:

*En, quale[m] ad coelos heic surgere cernimus arcem?
 Pileolo structum sidera pulsat opus.
 Musa refert: Diui fecére hoc æra Rodolphi;
 Illius auspicio celsior ista strues.
 Quo Turcas contra gens Hungara tutior esset,
 Prouictus hoc Heros monte parauit opus.
 Rudera ac inferius, deiecta[que]; fæxa quid ad rem?
 Musa refert: sedes Bebbeciana fuit.
 Digna strui non est arx quondam Marte rebellis,
 Et defensori non satis suo est.
 Quos tamen vltorius post vndas cerno penateis?
 Oppidu sunt oculis obuia bina meis?
 Musa refert: habitat proles ibi Martia; forteis
 Prima tenent Hunnos mœnia pacta luto.
 Altera Germanas defendunt aggere turmas,
 Dux Rotallerus qua bene scepra gerit.
 Sendreadum, voueo, Turcis notissima virtus
 Floreat & sacri Cæsaris ornet agros.*

Dr. Tóth Péter egyetemi docens (*Miskolci Egyetem*) által készített magyar nyersfordítása:

Vajon milyen várat látunk itt az egekre emelkedni? / A hegytetőre épített mű a csillagokat veri. / A múzsa elmondja: a szent Rudolf pénze készítette ezt, / az ő hatalmából magasodik ez az építmény, / s hogy a törökök ellen a magyar nemzet nagyobb bizton-

ságban legyen, / készítette az előrelátó hős ezt a művet a hegyen. / És lentebb a romok, a leomlott sziklák mi végre vannak? / A múzsa elmondja, a Bebekek székhelye volt. / Nem méltó az egykori építésű vár, hogy Marssal szembeszálljon / és nem eléggé alkalmas a védőjének. / Távolabb pedig, a hullámok mögött mely lakóhelyeket látok? / Két mezőváros tárul a szemem elé? / A múzsa elmondja: Mars sarja lakozik itt, / a sárból készült falak egyike a vitéz hunokat fogja körül, / a másik a német tömegeket védelmezi sáncsal, / akik fölött Rottaller vezér tartja jó kézben a vezéri pálcát. / Kívánom, hogy a szendrőieknek a törökök által igen jól ismert vitézsége / virágozzék és ékesítse a szent császár mezőit.

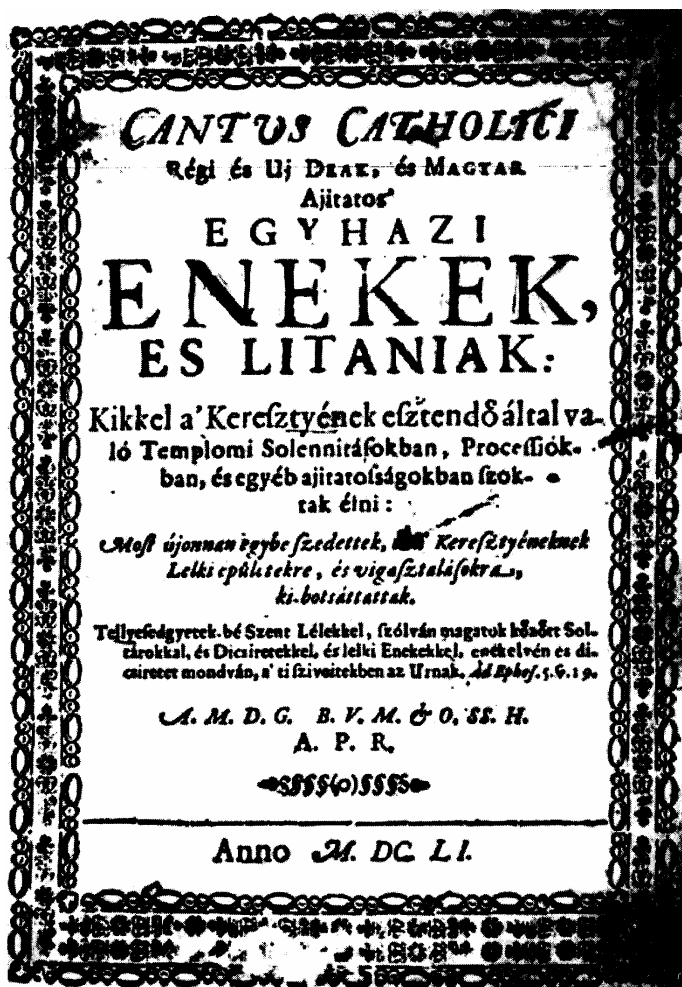
A versből kitérünk két helyi vonatkozású név: a korábbi várbirtokos Bebek családé és Rottaler (Rottaler, Rottaller) János várnagyé. Az utóbbiról Borovszky Samu a következőket írja:

„A Tisza mellékein ekkortájban mindinkább szaporodó hajdúságot a szendrei kapitányok szívósan támogatták s különösen a német Rottaler János mindent elkövetett, hogy őket saját hadműveleti céljaira felhasználja. 1599-ben, amikor a rabló tatárok Felső-Magyarország városait pusztították, 700 hajdút bízott fel Rottaler ellenök s ezek Szendrő alatt éjtszakának idején támadtak rájuk; «szörnyen lövék őket, az egész tatár tábor eljuta Eger felé előltük; 13000 lovat nyerének tőlök, a rabokat elszabadították és sok prédát nyerének». A zsákmányon azután a szendrei német kapitány a hajdúkkal megosztott.” A fenti dicsőítő költeményt valószínűleg ez a sikeres katonai akció ihlette.

A szerző szemléletesen mutatja be a település és az erődítmény korabeli állapotát: a széles folyóvölgy fölé magasodott a Rudolf császár által újjáépíttetett „fellegvár” a mai Várhegy tetején; alább a Bebekek emelte Alsóvár már romokban hevert. A katonai objektumokat körülvevő vizesárkokon (vagy a Bódva holtágain) túl, falak biztonságában külön-külön helyezkedett el a magyarok lakta Óváros és az idegen ajkúaknak otthont adó Németváros. Ebből az életszerű ábrázolásból azt sejtethetjük, hogy Bocatius rendelkezett szendrői kapcsolatokkal, és személyesen is megfordult a véghelyen. S valóban: mostoha-nővére a szendrői német őrség egyik vasas kapitányának a felésége volt, így semmi kétségünk nem lehet afelől, hogy akár eperjesi, akár kassai évei alatt többször felkereste rokonait a borsodi véghelyen.

3. Keresszei és adorjáni Csáky István (1603-1662) 1632-ban lett a szendrői vár kapitánya, a következő esztendőben pedig vásárlás útján az erősséghez tartozó uradalom birtokosa. Ő és a család más tagjai felváltva tartózkodtak itt és különböző jószágaikban (Szilágysomlyó, Adorján, Vécs, Örményes, Szepesvár, Trencsén, Nagykároly, Almásvár). A várúr édesanyja, id. Csáky Istvánné Wesselényi Anna (1584–1649 vagy 1650) személyné és jó tollú levélíró volt, ami egyáltalán nem számított megszokott jelenségnek a 17. század főúri köreiből. Az 1612 és 1649 közötti évekből 70 irodalmi értékű, nyelvi-stilisztikai és helyesírási szempontból is figyelemre méltó levele maradt az utókorra. Ezek elsősorban a kor mezei és házi gazdálkodásáról, a családi életéről és ügyes-bajos dolgokról szolgáltatnak érdekes adatokat. (Mivel már 1605-ben özvegyesre jutott, Csáky né minden alkalommal az Árva Wesselényi Anna névalírást használta.) Szerzőjük életrajzában kíséretében valamennyit közreadta Deák Farkas 1875-ben. De maga Csáky István is hagyott hátra leveleket, amelyek 1626 és 1661 között keletkeztek, és utóbb szintén megjelentek

nyomtatásban.⁽⁷⁾ A két levelezésnek számos szendrői vonatkozása van: például több darabját ide vagy innen írták, néhányszor a helyi viszonyokat taglalják stb. („Az én szerelmes fiamnak, az Nfagysájos Csáky Istvánnak adassék ez levelem. Szenderőbe.” – általában ezt a formulát használta címzésként a Bódva mellé intézett sorokban Wesselényi Anna.) Ezért, valamint személyes kötődésük okán a Csákyak levélírói buzgalmát joggal tekinthetjük a Bódva-völgyi irodalmi hagyományok szerves részének.

3. ábra. Az első magyar katolikus énekeskönyv címlapja.

4. Az első magyar katolikus énekeskönyv 1651-ben jelent meg a nyomdahely és a szerző vagy szerkesztő nevének feltüntetése nélkül. Címe: *Cantvs catholici. Régi és új, deak és magyar ajíttatos egyhazi enekes es litaniak: kikkel a keresztyének esztendő által való templomi solennitásokban, processiókban és egyéb ajíttosságokban szoktak élni...* Terjedelme [10] + 269 + [8] oldal; 112 magyar és 80 latin versszöveget tartalmaz az Adventtel kezdődő egyházi év rendjében a fő ünnepekre, továbbá a szentek életére és más vallásos témákra, kottákkal ellátva. (1655-ben szlovák nyelvű változata is napvilágot látott.) A kutatók a tipográfiai jegyek összehasonlításával megállapították, hogy a nyomtatás a löcsei *Brewer-műhelyben* történt. Egy halotti értesítést tartalmazó levélből a szerkesztő kilétére is sikerült fényt deríteni: eszerint *Szóllósi* (vagy *Szóllósy*) *Benedek* jezsuita volt az anyag közreadója, és amint az ajánlásból kiderül, összegyűjtője és részben szerzője. Személye nem ismeretlen a rend történetében. Valószínűleg *Garamszóllóson* született 1609-ben. A források szlovák nemzetiségűnek (*slavus*) mondják. 1630. október 24-én lépett be a jezsuita rendbe; noviciátusát a *leobeni* (*Ausztria*) kolostorban töltötte, ahol több éven keresztül a növendékek között szerepel. 1633-ban a *nagyszombati* kollégiumban tanított. Ezután újabb 3 esztendei tanulás következett: *Bécsben* filozófiai képzést nyert. 1637-ben ismét a nagyszombati kollégium tanárai között említik, miközben már teológiát hallgatott. 1639-ben szentelheték áldozópappá. Csak 1642-ben vált véglegesen a rend tagjává, és segédlelkészként működött tovább. 1643 és 1650 között a *szendrői jezsuita misszióban tevékenykedett*: lelkipásztor volt és az iskolamesteri teendőket is ellátta. Később *Kassán*, *Ungvárott*, majd *Zníóváralján* szolgált szláv hitszónokként, végül 1654-ben misszionáriusnak rendelték *Csáky Pál* főispán mellé *Szepesváraljára*. Életének utolsó évében súlyos betegségbe esett: a lábát orbánc támadta meg. Hosszú szenvedés után a jezsuiták türóci rendházában, *Zníóváralján* halt meg 1656. december 15-én; itt is temették el. – Latin, magyar és szlovák nyelven írt verseket, értett a zenéhez és az énekléshez.⁽⁶⁾

Mivel *Szóllósi* az énekeskönyv megjelenése előtti 7 évet *Szendrőben* töltötte, nincs okunk kételkedni abban, hogy itt fogant a kiadvány ötlete, s a városban végezte az anyaggyűjtés és a sajtó alá rendezés sok időt és fáradságot igénylő munkáját is. E célból több helyen meg kellett fordulnia (egyházi központokban, kolostorokban, iskolákban stb.). A viszonylag terjedelmes mű szedése, hangjegyekkel való ellátása, korrektúrájának elvégzése, nyomtatása és végül kötése hosszabb időt (akár 2-3 esztendőt) is igénybe vehetett, ezért feltételezhető, hogy a kézirat nyomdába adása ugyancsak *Szendrőből* történt. Mindezek alapján biztosan állíthatjuk, hogy az *első magyar katolikus énekeskönyv* a *Bódvamenti településen született az 1640-es évek második felében*. (3. ábra)

5. 1658-ban jelent meg *Sárospatakon* (1656-os évszámmal) az *Igaz és Tökéletes boldogságra Vezérlő Út. Avagy Bé-menetel a' Hitre, mely nélkül lehetetlen dolog hogy valaki Isten előtt kedves legyen, mely Kérdések és Feleletek által rövideden, de felette igen hasznosan a' Bibliának minden Könyveinek és részeinek eleitől fogván utollyáig értelmére vezet...* című munka, amelyet *Somosi Petkó János* szikszói református pap közelebről meg nem nevezett idegen nyelvből fordított. A bibliamagyarázatokat tartalmazó mű ajánlása *Mezőlaki István* szendrői református prédikátornak szól (Keltezése: „Szikszón M.DC.LVI. esztendeben. Sz. Jakab Havának [július], 3. nap”). Róla annyit tudunk, hogy az 1650-es években mintegy 6 esztendeig lelkészkedett a végvári gyülekezetben. Mivel érdemelte ki e nem mindennapi megütszeltetést? A fordító a dedikációban elmondja, hogy a szóban forgó könyv londoni tartózkodása alatt került a kezébe, és annyira hasznosnak

találta, hogy megfogadta: átülteti nyelvünkre. Körülbelül tíz hét alatt teljesítette is vállaltát. Szerette volna a hollandiai *Leydenben* vagy *Utrechtben* kinyomtatni a kéziratot, de mivel nem volt pénze és pártfogója, hazahozta. Ám itthon sem nyílt módja a kiadására, egészen addig, amíg 1656-ban *Mezőlaki István* meg nem látogatta őt *Szikszón*. Kérésére lelkésztestvére megígérte, hogy támogatókat szerez a nyomtatáshoz. *Mezőlaki* azonban később úgy határozott, hogy maga vállalja a nyomdaköltséget, ami nem lehetett „olcsó mulatság”, mert a könyv terjedelme több mint 600 oldal! A szendrői prédikátor azzal, hogy mecénásként lehetővé tette egy fontos vallási tárgyú mű megjelenését, beírta nevét a magyar irodalomtörténetbe.

6. *Idős Köleséri Sámuel* életét és az egyházi irodalom terén kifejtett munkásságát jól ismerjük. Egyelőre szendrői működésével kapcsolatban sem merültek fel újabb adatok. Ezért most – mivel ilyen formában ritkán említik – csupán annak a két művének a pontos és teljes címlírását közöljük, amelyeket kétségtelenül itt írt, és megjelenésük idején még a város prédikátora volt:

1. *Idivesség Sarka. Avagy az Evangéliom szerint-való, Igaz Religiónak, Elso^o fundamentomos Igasságinak avagy Principiuminak (mellyeknek tudása s' hitele-nélkü^l senki nem idévez^olhet) o^oszve-szededegetése; Azoknak, nyilván-valo és ellene-mondhatatlan Sz. Irás Tanú-bizonyosságiból-való megállatása; Es a' kegyesség-gyakorlásban, azokból kifakadó sokféle Hasznoknak, meg-mutogatása. Mellyet, Edes Nemzete Lelke-javáért, világra bocsátott KÖLESÉRI SAMUEL, Christus Jesus Evangéliomának Szólgája, Szendrői R. Ecclesiában. Saros Patakon, Rosnyai János által. M.DC.LXVI. – Nyolcadrét alakú, [12] + 242 oldal. (A szerző e munkáját *Farkas Ferencnek*, nemrég még *Murány vára* főkapitányának ajánlotta.) – Második kiadása 1676-ban, *Debrecenben* jelent meg.*

II. *Bankodo Lelek Nyögesi, Az az: Szent Irás szavaiból szedegetett s' a' felso^o Esztendő^okben valo szomorú alkalmatosságokhoz szabattott, néhány Ko^onyo^orgések; Mellyeket a' Szendrői R. Ecclesia lelki épü^oletire írt volt, mostan pedig némelylek kérésére, ki-bocsátott KO^oLESÉRI SAMUEL, Christus Evangéliomának szolgája. Saros Patakon, Nyomtatta Rosnyai János 1666-ben. – Nyolcadrét, [1] + 27 oldal.*

A két munka együtt, egy kötetben jelent meg, de külön-külön címlappal és önálló oldalszámzással.

Közismert tény, hogy 1663. november 18-án *Szendrőben* született *Köleséri* hasonló keresztnevű fia, akiből később híres tudós lett. Kevéssé ismert azonban, hogy itt hirdették ki címeres levelet, amit Lipót császártól kapott 1665. április 22-én.

Szendrő várát 1707-ben *II. Rákóczi Ferenc* leromboltatta, nehogy a labancok befészkeljék ide magukat. Ezzel a település is elvesztette jelentőségét. A későbbiekben már nem tudott olyan műveket, alkotókat és értékeket felmutatni, mint virágkorában, a 16-17. században.

Irodalom

1. *A település és a vár történetéről: Borovszky Samu: Szendrő vára.* Bp. 1908. 40 old. – Reprint kiadása: Rudabánya, 2001. Érc- és Ásványbányászati Múzeum. – *Szendrő. Képek a volt város és várának történetéből.* Szerk. Horváth Mihály, Koritsánszky Dezső stb. Szendrő, 1959. Községi Tanács, 109 old. 2 térkép. – 2. kiadása: Szendrő, 1993.

2. Például: **Eckhardt** Sándor: A Szendrői hegedős-ének. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954. 406-414. old. – **Horváth** János: A „Szendrői hegedős-ének” versalakjáról. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1954. 269-276. old. – **Stoll** Béla: Szendrői hegedős-ének. = *Irodalomtörténeti Közlemények*, 57. évf. 1953. 231-233. old. (Szövegkiadás faksimilével.) – **Horváth** János: A reformáció jegyében. A Mohács utáni fél évszázad magyar irodalomtörténete. Bp. 1957. Gondolat Kiadó, 227-231. old. – **Katoná** Imre: Szilágyi és Hajmási. Új felfedezés verses historiájuk kutatásában. = *Magyar Nemzet*, 1979. március 7. 7. old. (Újabban előkerült bizonyítékok alapján azt állítja, hogy a Szendrői Névtelen nem a borsodi, hanem az aldunai Szendrő várában írta művét.)

3. *Brabeum, Vitae et rerum gestarum, Reverendissimi, Clarissimi, ac Eruditissimi Viri, D[omi]ni Samuelis Köleséri*. Debrecini, Per Stephanum Töltési, 1683. 16 old. – **Faller** Jenő: Köleséri Sámuel (1663-1732) élete és munkássága. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 101. évf. 1968. 10. sz. 647-656. old. 11. sz. 725-730. old.

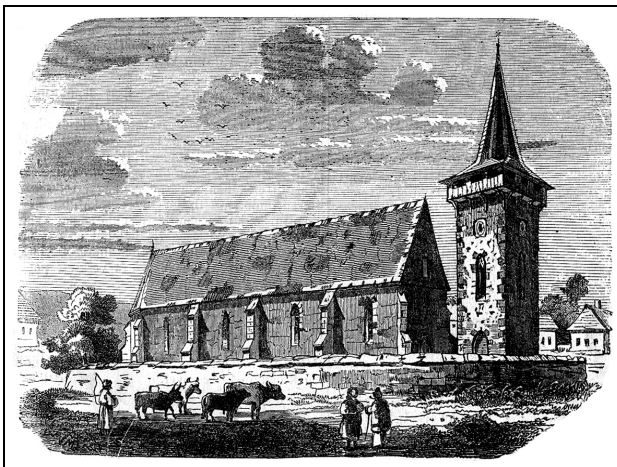
4. Forrásunk: *Régi magyarországi nyomtatványok 1473-1655*. I-III. Bp. 1971, 1983, 2000. Akadémiai Kiadó.

5. **Piltzius** Gáspár: A törökök betörése Dobsinára 1584. évi október hó 14-én. Rozsnyó, 1903. 80 old. (Az eredeti latin nyelvű munka magyar fordítása, a szerző életrajzával.)

6. **Tóth** Lőrinc: Bocatius. = *A kassai premontrai gimnázium értesítője az 1884/1885. tanévre*. Kassa, 1885. 23-27. old. – **Janson** Vilmos: *Bocatius János élete és munkái*. Bp. 1918. Élet, 71 old.

7. **Deák** Farkas: *Wesselényi Anna, özv. Csáky Istvánné életrajza és levelezése*. Bp. 1875. Franklin, 202 old. – **Deák** Farkas: *Egy magyar főúr a XVII. században*. Gr. Csáky István életrajza. Bp. 1883. Ráth Mór, 351 old. – 2. kiad.: 1888.

8. **Weiss-Nägel**, Stanislav: Kto je autorom spevníka Cantus Catholici? = *Kultúra*, Trnava, 1935. 426. old. – **Hajnóczy** Iván: A Cantus Catholici nyomdahelye és szerkesztője. = *Magyar Könyvszemle*, 1941. 84. old. – **Papp** Géza: Szöllősi Benedek és énekeskönyveinek nyomdahelye. = *Magyar Könyvszemle*, 1967. 78-87. old.

A Köleséri Sámuel prédikátorsága idején épült szendrői református templom.
(A 19. század végén lebontották és a helyére újat emeltek. A fametszet a Vasárnapi Ujság c. hetilap 1866. évi 584. oldalán jelent meg.)

A SZEPSI RÉGIÓ

A Szent Lélek védőszárnyai alatt

MIHÁLYI MOLNÁR LÁSZLÓ

A világmindenségben a nagy csillagok mellett a kisebbeket észre sem vennénk, ha a távolságok nem rendeznék át az elénk táruló látványt. Az ember innen a földről ugyanis azt a csillagot látja legfényesebbnek, mely hozzá legközelebb van. Vannak dolgok, helyek, események, amelyeket csak akkor veszünk észre, amikor közelebb kerülünk hozzájuk. És ez így természetes: az óriások fénye vagy árnyéka nem homályosíthatja el mindig a kisebbek értékeit, és az is fontos, hogy az embernek egy biztos és tiszta ponthoz kell mindig igazodnia, ha nem akar beleveszni a csábítások káprázatába. Így vagyunk ezzel a világ megismerésének szinte minden területén.

Szomszédainkat jobban ismerjük, mint a távoli birodalmakat, és a nagyvárosok csillogása ellenére is vágyunk a csendes vidék felé, amely még őriz valamit abból a békés harmóniából, amit az elmúlt évszázad őrült hangzavara elrabolt. Aki ezt szereti, az ne kerülje el a *Bódva völgyét*, melynek legtermészetesebb központja SZEPSI.

A pásztázó úrszondák távlatából is jól kivehető a *Hernád* és a *Sajó* közé ékelődő *Bódva* folyó, mely a *Gömör-Szepesi érchegység* déli oldalairól ered, *Stósz* fenyevesekkel vadregényes táján, majd *Mecenzéfet* és *Jászót* átszelve *Szepsinél* választóvonalat képez a *Gömör-Tornai karszt* és a *Kassai-medence* között, és az évezredek alatt feltöltött kavicsos sík völgybe fut ki, hogy *Torna* vára alatt újabb kanyarulattal délnek forduljon *Edelény* felé, ahol egykoron *Borsod* földvárát ölelte körbe. A víz volt mindig a megtelepedés egyik feltétele: hordalékéval földeket táplált és mezőket öntözött, malmokat hajtott, éltetett. S az ivóvíz manapság még nagyobb érték. A karszthegek barlangjai védelmet, menedéket, vagyis biztonságos otthont kínáltak már a jégkorszaki ember számára is. Az erdők vadat, gyümölcsöt, tüzelőt adtak. És ez az egészséges természet máig alig háborítva várja az ide látogató turistákat, akik az iparosított nagyvárosokban sok mindent megvehetnek, csak azt nem, amit itt ez a táj kínál: tiszta levegőt, erőt adó testmozgást, csendet és békeséget. Megnyugvást abban a harmóniában, amit az ember és a természet ősi összhangja ébreszt fel ebben a találkozásban.

Jöhetünk akár gyorsvonattal vagy autóval a főútvonalon. *Kassa* és *Rozsnyó* között majdnem félüton *Szepsiben* egy hármastagolású város látványa tárul elénk. A nyugati felét alkotó kiemelkedő karszt magaslatáról egy kertváros néz le a *Bódva* két partjára, a régi és az új szembenállására. A hegyhez közelebb eső és északi részét klasszikus XX. századi háztömbökből kialakított lakónegyed alkotja, bár már itt is vannak kertes családi fészkek és nyeregvetős tömbházak is. A folyótól keletre eső óváros csak nevében régi, mert az elmúl másfél évtizedben szinte teljesen megújult: megőrizve egy hajdani polgári

kisváros hangulatát. Vendégváró éttermek, kávézók, csendes panziók, meghitt kis boltok sorakoznak a *Fő utcán*. Két temploma, mint két őrtorony magasodik fel belőle. Jelezve, hogy csak az lehet modern és korszerű, aminek lelke van és erős gyökerekkel, mély hagyományokból táplálkozik.

A tízezer lakosú *Szepsi* kiváltságaiban nem vetekedhet a negyedmilliós Kassával, mely csupán harminc kilométerre van innen, és ha az V. városrészének számító *Sacát* avagy a hatalmas vasgyárat vesszük figyelembe, akkor mindössze 15 km a távolság. A nyugati irányból érkezők közül azonban sokan már most is *Szepsiben* állnak meg először a kedvezőbb vendéglátói árak és a kedvezőbb kiszolgálás miatt. S aki megáll, annak óhatatlan kedve támad, hogy körülnézzon. Hiszen színek, illatok, ízek és hangulatok gazdagítanak mindenütt, ahol jól érezzük magunkat, és ezek felébresztik bennünk az otthon megfakult hétköznapijaink mögött életünk csodás varázsát. Mert a kíváncsiság nem az elérhetetlen újdonságnak szól, hanem egy elveszett világnak, amely valójában bennünk rejtetik. Csak arra várva, hogy valamilyen élménnyel megszólítsuk. Ilyen elveszett és feledésbe merült világot őriznek *Szepsi* és környéke utcái, házai, vizei, erdei, barlangjai. Emberi kapcsolatokat, jövőbe tekintő embereket idéz fel a jelenlegi város, és történelmet szólatatnak meg a kövek. Persze egymástól nem függetlenül.

Keljünk útra, nézzünk körül!

A lencse alakú – kiszélesedő és visszazáruló – *Fő utcájának* két oldalán apró, földszintes házak sorakoznak, megőrizve az egykori zárt udvarok világát: a magánélet és a nyilvánosság közti határt. Mint azt általában a szepességi szász településeken mindenütt megfigyelhetjük... ahol még nem végzett nagyobb pusztítást az elmúlt évszázadban megbomlott idő. Hajdan két városkapu vigyázott a fallal körül vett város nyugalmára: a békés utazót vendégként befogadta, a gonosz szándékút távol tartotta. Ennek már alig maradt nyoma, de jelképét érdemes megújítani. Emlékezve azokra is, akik a várost alapították. Az *Árpád-ház* uralma idején királyi fuvarosok kapták e szép helyet szolgálataik jutalmául, akkor jelölték meg a *Szekeres* (korabeli lejegyzés szerint *Zekeres*) névvel. A legrégibbi fennmaradt okirat 1255-ből való, de az is egy száz évvel korábbi birtoklevélre hivatkozik. 1242-ben a pusztító tatárok elől elmenekült, majd a szepességi *Menedékkő* védelméből visszatértek után kezdték használni a szepesi vagyis *Szepsi* nevet is. Majd a német (mánta) kézműves telepeseiktől kapta folyója német neve után a *Moldau* nevet, amit aztán *Csehszlovákia* megalakulása után a cseh hivatalnokok *Moldava nad Bodvou-ra* módosították.

A város rangjának emelkedése *Kassával* párhuzamosan zajlott, az ezerháromszázas évek derekától, mert az ottani magas vám miatt a kereskedők, főleg a borkereskedők a *Bódva völgyét* választották útvonalul a lengyel piacra szánt áruik számára. Ekkortól építik ki azt a hatalmas pincerendszert, melynek megmaradt részei még ma is alázatra intenek. Mennyi rengeteg tokaj-hegyaljai bort tárolhattak és érleltek tovább ezekben az üregekben. A borok királyát, a királyok borát, vagyis a tokaji aszút a város szülötte, *Szepsi Laczkó Máté* készítette el a máig használatos módszer szerint, mint erdőbényei református prédikátor úrnője, *Lorántffy Zsuzsanna* részére az 1630-as években. A református parókia falán lévő emléktáblája és a kultúrközpont alatti bormúzeum is ennek dicsőségét, no meg az utódok hátláját hirdeti. Tudvalévő, hogy az aszú lényegét a megrepesztett szőlőszemekbe jutott különleges penészgombák hatására létrejött eszenciának köszönheti. Ezeket a szemeket kiválogatva ledarálják, és ahány puttonnyal tesznek belőle a maximá-

lisan 6 puttonyos (vagyis 136 literes) gönci hordóba, annyi lesz a jelzőszáma. A hordót aztán feltöltik furmintból vagy hárslevelűből készült borral, és tovább érlelik: az aszú puttonyszáma plusz két év ideig. Ezután fejtik le palackokba. Egy jó aszú egy ember életkorát is meghaladhatja kitűnő minőségben. A találmány receptje annyira bevált, hogy két évvel a feltaláló halála után már több hordónyt jegyeznek belőle a *Rákócziak* pincéjében. *Laczkó Máté* egyébként jeles történész, költő is volt, aki még *Wittenbergben* az ott tanuló magyarországi diákok előljárójaként vívott ki magának elismerést, és a Szepsiben is járatos híres zsolnárfordító és szótárkészítő, *Szenczi Molnár Albert Erdőbényén* meglátogatta őt, és nála szállt meg 1614 végén. Jogosan mondhatjuk, hogy találmányát ebben a térségben azóta sem múlta fel semmi más. Bár a talaj errefelé nem kedvez annyira a szőlőművelésnek, de sokak szerint a szépsi pincéknél alig akad jobb hely az aszú érleléséhez. A hegyaljai szállítók itt raktározták termésük jelentős részét, és ide jöttek érte a lengyel borkereskedők, akik aztán a tengeren túlra is juttattak belőle *Gdansk*, vagyis *Dancka* kikötőjéből.

Néhány céh emlékét, a kovácsmesterség eszköztárát és az egykori használati tárgyak gyűjteményét a helytörténeti múzeumban láthatjuk, melyet önerőből sikerült két évtizeddel ezelőtt megalapozni, amikor a régi házak bontásakor a padlásokat tisztogatták. Azóta a spontán anyagmentésből muzeális értékek tárházát sikerült megteremteni, ahol a múzeumbarátok közösségi rendezvényei is helyet kapnak hagyományos helyi ízekkel fűszerezve, pl.: töltött káposztás ebéd, avagy a cipészek és csizmadiák csirizkészítéséhez kapcsolódó szalonnasütése, a „csirizálás”. A *Pekár József* által faragott emlékoszlop viszont már a város egyik leghíresebb szülőitének, az értelem és a jellem pallérozójának mesterét, *Szépsi Csombor Márton*t idézi meg.

A kereskedelem megélhetést és fejlődést biztosított. A terhüktől megszabaduló szekerekre visszafelé kapát, hordót, csizmát és mindenféle céhbeli terméket raktak, no meg felültették a tanulni vágyó gyerekeket is, hogy elméjüket csiszolják *Gönc* vagy *Sárospatak* híres iskolájában. Ez újabb gyarapodást eredményezett. Az iskolázott emberfők az egész térség felemelkedésében jeleskedtek. *Szépsi Csombor Márton* már elhivatottságból járja *Európa* országújtait. Nyelveket és földrajzot tanul, és a *Szentírás* tanaival vértezi fel magát a kísértések ellen. *Shakespeare* halálakor (1616-ban) kelt útra lengyel, német és holland földön át *Londonig*, majd visszafelé francia, német és cseh területeken át vándorolva három év után ismét *Szépsiben* találjuk, hogy a korabeli viszonyokat megismerve tapasztalatait másokkal megosztva idehaza kamatoztassa. Ekkor már *Bethlen Gábor* fejedelem székel *Kassán*. Prédikátora *Csombort* jelöli a kassai iskola rektori székébe *Bocátius* után, és itt jelenik meg könyv alakban az utazásainak leírását rögzítő magyar nyelvű *Europica varietas* (vagyis *A változatos Európa*). Négy száz évvel születése után szülővárosa is emléket állított e jeles férfiúnak, aki még egy erkölcsstani munkával gazdagította a művelődéstörténetet, ám az 1622-ben áldozatait szedő járvány őt is magával ragadta. Utolsó működési helyén, *Varannón* nyugszik ismeretlen helyen, valamelyik tömegsírban. Kép ugyan nem maradt fenn róla, hiszen huszonnyolcadik évében hunyt el, de könyve négy évszázad múltán is hirdeti pótolhatatlan előrelátó szerepét a művelődéstörténetben. A város polgárai évente rendezvénysorozat keretében szellemi hagyatékát felidézve emlékeznek rá: az erkölcsi tisztaság, a hitbéli állhatatosság, a világra nyitott kíváncsiság, a közöségi értékek őrzése és a hagyományápolás jegyében.

Elpusztul az a nép, az a közösség, amelyik nem őrzi és nem adja tovább szellemi, kulturális örökségét, amelyet mindig az egységes világszemléletű közösségi élet terem újjá és érlel nemességé. Ennek elsőrendű színtere az elmúlt évezredben ebben a térségben a templom volt. A hit védelmezte az embert, és az ember a hitéért e közösség védelmére kelt. A templomát őrző és szépítő ember megújulásra vágyik, mert a tiszta külsőhöz tiszta lélek illik. „Új bort új tömlőbe!” – mondja az Írás. A város mindkét temploma és a környéke is teljesen megújult az elmúlt másfél évtizedben. Az új szemléletű vezetés mint ha ezzel is érzékeltetni akarta volna, hogy nem ócska az, ami régi, és nem mindig korszerű az, ami más, mint a hagyományos. A halálra ítélt történelmi városrag az utolsó pillanatban menekült meg az eltervezett lerombolás elől. Így a jellegtelen és egyforma háztömbök a város szélére szorultak, s a megmenthető óváros új életet kezdett.

Ma már ez az, amiért érdemes megállni, ami maradásra bírja az átutazót, esetleg a világgá menni készülöket... Egy kicsit ez is a feltámadás üzenete... Esély a maradásra, megmaradásra, gyarapodásra!

A *Szent Lélek* tiszteletére emelt római katolikus templom román kori alapokon a gótika és a reneszánsz határán épült, illetve a város gyarapodása miatt bővült a mai nagyságúra. A *Szent Lélek* jelképe, a galamb a város címerébe is bekerült, mely kiterjesztett szárnyával védelmezi az alája tartozókat. A templom csendje növeli az áhítatot, érzékenyebb tesz a lelki rezdülések és a művészi értékek iránt is. A *Keresztút*, a *Szent László*, a bejárat feletti *Krisztus* és a templom körüli *Via lucis* (a *Fény, vagyis a keresztény reménység útja*) *Szabó Ottó* helyi képzőművész alkotása. Ugyanakkor a 18. század végi református templom közelmúltban készült belső faragása, a *Városkút*, a *Temetőkapu*, a játszótér gömőri faragók, *Ulman István* és társai keze alól került ki. Szintén az ő munkájuk az úgynevezett *Szojka-kapu* is, mely egy két évszázada tomboló tűzvész után megmaradt és a kassai múzeumban látható építmény utánezata. Az 1831. évi pusztító kolerajárvány áldozatainak emlékére épült az északi domboldalban a *Szent Rókus* kápolna. A legújabb templom a városhoz tartozó *Bodollóban* viszont alig egy évtizede épült a világháborúban szétlőtt és lebombázott istenháza helyén. Csak mostanra hegedhetett be a háborús seb, de máris zarándokhelyé lett a *Fatimai Szűzhöz* fohászzkodó engesztelő imatálalkozói révén. Így teremt kapcsolatot a régi az újjal, a történelem az eleven élettel.

Napjaink városa mintegy tízezer lakosnak ad otthont. Magyarok, szlovákok, románok közös élettere ez, ahol gyermekkortól meg kell tanulni együttműködni, türelemmel tolerálni, tisztelni a másfajta értékeket, de ha kell, akkor meg is kell védenünk emberi értékeinket. Négy alapiskolája, három középiskolája jelzi, hogy az ifjú nemzedék dominál, minden gondjával, bajával, örömeivel és teljesíthetetlen vágyaival. Közülük kerültek ki azok a jeles sportolók is, akik a legtávolabbi tájakon öregbítették *Szepsi* hírnevét: ijász világbajnok és az athéni paralimpia aranyérmese (*Lyócsa Imre*), több nemzetközi verseny győztese, a kerékpáros (*Remák Zoltán*), kick-bokszt világbajnok (*Tóth L., Balla*). Ám a kultúra, az ének, zene és tánc terén sem kell szégyenkezni: éneklő csoportok, énekkarok, mazzorettek viszik a *Bódva-völgy* híret, s nevelnek maguk közt újabb értelmes és a szépre és nemesre érzékeny tagokat. A kikapcsolódásra, sportra, koncertekre van bőven alkalom az év folyamán, s aki mégis lemaradna valamiről, az a városi televíziós adásban hetente négy-szer tájékozódhat.

A *Szepsi* napokon rendszeresen megjelennek a testvérvárosok küldöttségei, csoportjai is: a lengyel *Brzozow*, a cseh *Tišnov*, a magyarországi *Encs*, *Edelény*, *Karcag* és

Tarcal. Ilyenkor ünnepélyes keretek között adják át a város díjait és elismerő kitüntetésait azoknak a közmegbecsülésnek örvendő személyeknek, akik sokat tettek *Szepsi* rangjának, hírnevének emelkedéséért.

Persze nem csak igével él az ember...

A vendéglők a szokványos ételek közt a magyar és szlovák konyha jellegzetes ételeivel is szolgálhatnak. *Bódva szállója* és a város néhány kisebb panziója pedig már alig tudja kielégíteni az igényeket. Sokan több napot eltöltve itt a közelebbi és távolabbi környék nevezetességeit is megtekintik. Történelmi helyszínek, muzeális épületek, természeti érdekességek és ritkaságok, téli és nyári turisztikai programok egyaránt okot adhatnak a maradásra.

Legalább egy napot érdemes *Kassán* tölteni. Felújított történelmi városmagjának szinte minden épületéhez fűződik valami érdekesség. A *Fő-utcája* közepét a gótikus építészet egyik remekműve, a *Szent Erzsébet* dóm tölti be, mely *Európa* egyik legimpozánsabb épülete. 60 méter hosszú, 40 méter széles, és legmagasabb tornya 59 méter magasra emelkedik. A 14. század végén, *Nagy Lajos* király idejében kezdték építeni, aki egyben lengyel uralkodó is volt, és gyakran megfordult a városban, címert is ő adományozott neki, ám a legnagyobb anyagi támogatásban *Mátyás* király részesítette „kedves *Kassájának*” templomépítését a 15. században. A lenyűgöző belső méretek szemlélése közben ne feledkezzünk el egyedi szárnyasoltáráról, mely 11 méter magas, három módon nyitható, és összesen 48 eredeti táblaképet tartalmaz az 1470-es évekből *Árpád-házi Szent Erzsébet* életének jeleneteivel. Ezzel egykorú a 16 méter magas, fából faragott szentségház, mely a korszak egyik leghíresebb mesterének az alkotása, aki *Bártfán*, *Budán* és *Bécsben* is dolgozott, de *kassainak* vallotta magát. Szinte csodával határos, hogy amikor 1556-ban szinte az egész város és a dóm is leégett, akkor e két remekmű megmenekült. A dómban helyezték el egy altemplomi részben a kuruc bujdosók 1906-ban hazaszállított földi maradványait, köztük *II. Rákóczi Ferenc*, anyja, *Zrínyi Ilona* és *Bercsényi Miklós* márványkoporsóját. A főutcán a magyar történelem és kultúrtörténet markáns emlékeit találjuk. *Bocskai István* innen igazgatta győztes szabadságharcát, és itt halt meg 1606-ban. Az épület jelenleg premontrai rendház (binnen a magyar főkonzulátus), mely a *kassai egyetemnek* adott otthont 1657-től. Reneszánsz külsejű, de barokk berendezésű templomának kriptájában nyugszik az építető, *Báthory Zsófia* fia, *I. Rákóczi Ferenc*. Mellette a „*Lőcsei-ház*” a középkort idézi, de azt is, hogy itt tartotta esküvőjét *Bethlen Gábor* fejedelem *Brandenburgi Katalinnal* 1626-ban, ami akkor európai szenzáció volt. A város lakója volt az egri diadalt is megéneklő *Tinódi Lantos Sebestyén*, a *Balassit* nevelő *Bornemissza Péter*, az egyik legkiválóbb keresztény főpap, *Pázmány Péter*, a magyar felvilágosodás és nyelvújítás vezéralakja, *Kazinczy Ferenc* és a magyar politikai költészet megteremtője, *Batsányi János* is. Itt jelent meg a két utóbbi jóvoltából 1788-ban az első magyar irodalmi újság, a *Magyar Museum*. Ekkoriban épül első állandó színházi épülete, amelyben 1833-ban először mutatta be a *Bánk bánt* az a társulat, mely később *Pesten* a *Magyar Nemzeti Színház* alapítója lett. Olyanok játszottak itt, mint *Déryné*, *Megyeri*, *Szentpétery*, a *Latabár család*, *Jászai Mari*. *Egressy Béni* pedig azért jött egy évig tanítani *Szepsibe*, hogy e színházhoz és testvéréhez, *Gáborhoz* közelebb jusson. Ama *Bánk-bemutatókor* már ő is játszott, majd a társulattal elment *Pestre*, ahol színészként, költőként, zeneszerzőként, a *Szózat* és a *Klapka-induló* megzenesítőjeként lett közismert. A *Miklós-börtön* mellett, a református templom mögötti udvarban áll *Rákóczi* rostói házának másolata, melynek

ebédlőberendezése eredeti . A ház előtt *II. Rákóczi Ferenc* szobra áll, melyet 2006-ban avattak fel. A *Mészáros utca* északi végében áll (illetve ül) *Márai Sándor* szobra. A világhírű író a *Slovan* szállóval szembeni egykori bérházban született 1900. április 11-én. Ma a *Dargó* áruház áll a helyén. A mellette levő utca a magyar nyelven játszó *Thália Színházhoz* vezet, melytől alig száz méterre található a *Márai Stúdió*. Dél felől, a dóm mögött zenélő szökőkút és harangjáték üdíti fel a parkban pihenőket vagy a közvetlenül itt található nagyszínházból kijövőket. Ezen a helyen állt az az épület is, ahol a magyar színjátszás felcseperedett, de ezt a 19. század végén lebontották, hogy helyébe egy impozáns *Nemzeti Színházat* emeljének. Erre utalnak a még látható monogramok, de 1945 óta itt magyar társulat csak elvéve vendégszerepel. Jelenleg a *Záborsky* nevét viselő intézménynek prózai, balett- és operatársulata is van. Az eredetileg zsinagógának épült *Művészetek Házában* klasszikus zenei koncertek, ünnepi rendezvények zajlanak. A nemrég felújított jégstadion könnyűzenei koncertek megrendezésére is alkalmas.

Kassáról hazafelé jóvet érdemes megállni *Csécsben*, ahol az 1200-as években épült református templom restaurálásakor *Krisztus* életét ábrázoló pompás középkori freskókat tártak fel.

Szepsiből kiváló gyalogtúrák szervezhetők. Északnak a mézségezők faluja, *Debrőd* felé (ahol a temetőben nyugszik *Vidasics Ede*, az 1848-as szabadságharc tábori főpapja és *Göröcs Mihály* néprajzkutató is), majd a falu feletti erdőn át a legendás *Szent László-forráshoz* vezetünk, ahol az egykor elpusztult zarándoktemplom romjain új és különleges megoldású templomot emeltek. A lovagkirály tiszteletét az is növelte, hogy a lengyel anyai ágon közeli rokona volt a 800 éve Jászón megtelepedett premontrei rend alapítójának, *Szent Norbertnek*, valamint az is, hogy a rend *Nagyváradról* érkezett, ahol *Szent Lászlót* eltemették.

Debrődről keletre elérhető *Torna vára*, illetve a *Szadellői-völgy*, míg északi irányban *Jászóra* vagy *Mecenzéfre* jutunk. A *Bódva* mentén persze a közúton *Szepsiből* gyorsabban célba érünk. *Jászón* megszállhatunk faházakban a kempingben vagy a cseppkőbarlang melletti panzióban is. A 19. században feltárt barlang hűse után megnézhetjük a premontrei monostor templomát, melyet a 18. század derekán a barokkból rokokóba hajló stílusban építettek meg *Pilgram Antal* tervei szerint, *Kracker Lukács János* freskóival és *Kraus János* szobraival díszítve. *Jászó* hajdan a bányavárosok egyike volt, ahol aranyat, ezüstöt és márványt is nyertek a *Tapolca-patak* völgyéből. Most már csak a halastavat táplálja vizével, de ezzel is szemet gyönyörködtető látványt teremt.

Mecenzéfet a 13. században érkezett német telepések, a mánták alapították, akik a vasfeldolgozás és -megmunkálás mesterei voltak. Kalapácsaiktól zengett egykor az egész *Súgó-völgy*, ahol a hámorok tucatjaiban főleg kapákat készítettek. A település városi rangját és népéletének jellegzetességeit az elmúlt évszázad viharai alaposan megtépázták, de jól megépített házai és zárt udvarai még őriznek valamit abból, amit hét évszázadon át nem hagytak elveszni. Két hámorában pedig még most is megfigyelhetjük az elődöktől átörökölt mesterségbeli fortélyokat...

A *Bódva* forrásvidéke *Stósz*, amelynek a magasabban fekvő fürdőtelepe igen híres a légúti betegségek gyógyításában. Jó száz éve nyaranta, mint fürdőorvos, itt dolgozott a tragikus sorsú híres író, *Csáth Géza*. A falu viszont arról is nevezetes, hogy itt élt a szlovákiai magyarok „élő lelkiismerete”, a „stószai remete”, *Fábrý Zoltán*, a kritikus, esszéista, aki ebből a zárt völgyből is rálátott az európai szellemiséget veszélyeztető és a világot fe-

nyegető fasiszta és kommunista diktatúrák lényegére, de írásaiban ugyanakkor *Szepsiről* sem feledkezett meg. Háza múzeum és „zarándokhely”, ahol az újabb írónemzedék tartást, helytállást tanulhatna...

A téli sportok kedvelőinek *Jászón* és *Rudnokon* át elérhetőek az 1200 méteres magasságot is meghaladó *Kojsói-havasok* lejtőin kialakított sípályák. *Stósz*t elhagyva *Szomolnok* felé viszont a szépassági és tátrai üdülőközpontokba juthatunk. Ezeket egyébként minden évszakban érdemes felkeresni.

Szepsiből Rozsnyó felé haladva mindössze hét kilométerre található *Torna vára*, ahonnan az egész térség jól szemmel tartható. Ezért már a bronzkorban is őrhelynek számított. A vártól a *Szádellői-fennsík*ra vezető ösvény az egykori erőrendszer kőfalainak maradványait is érinti. *Torna várában* törvénykezett a tatárok elvonulása után *IV. Béla* király, aki a krónikások szerint a *Bódva* mentén menekült el a muhi csatából, s hogy a környék népe és nemes urai segíthették őt és családját, annak ékes bizonyítéka az önálló kis *Torna vármegye* létrejötte, valamint a *Tornán* kiadott adománylevelek indítéka. A nép ajkán pedig mondák tucatja fogant a menekülésről, amihez a *Királykút*, *Király-barlang*, *Királyasztal*, *Galamboskő* elnevezések is társultak. A vár egykori impozáns kialakítása *Nagy Lajos király* idejében történt (az építető *Tornay János* sírköve megtalálható a szintén ez időtájt épült tornai gótikus erőtemplomban), egy időre *Eger* ostromakor a törökök is bevették, majd a kuruckorban játszott szerepe miatt 1685-ben a császári hadak felrobbantották. Romjai így is büszkén emelkednek a táj fölé.

Lent az egykori megyeszékhely sokat veszített fényéből, amikor a 19. század második felében a megyét összevonták *Abaújjal*. Pedig hajdan több király is megfordult itt és olyan neves emberek, mint *II. Rákóczi Ferenc*, *Bercsényi Miklós*, *Kazinczy*, *Tompa Mihály*, *Jókai Mór* (akit a harangozó véletlenül bezárt a templomba, és a miséig nézelődése közepette freskókat fedezett fel a vakolat alatt, és még 100 aranyat is adott a felújításra). Áll még a kétszáz éves, jobb sorsra érdemes egykori megyeháza is, mintha csak arra várna, hogy visszatérjenek híres vendégei...

Am a szellemjárás erre nem divat, azok ugyanis kőbe fagytak a *Szádellői-völgyben*, ahol szinte minden sziklához legenda fűződik. Ez a világörökség részét képező természeti képződmény a turisták s a természetbúvárok szent helye. A monda is azt tartja, hogy megrepedt, meghasadt a szikla. A régebbiek még *Attila* hun király fiainak utolsó találkozásához nyúlnak vissza, amikor a fennsíkon az *Oltárkőnél* áldoztak isteneiknek, de a testvérviszály *Dengezik* halálához vezet, és a völgyet éltető *Szár-patak* mellett, a *Ravatal-sziklánál* temették el minden kincsével együtt. Népe viszont megtelepedett a völgy szájánál, *Szádellőben*. Egy éjszaka a hegy nyílása bezárult, a patak vize elapadt, és a pásztrok kopácsolást és lovak nyerítését hallották. Lovas katonák a hun kincseket keresték. Reggelre mindent elnyelt a föld, és csak *Szent László* előtt nyílt meg újra hatszáz év múlva. Igaz, hogy ez és még sok más monda nagyrészt a képzelet szüleménye, de minden ilyen történetnek van valóságból vett alapja. És ne csodálkozzunk, hogy ezen a vidéken megbokrosodik az emberek fantáziája, mert a völgy csodálatos varázsa az átutazó vendéget is rabul ejti. A hűs, magas páratartalmú és oxigéndús völgy, főleg nyáron vonzza a látogatókat, télen viszont a gyors folyású patak csak ritkán fagy be, enyhébbé teszi a környezetet. A növényzet is különleges. A hideg völgyben olyan növények is előfordulnak, amelyek egyébként 1200 méteren honosak, míg a völgy két peremén, melyek 3-400 méterrel magasabban vannak a melegebbet kedvelő növények uralkodnak. A tornai

vártól, a faluból (meredek oldalon) és a völgy felső végéből illetve a szomszédos *Áji-völgyből* is megközelíthető a *Szádellői-fennsík*, ahonnan turistaösvényen akár *Stósz*, *Mecenzéf*, *Jászó* vagy *Szepsi* irányába is elindulhatunk. A gazdag növény-, madár- és állatvilág a védett természeti övezetnek köszönhetően ritkaságokkal lephet meg. Som, berkenye, áfonya, hiúz, medve, farkas, vaddisznó, homoki vipera, fekete holló, kerecsensólyom (vagyis turul) is lencsevégre akadhat, mert napjaink vadásza csak a képet és élményt viszi magával, nem pusztítja a természetet.

A főútvonalon tovább haladva nyugati irányban *Szádellő* után a *Görgői-tó* mellett elsuhanva rácsodálkozhatunk a magas hegyek tövéhez ragasztott, hagyományait erősen őrző településre, mely rangját és felemelkedését *IV. Béla* királynak és mindig megtartó jellemes önbecsülésének köszönhetette. Nem pénzért mentették a királyt, ezért megérdemelték a jutalmat. Ám hely álltak akkor is, amikor ezért nem jutalom, hanem megtorlás járt. Iskoláját és templomát védve gyermekeik jövőjét mentették meg a görgői magyarok.

Gömör felé át kell kelniük a *Szoroskő* szerpentinjein avagy vonattal az alagúton. Előtte viszont letekinthetünk *Szádalmás*, *Körtvélyes* és *Jablonca* házaira, tavaira. Egykor a *Zsigmond király* halála utáni trónviszályban a huszita cseh *Giskra* csapatait hívta segítségül a gyermek trónörökös anyja, és ezek a zsoldosok uralták az egész *Felvidéket*: *Kassát*, *Szeplit*, *Jászót* és *Tomát* is. Csak *Mátyás király* tudta megtörni a zsold hiányában fosztogatókká lett katonákat, akiknek nagy részét beléptette híres *Fekete Seregébe*, a többiek pedig letelepítette, többek között ebbe a völgybe is.

A *Szoroskő* tetejéről rálátni *Gömör* keleti völgykatlanára, egészen a *Sajó völgyéig*. Pazar kép tárul elénk „*Krasznahorka büszke várával*”, mely innen úgy néz ki, mint egy rajz a mesekönyvben, de az úton a vár alá érve vesszük észre büszkeségének okát, és fárasztó kaptató után jutunk csak a várkapuhoz. Odabent kortörténeti dokumentumok, be rendezett termek, díszes bútorok, restaurált fegyverek és az utolsó birtokos *Andrássy család* emlékei fogadnak. Lent a faluban egy általuk alapított képtár, valamint az út mellett *Andrássy Dénes* polgári származású felesége, a bécsi cseh opera-énekesnő számára építtetett szecessziós stílusú mauzóleuma tarthat számot érdeklődésünkre.

A közeli *Rozsnyó* gazdag történelmi és építészeti vonatkozásainak megismerését követően az *Andrássyak* betéri vadászcastélyában tölthetünk egy-két órát csodálatos műtárgyak gyűjteményét szemlélve, avagy sétálhatunk egy kiadósat a hatalmas park területén. Akik a barlangokra kíváncsik, azok megnézhetik a közeli gombaszögi vagy domicai cseppkőbarlangot, vagy a nem túl nagy, de egyediségével kitűnő martonházi (*Ochtiná*) aragonit-barlangot, avagy *Rozsnyótól* északi irányban, a *Sztracennai-völgyben* a *Dobsinai-jégbarlangot*. És ezzel már a *Sztracennai-fennsík*on át a *Szepességbe* juthatunk, a *Szlovák paradicsomnak* nevezett részre.

A *Bódva völgyében* viszont *Tomától* délre fordulva határon kell átkelnünk *Bódva-vendégi* és *Tomanádaska* között, ami az utóbbi időben egyre könnyebb. Innen *Miskolc* mindössze 65 km. Látnivaló viszont annál több akad. Kirándulást tehetünk *Szögligetnél* lekanyarodva az 500 m magas hegyen épült *Szadvár* romjainak megtekintésére, avagy utunkat erre folytatva a *Jósva* völgyébe áttérve *Aggtelek-Domica* felé is kitérhetünk. A *Bódva* mentén folytatva utunkat várromok (*Szendró* és *Edelény*), valamint középkori templomok (mint *Szalonna*, *Boldva*) idézik fel a történelem dicső korszakait, viharait és az utókor emlékező képességét. A hagyomány szerint a *Boldvai misekönyv* (*Miserabilis boldvensis*), mely a fennmaradt első összefüggő magyar szövegemléket, a *Halotti beszédet*

tartalmazza, itt íródott a 12. század végén, majd a tatárjárás elől menekítették *Rimajánosi* vagy *Deáki* felé, mignem a pozsonyi levéltárba került, ahol felfedezték benne a magyar szöveget a latin nyelvű lapok között. Mások szerint a *Bódva* mentének más településén is íródhatott a szöveg, ahonnan a tatárok elől könnyebben elmenekülhettek... no, de nem ez a lényeges, hanem az, hogy már akkor is voltak e vidéken emberek, akik nemcsak életüket, hanem a szellemi kincseket is mentették. Akár életük árán, hogy legyen mire alapozni a jövődőt!

Mennyi látnivaló érdekességet, mennyi tapasztalatot és mennyi élményt rejt ez a kis térség is, ami *Szepestől* percek alatt vagy egy-két órán belül elérhető! S ha jól kihasználjuk lehetőségeinket, akkor ez a fény visszasugároz a városra, melynek alapítói hűséges szolgálataikért jutalmul kapták ezt a földet. Szolgálni pedig csak az tud, aki alázattal közelít környezetéhez, melynek ő is csak része, sorsának részese, s legfeljebb alakítója lehet, de uralkodója sohasem. Ahogy az ősi intelem szól: az alázat felmagasztal, de a gőg és önteltség lealacsonyít. Aki ráérez ennek a tájnak az ízére, hangulatára, üde színeire, derűjére és halk szomorúságára, az mindezt tudja, annak sorsa is megfordulhat benne, ha el nem szakad tőle. Ám senki sem élhet sokáig büntetlenül sorsa ellenében. Ezt üzeni kiterjesztett védőszárnyaival a galamb, mely jó hírt hozott a pusztító özönvíz után is, hogy folytatódik az élet, s hozta a reménysugarat is, hogy lesz feltámadás. Ahogy a költő üzeni haza a száműzetésből:

„Valahol fönt a magos ég alatt mozdulnak már lassan a csillagok. A víz szalad, a kő marad, a kő marad. Maradnak az igazak és a jók, a tiszták és békességesek. Erdők, hegyek tanok és emberek....”

A szepesi római katolikus templom. (Képeslap az 1930-as évekből.)

KORPA TAMÁSRÓL

FECSKE CSABA

Korpa Tamás fiatal ember, bimbó-ember, a virág ígéretével. A szép tettek ígéretével. Fiatal, a *Vezűv* lávája folyik ereiben, a tenger erejével és nyugtalanságával hánykolódik benne a lélek. *Rimbaud*, *Weöres* kései kisöccse, az elhivatottság szent olajával fölkenve, tehetséggel megáldva-veve.

Már van némi múltja, irodalmi múltja, de inkább a jövő embere ő. Egy sápadt, kis cingár legényke jelenik meg előttem úgy négy-öt év távolából, aki póztalan, szép versmondásával az edelőnyi *Kalász László Szavalóverseny* győztese lett. Ő volt *Korpa Tamás* nyolcadik osztályos tanuló *Szendrőből*. Legközelebb irodalmi pályázaton találkoztam vele, vers-kategóriában első helyezést ért el az *Igy irunk mi* diák irodalmi pályázaton Ennek folyamánként közölte verseit az *Új Holnap*, aztán a *Gömörország*, *Magyar Napló*, *Ezredvég*, *Kapu*, *Zempléni Múzsza*, *PoLiSz*, *Együtt*, *Szörös Kő*, a kolozsvári *Szabadság*. 2006-ban a sárvári *Diákirók – Diákköltők országos versenyén* lett első, vers kategóriában.

Az ifjú poéta legfőbb erénye a metaforateremtő képesség, s a történelmi érzékenység. Egy idő óta nemcsak verseket ír, sőt nem elsősorban verseket, hanem nehezen meghatározható műfajú kispórázt, irodalmi igényességű úti leveleket, amelyeken ott van a líra tünékeny hímpora, s amelyek egy kicsit emlékeztetnek *Szabó Zoltán Szerelmes földrajzára*. Szerelmes helyei – a tájhaza *Bódva-völgyén* kívül – *Erdély* és a *Felvidék*, ahova alaposan fölkészülve, tudásra és élményekre szomjasan nyaranta elzarándokol. Topográfiailag és történelmileg hiteles, metaforában gazdag, szinte a versek ritmusát idéző költői beszámoló *Korpa Tamás* úti levelei. Élvezetes olvasmányok.

Tagadhatatlan, a tradicionális lírát műveli, a *Kalász László-i* hagyományokon nevelkedett – *Nagy László*, *Kányádi Sándor*, *Szilágyi Domokos* a közvetlen elődei –, de megvan benne a modernitás iránti hajlam, kész a líra legújabb eredményeinek befogadására, asszimilálására. Megvan benne az integrálás képessége. Őszintén mondhatom, jó érzéssel állítom: újra igazi költő bontogatja szárnyait a kies *Bódva völgyében*. Örömmel jelen-tem *Korpa Tamásról*: Ecce poéta!

* A Kárpát-medencei Diákirók – Diákköltők Sárvári Írótáborra résztvevőinek munkáiból.

KORPA TAMÁS* VERSEI

Lennart Sjögren délutáni akvarellje mellé

„Régi térképek szélein hétféjű
sárkányok ólálkodtak
mint Bernt Notke szárnyasoltárán
Lübeckben
iniciálé nyakkal – mégis tüzet okádva
mondj egy imát a matériáért is
kit a szentek leszóltak s már ma
nem mondom hogy rossz ez az élet
pedig a (z)úr az úr tudom
Helsingör falait döngető
hajónaszádok nevében tiltakozom
én ama svéd s holnap se bátor
kit a szentek leszóltak
Stockholm
a buszmegálló kéken lángol
Központi Pályaudvar
(mögöttem felfűrészelt nagy
hegyekből madárrajok szakadnak
az égbe ki
megalvad a térben minden izotóp
szél a forgácsot kazlakba szedi)
négykézlábon hullámzik a tenger
hamarosan kétlábra áll
kiegyenesedik elhasal s etalál
az északi fény hipnózisban
csapódik a gránitfalaknak

s olyan ez a vers is mint régi
térkép szélén ólálkodó sárkányalak
tekintete mielőtt tiltakozom
mielőtt – tiltakozom! –
szétharapná a hajónaszádot
s kettétörné a tengert”
*(ma sem festhetem meg
a megfesthetetlent)*

* Vers első helyezett.

Radnóti

Könnű célpont lenne
a hold – ma oly kerek.
(Ah der springt noch auf!)
Magam sem hinném már,
hogy többé felkelek.
Költő írj! A macska
kényesen miákol...
Kaszást húznak elő
a ládafiából...
Fanni várna szőkén,
és főzne meggylikört?
Hová írjak, ha már
az ég is összetört?!
S villám rázta testtel
óh Lorca is halott?
Vívjak minden esttel:
kiakadt ál(!)kapocs?
(átvágja a holdat
a zsilett-penge él)
tolla még kezében-
de újratölt a szél...
Fanni vár már szőkén,
nyitja a kiskaput,
harmatcsepp a bőrén...
– Oh der springt noch auf! –

Szeptember

Más vágányok között gyűrűzik
az út itt egy kifakult
pad kifakult kórterem
infúziót csöpög az alkony
egy vonat kürtöl: úgy legyen

szuronnyal téblábol az ősz
a folyóparton bevetésre vár
s a töltött puskacsőre
elengedi a hegyek rojtjait
a nyár.

Még egyszer

kint jár Miklós
a kertben s vidám
a lázas délután
borospoharat keres
– a Hold ma oly kerek –
még önfeledt
s a messzi kék hegyek
átférnek a tű fokán
szarvasagancs porlad
homlokán
clamate ter: kylie eleison
bizony mondom
bizony mondom...

(a dombokon még meglapul a nap
és a tenger gögicsél mormol –
de egy kis kés bennem dorombol
farkasfogakban korog a holnap)

AZON AZ ÉJSZAKÁN

BALAJTHY ÁGNES*

Azon az éjszakán édes, könnyű szél fútt a tenger felől, és mi zsoldárokat énekelve mentünk fel a hegyre. Alattunk feküdt a város, még mindig boldogan viselve az Ünnepragyogását, álmában is mulatott. Az utcák évszázados mocskából most nem látszott semmi, leheletkönnyű fekete lepel takarta, mint a messzi földről érkezett zarándokok arcát. Hal-kan beszélgettünk, a vacsora nyugtalanító íze már elhagyta szánkat. Köröttünk úgy zizegetek az olajfalevelek, mintha titkokat suttognának, s mi békés szívvel tapodtuk az ösvényt. A titkokat csak ő értette.

Végre felértünk a Kertbe. Nem tudtuk, mit fogunk itt csinálni éjnek idején, egyre álmosabbak lettünk, örömmel telepedtünk hát le a fűbe. Valaki függét is szedett, azt rágszáltuk rá várva, ő pedig felém intett, s hívta bátyám is. A Sziklának még nem is szólt, de ő már ugrott. Büszkék voltunk. Megint minket választott. Minket, az erőseket.

Azon az éjszakán úgy nézett ránk, mint még soha. Szeme mély volt, mélyebb, mint a tó legmélyebb pontja, ahova hálómát valaha is kivettem: tekintete akkor a fájdalmak fe-

* Próza és tanulmány első helyezett.

neketlen kútjaként égett az éjszakában. Meg-megremegő kezeivel tépkedte köntöse szélét, és a csillagokat bámulva arra kért minket, hogy virrasszunk vele.

Azon az éjszakán a csillagok majd olyan erősen ragyogtak, mint harminchárom éve. A többiek tovább beszélgettek az olajfák alatt, és mindenkinek csupa szép dolog járt az eszében. A cserjék és a füge kábító illata átjárta felsőruhájukat, belebújt szigorú szakállukba, és megcsiklandozta érdes kezüket. A Zélóta hirtelen azt hitte, lódobogást hall, mint régen. Már látta maga előtt az állatot, egy hatalmas fekete paripát, s ő felpattant rá, és szirteken, hegyeken át vágatott a tenger felé. Végre, újra egyedül.

A Vámszedő elővett egy fűgét a ruhája alól, melyet magának tartogatott, s arrébb vonult, hogy ne vegyék észre a többiek. A hold hatalmas drachmaként ragyogott rá, a fügemagok nevettek, mint sok-sok kicsi dénár az erszény mélyén, s a vámszedőt már tíz, húsz, harminc mina arany táncolta körül. A vámszedő csak forgatta a fejét és kacagott, kacagott.

Azon az éjszakán ő a földön feküdt, porszemek hullottak hajába, ruhájára, s szájára is sár tapadt. Markolta a fűszálakat, mint mérget ivott haldokló utolsó görcseiben. Verejtéke lassú, elvadtt vércseppeként állt meg a virágok szirmán. És a pohár még mindig nem ürült ki.

Azon az éjszakán a virrasztók aludtak. Egymás vállának dőlve szenderegünk, halkán és egyenletesen lélegezve, mint csecsemő a jászolmelegben. Álmodtunk, olyan mélyen és boldogan, mint még soha. Előre és hátra álmodtunk, ősóreg pásztorok meséinek mélységébe merülve, s olyan világba tekintve, melynek dolgaiból ébren még semmit sem értettünk volna. Az idő: elilliant.

A Kőszikla álmában karmester volt. Kezében hosszú ágat; karmesterpalcát tartott, s előtte hatalmas tömeg állt. Aggok és csecsemők, férfiak és nők, piszkosak és tiszták. Rengetegen voltak, kimondhatatlanul sokan, beszélgettek és nevetgéltek, de mikor a Szikla rájuk nézett, mind elhallgattak. Akkor a Kőszikla rámutatott a palcájával az egyikükre, s az elkezdett énekelni. Aztán intett egy másiknak, s az is bekapcsolódott, majd egy-egy apró mozdulatra emberek kezdtek el énekelni, és hallgattak el, és létrejött a Zene, és minden ember csak egyetlen hang volt, mely a Karmesternek engedelmeskedett. Zúgtak, és harsogtak, meg dúdoltak, nevetve és sírva, egyre többen, egyre többen, Péter pedig csak lebegett a Nagy Mű dallamain, tűztekintettel irányított, palcája volt az élet és halál.

Azon az éjszakán alig ébredtünk. Ő szomorúan nézett ránk, kedves szemében talán könny is csillogott. Sajnálat azonban nem futott át rajtunk, s ahogy eltávozott magányos mesterünk, szemünk megint elnehezült.

Bátyám egy kardról álmodott. Hatalmas kard volt, csodálatos fegyver, úgy ragyogott, mint ahogy a Szentély kérébujainak aránya ragyoghat a kárpit mögött. Bátyám homlokához szorította a pengét, s az simább volt, mint a legfinomabban csiszolt márvány, új erővel és frissességgel öntötte el testvéremet. Ő felemelte a fegyvert, s óriássá vált, a Hebron hegyén állt, belátta az egész országot, s felemelte a kardot és lecsapott a pogányokra, akik hála helyett elüldöztek minket. Aztán a király házat illette kardjával, a hűtlen királyét, aki megölte a Keresztelőt. Majd a nap felé tartotta a szikrázó acélt, s tűz pattant ki a pengéből, mely megemésztette a császár népét, a leigázó katonákat, és nem maradt több idegen az országban. Bátyám akkor fölemelte a kardot, és lesújtott a Városra: kiirtotta a főpapokat, az írástudókat, a tévtanítókat, a kufárokat és a paráznákat. Jakab boldogan állt a Hebronon, s alatta végre minden makulátlan tisztaságban ragyogott, akár a kard markola-

ta. De ekkor, a pengét tapintva, hirtelen furcsa érzése támadt, s szinte örült, hogy fölébresztették.

Azon az éjszakán nem meséltek, és nem dúdoltak a bokrok, ahogy hittük, hanem sirtak. Olajfalevelek és fügefavirágok zokogtak a sötétségben, a Kidron völgyének liliomai lehajtott fejjel siratták azt, aki megértette őket. Ő hallotta a sírást, és rájött, hogy csak a mezők imádkoznak érte, emberei nem.

Én egy eljövendő szép napról álmodtam. Azt láttam, hogy ő maga mellé emel, és én leszek az egyetlen követője. A többiek csak távolról figyelhették, ahogy mi ketten vándorlunk tovább, ő mosolyogva beszél hozzám, szőlőt szed nekem, megmossa lábaimat, és így kiáltja szét nevem szerte a világban: akit a legjobban szerettek!

Álmomban ujjongó tömeg követett bennünket, imádták őt, és engem is, mint a legjobb barátot. Sok-sok beteg házába tértünk be, és Ő csak mosolygott, és mindenki meggyógyult. Rám tekintett bátorítóan, s gyógyítottam már én is, fáradt homlokot simítottam ki, reszkető hangot tettem bársonyossá, halálsebektől barázdált bőrt simává. Végtelen szeretet áradt belőlem, és elért mindenkit, egyformán barátot és ellenséget. A szeretet arany sugaraival kötöttem magamhoz mindenkit, érzéseim minden akadályt félreseperve hirdették a nagyságot. Végül felmentem egy hatalmas hegyre, alattunk álltak az emberek, Ő eléjük állított, s én beszélni kezdtem a bennem élő végtelen boldogságról, a tömeg pedig leborult, és magasztalt engem: Jánost, a tisztát, a makulátlant, a tökéletesen jót.

Azon az éjszakán a Tizenketedik katonákkal jött, fensőbbiséget színelve, mint aki nem veszi észre kísérei gúnyos megvetését. Minden lépése alatt halkán rogytak össze a boglárkák, minden lépése úgy hangzott, mint egy korbácsütés. Valahonnan kalapács zaját hurcolta oda a szél. A boldogtalan megborzongott. Végtelen üresség tátongott a szívében, és már nem érezte az olajillatot, csak a halálszagú éjszakát reszketését..

Ő pedig ott hevert a fűben. Halkan suttogott magában, keze görcsbe szorult, mint egy csecsemőé, aki apja ölelésére vágyik. Már csak könnyet és vért, csak azt láttak szemei. Akkor hirtelen megmoccan az ég, a férfiből istenfiú lett, és már nem földi nyelven beszélt valakivel.

Azon az éjszakán szétszakadt a világ, elúsztak a kertek, kettétörték a gyertyák és meghasadtak a köntösök. Azon az éjszakán valaki kacagott. Azon az éjszakán a tanítványok elhagyták a mestert. Azon az éjszakán az erős gerince megrepedt, és apró csontszilánkokra hullott: azon az éjszakán az erősek gyengék voltak.

Azon az éjszakán...Ő, én tudom, hogy az Ige él, és már nem tudom elhagyni, kitörölni, összetépni, de a lélek örök lebegésében is hiányzik a Testé vált Ige...Hiányzik ő, a drága mosolyú, a kedves-szomorú szemű, a sokat nevető, a nyugodtan ballagó, hiányzik ő, ahogy kenyeret eszik és megfogja anyja kezét, hiányzik ő, ahogy megsimogatja a búzatablákat, és magához édesgeti a szamárcsikót... Hiányzik ő, ahogy vizet merít a kútból, és erős kezével hátra vereget. Hiányzik, ő, annyira hiányzik.

Néha még álmodom egy szép napról: rekkenő hőség van, de ő nem hessegeti el a legyeket, csak meggy elől, az országút pora megfogja saruját, s ő mesél, mesél, hátraveti hosszú haját.

Én leghátul megyek, legkisebbként, nézem a felröppenő fűrjeket, csak a hangját hallom, ahogy legelől beszél, s talpam néha meg-megsimogatja lába nyomát.

Azon az éjszakán elárultam a legjobb barátom. Azon az éjszakán elárultam az Istenem.

HA FÉLÜNK A HINTÁN...

SERESTÉLY ZALÁN*

Ott sétáltak. Ketten és majdnem magányosan. Langymeleg kockaköveken döcögtek, az utca lehelete átította cipőik gumitalpait. Mintha csak mezítláb rótták volna az összezugorodott métereket.

- Te, Ági...
- Hallgatlak!
- Tessék!?
- Szólitottál... válaszoltam.
- Én...!?
- Ki más!?
- Ne haragudj! Valószínűleg önkéntelen bukott ki.
- Ugyan!

A belvárosi templom előtt vezetett rögtönzött útjuk. Középkorú csavargó himbálózott egy fellebbezhetetlen hatalom tartópillérein. A szuronyos kerítés, mely a templomot szegélyezte, talán már medret vájt szürkellő bőrébe. Meg amúgy is: szerda volt. Talán ha vasárnap történik, talán ha... akkor talán egész másként történik. Talán ha...

Utcai zenész éhes tekintettel kebelezte a jelenetet, s szentükreiben megmártóztak az alkoholtorzította idomok. „Remek kis ülep” –gondolta, s húrjai túljátszott melódiában fakadtak ki.

- Te Ági!
- Tessék...
- Te, én... nem tudom!
- Látom...
- Ne légy ilyen nyers.
- Mondd, milyen lehetnék!?
- Tudod... egészen... igazad van.
- Ülünk be abba a presszóba, ott a sarkon!
- Várj!
- Mire?
- Kérek... csak... várj!
- Jézusom!
- Te nő vagy... én meg: férfi.
- Nagy valószínűséggel.
- Te nő... én meg... férfi!
- Valóban! Talán kételkedsz benne!?
- Lassan kifakult már minden szentség...
- Tessék!?

* Próza első helyezett.

– Mert én férfi vagyok. Te pedig nő...
 – Gond van!? Szeretnél leülni?
 – A hold... a hinta... a szó... a papír. Kifakult mind!
 – Lehetetlen.
 – A hold, a hinta – tudod, az szennyeződ! Te Ági! Mi félünk.
 – Pihened kéne!
 – ... és félek, hogy reggel már nem dúdol az a csenevész kanálisfödő. Ott, látod... ott. Egész közel... szemközt a presszóval. Már nem dúdol többé gumibroncsokról... csámcsogásról... és már nem dúdol rólunk. S holnap, ha felébredek egy kávézó asztalán, nem liheg fülembe a falfirka. Szorongnak. Látom: remeg az ajkuk...
 – Ahogy akarod...
 – Ne higgy nekem... magam sem hiszek. Túl sok a gondolat, a vetület... az árnyék. Túl sok párhuzamos világ fröcskölt szét bennem.
 – Hát... szó ami szó: szépen bekattantál!
 – Ez a milliárdnyi párhuzamos világ... párhuzamos élet – itt bennem – csak illúzió. De elhíheted: a hiteles illúzió nem kevesebb, mint maga a valóság.
 – Egyet kell választanod... egyetlen egyet.
 – Kifakult minden. Mert féltünk. Féltünk a hintán, a lepedőn... s mikor ránk vigyorgott a hold.
 – Ha választottál, majd hívj!
 – S ha képtelen vagyok választani!? Ha ez mind az enyém!? Ha mindre szükségem van!?
 – Akkor talán ülj be a presszóba, vagy vonulj elmeógyógyintézetbe.
 – Helyes... helyes. Meglesem a kanálisfödőt, a kis csenevést, tudod, már beszéltem róla, azt, ott, a presszóval szemközt. Talán most hajlandó lesz. Talán most a fülembe liheg egy fékcsikorgást! Talán eldúdolja készségesen.
 – Szerbussz!
 Villódzó fények, szirénák, hurok lágy... túljátszott melódiája elegyedett a légben. „Há-lott ülep... Isten majd gondjaiba vesz!” – gondolta egy utcai muzsikus.

ÁLLAMOK KIALAKULÁSA

MAKAI PÉTER*

A völgy összeszűkül, és az utasoknak, messze földről, a szorosan kell áthaladniuk.
 A sok utasra megjelentek
 az árusok,
 a sok árusra megjelentek

* Díjazott.

a zsványok,
a sok zsványra megjelentek
a rendőrök,
a rendőrök törvényesítésére megjelentek
a hivatalnokok,
a hivatalnokok védelmére megjelentek
a katonák,
a sok katonára megjelentek
a kurvák,
a kurvák dicsőítésére megjelentek
a költők.

(Hamvas Béla)

Államok széléről

A legtermészetesebb dolog, ha egy államokról szóló szövegben megpróbálom magam eltenni valahova, tekintve, hogy az állam emberek csoportja volna, én meg általában embernek érzem magam. Mivel hogy szakmát eddig még nem tanultam ki, sorra esnek ki azok a csoportok, akikké nem szeretnék válni.

A nagy megbecsülésnek örvendő árusokkal könnyen szakítok, hiszen ők más embereknek némi hasznot hajtani, amiért kételkedés nélkül mindent meg is tesznek, én meg nem akarom az olcsó vicik-vacakokat másokra tukmálni némi pénzmag reményében.

A zsványok (milyen szép magyar szó!) törvényen kívül álló, magának való kis csapat, akik Robin Hood-i mintára a vagyon újrafelosztása mellett kardoskodnak, ami önmagában rendben is volna. Az egyedüli baj, hogy ők is kereskedők, csak éppen erőszakkal kereskednek és a kétely halovány sugara nélkül önek is, ha kell, én pedig, lévén gyöngye, esetenként fickó, nem maradnék meg köztük, s ha nem fogadnak be, én sem tekinthetem magam közéjük valónak.

Rendőrök – nos ők is erőszakkal foglalkoznak, no, meg a zsványokkal, így hát nekem sincs túl sok keresnivalóm a rendőrök körében. Noha ők elvileg a „jó” oldalán állnának, csak ez a jó-rossz ellentét eléggé problematikus önmagában is, arról már nem is szólva, hogy nem néznek ki éppenséggel a rendőrök sem „jónak”, nekem inkább a végrehajtók elszántságával küzdő entropikus erőnek tűnnek, csakúgy, mint a zsványok, vagy az árusok.

Az első komoly rendező erőnek a hivatalnokok tűnnek, csak Josef K. óta azért lehet sejteni, hogy nem egyszerűsítik az aktatologatók sem a dolgokat. Ebbe a csoportba persze sokan szívesen bekerülnének, jó kis zsíros állás, kenőpénzek, satöbbi. De ami igazán fenyegető bennük számomra, hogy a kételkedésen, a jó szándékon és a szabad akaraton kívül az emberség is kiveszőfélben van belőlük (igaz, a rendőrökben kezdődik ez el, de – psszt! –, nem lehet mindig éles határvonalat húzni), mivel a hivatalnoksereg már önmagában az államot testesíti meg.

Jönnek a szép, politikailag korrekt kifejezéssel rendfenntartó erőnek nevezett csoport második egysége: a katonák. Ők a rendőrökhöz rokoníthatók, de ezek a fickók már

nem kispályáznak: ők egész országoknak mennek neki, amiből köszönöm szépen, én nem kérek. Elvégre mi a francnak érné meg az a sok porban csúszás, kiabálás, lövöldözés, öntudat-gyilkolás? Hogy harminc évesen rokkantnyugdíjazott legyek, vagy jól leléjjenek valahol? Na nee.

Ahogy haladunk tovább a hasznossági listán a periféria felé, szembe találjuk magunkat a kurvákkal. Most rögtön magassarkú, retikülös, agyonrúzsosított hájas harmincasnegyvenes megélhetési bűnözőkre asszociálok, nemtől függetlenül. Belőlük már a becsület, tisztesség is teljesen kiveszett (inkább hivatalnok-típusúak), a testük a kenyerük, ami eléggé jézusi dolog, de azért mégsem az igazi. Avagy mondhatjuk róluk azt is, hogy „a szegény lehullott róluk régen”, ahogy a mélyen T. Tankcsapda nevű együttes énekelte valamikor. Velük szintén nem cseresznyéznék egy tálból, mármint a kurvákkal – Tankcsapdáék egy más kategóriába esnek.

És amikor már azt gondolná az ember, hogy ennél már nincs kijebb, ennél szegénytelenebb, hasznavehetetlenebb létforma a világon nem él, akkor Hamvas elénk dobja, koncként, a költőt. Ki lehet a szociális evolúciónak e végnyúlványa, a teremtésnek inverz koronája? Élhető figura-e, lehet-e meghúzódni mellette?

A költő egy gyáva, magának való, kényelmes alak, aki a más emberek csodálásában és lenézésében legjobban vizslat, véleményez, kritizál. Másokon kérődzik és élősködik, ráadásul elvárja, hogy a nép elismerje, mint ünnepelt költőt, és a lelkét a poeta laureatus alá teregesse. Vagy mégsem?

Talán a költő mégis egy érző szívű lény, aki ahelyett, hogy másokon kérődözék, valójában önmagából táplálkodik, mikor alkot. Amit megalkot, azt nem tukmálja másra, mint az árus, sőt, leggyakrabban a szőnyeg alá söpri, mondván, szóra sem érdemes apróság.

Törvények felett álló, de mégsem erőszakos fazonról van szó, tehát nem is zsvány-szerű. Annyira kívül álló, hogy a hivatalnok középszerűségének élő antitézise. Nehéz rendőrnek nézni a költőt, s ha valaminek, akkor katonának aztán végképp nem tekinthető: a káoszban éledgelés egyik legfőbb letéteményese, aki maximum a kultúra és emberség felett örködhet, leghegyesebb fegyvere a szó. Hozzá legközelebb a periférián a kurva van, de alapvetően emberséges, becsületes pofa, még ha a maga törvényei szerint játssza is az Élet névre hallgató nagy társas-játékot, azért kurvoid lénynek sem mondható. Habár egy sort nem „költöttem”, én is itt lelek egyedül tanyára, rokon lélekre, itt található némi vigaszt nehéz órák. Egyetlen kételyem abban van, hogy túleszményítettem a költőt, és a valóságban meg a szemembe röhög, fikáz és pofoz, hogy: ébredj föl, te álmodozó! De azt hiszem, ha valakinek, neki joga van.

Államok kialakulása. Ha az Államok szótól nem indul bele reflexgyorsasággal az emberben Amerika és a globalizáció anyázása (ami, valljuk be, mondanivaló híján valós csapda lehet), és képes a szó „társadalom” értelmében elgondolkodni róla, akkor valóban logikus vonalat rajzol meg Hamvas Béla. Ez következik ebből, az abból: pofonegyszerű, akár egy folyamatábra. És mégis: kis túlzással benne van az egész társadalom, tokkalvonóval, szépen lebontva, hasznossági sorrendben. Mindennek végén ott a legalj' dicsőítője, a költő, aki maga sincs a megbecsültség csúcsán (gondoljunk csak Villonra, vagy a 19. század végi bohémokra a Montmartre-on). És itt az írókra, filozófusokra, színészekre is gondolhatott Hamvas. Na jó, egye fene, a tanárra is. Mert akárhogyan is nézegetem, sem az árus, sem a zsvány, sem a rendőr, sem a hivatalnok, sem a katona, sem a kurva

kezében nincs olyan teremtő erő (na jó, a kurváéban talán van, de csak időnként, és sosem elég időre), ami a költő (író, bölcselő, színlelő, pontpont) kezében összpontosul.

Igen, ez a néhány sor valójában tényleg egy vicc (k-európéer, sorok közti olvasóknak: nem, most kivételesen nem az országról van szó). De a viccet is csak olyan ember sütheti el, akinek a szájából autentikusan hangozhat. És ki mondhatja el egy ilyen poént, ha nem az író, filozófus Hamvas Béla? Aki megjárta már a hadak útját – a szó legszorosabb értelmében. Aki könyvtáros volt, majd (mosolyogj, világ!) raktárosként és gondnokként dolgozott tizenhárom éven át. És, csak úgy, mellesleg a szellemi élet egyik nagy alakja, a húszas évektől kezdve élete végéig, akkor is, amikor elnémitották, szamizdatban írt tovább. Ha valaki, akkor ő mondhat poént ilyen csattanóval. És mint az igazi jó viccekben, ebben is van valami apró igazság.

Hamvas ugyanis helyre tesz. Értelmiségiek! Itt a helyünk. No persze, azért nem mindegy, mikor íródott ez a kis szösszenet, a gulyáskommunizmuson meg a 3T-n edződött fülek kihallják belőle, amit kell. Akinek meg a füle **az** ilyesmire nem vevő, az is értelmezheti a szöveget, mert bizony számos külön úton el lehet indulni. De amilyen frappánsan megfogalmazza a viccet szerzője, olyan komoly mélységekbe vihet a csattanója.

Önértékelésre sarkalló rövid szöveg ez. Már annak, aki nem tudja félre egy kínos félmosoly és egy értetlenkedő pillantás keretében. Mert nem elsősre nyílik meg, hanem gondos, pontos olvasások sora és némi nyugodt gondolkodás után. Ilyenkor jut eszembe, milyen kevés időt szánok ilyesmire, pedig okkal vonultam én is a peremvidékekre.

A fősodorban ugyanis nehéz megállni egy-egy pillanatra, céltalan szemlélődni, fűkészni a világot. Ha úgy tetszik, hosszasan csinálni a semmit, közben átlátni a nagy képet, majd biccenteni egyet, mondván: „Ez is megvolna”. Ez egy szép életforma. Innen, a partvonalról nézve csapongani, életet megélni jó igazán. Kalapemelés. Biccentés. Kacsintás. Távozás.

A Rudabányán született gróf Gvadányi József (1725 – 1801) költő legismertebb hőse, a peleskei nótárius. (Az Egy falusi nótáriusnak budai útazása... c. mű 1790. évi első kiadásának címlapmetszete.)

„Úgy, hogy mindenki hallja” (Kálász László)

Szemle – Kritika

GUTENBERG-GALAXIS

KALÓ BÉLA

Lelki gótika

Fecske Csaba: Első életem
(Bíbor Kiadó, 2006.)

Minden magatartásnak megvan a maga olajnyomata.

Ha jól számolom, a tizennyolcadik kötete ez a Miskolcon élő és alkotó Fecske Csabának, amit most az olvasó Első életem címmel a kezébe vehet. A hatodik ikszhez közeli lírikus a rámerített megpróbáltatást, betegséget úgy próbálja megemészteni, hogy korunk és kora drámáját egyszerre profán és szakrális, romantikus és naturális oldalról közelíti meg.

Fecske Csabánál minden esetleges: ami volt, ami van, lehetne; a feltételes mód a vágy, a kudarc, a buta öröm, szenvedés, szenvedély, libegő- lebegő volta, egyfajta lelki gótika.

S ha a világ csupa- csupa győzelem, akkor a költő olyan malőröket vállal magára, amelyekhez aligha van köze. Az embernek nagyon betegnek kell lennie, hogy aztán egészséges lehessen.

Hét ciklus követi egymást az új Fecske-verseskönyvben: a nosztalgia, a vágy, a fizikailag és lelkileg is megtört élet kevercse valamely villonos-fickós mentalitással megboldítva, ádámita lelkülettel persze. Ő észleli azt az irdatlan távolságot, ami pszichénk és szavaink között van. Rusztikus tud lenni egyszerre, s finommíves, aki egymásba vetíti a misztikus rózsát a földi rózsával.

Az Eleitől fogva című ciklus pl. a bibliai megváltástörténet parafrázisai mellett arra is rádöbentti az olvasót, hogy az ótestamentumi-újtestamentumi élményekhez hozzárendelhetők a magyar Ótestamentum igéi. (Vagyis milyen természetes Károli Gáspárt idézve mondani el 21. századi jeremiádjainkat, archaizálások nélkül, dísztelenül).

Atyám már ég a tűz de hol az áldozat
a hegyen rajtunk kívül senki nincsen
mint kos kitépett szíve vöröslik a nap
mért oly kegyetlen ha van az Isten
(Ábrahám)

Fecske Csaba élhető életét a nagyvárosi panelből is látszó Kert élteti, a falusi múlt, a gyermekkör, az ifjúkor élményköre. Aztán az elmúlás keserve, amit ha nem is epikuroszai derűvel, de a letaglózottságában is emelt fejű és tartású ember keserédes iróniájával szemlél az alkotó:

Halott rózsák közt bolyong a nyár
Végigfut a parkon a zápor
a strand meg a szív lassan bezár
tollpihe s dal lesz a madárból
(Nyárvégi szonon)

S aztán a szerelmi vonal. A szerelmes versek fullasztó-füllesztő erotikája. Itt aztán kicsúcsosodik a Fecske Csaba- i ars poetica: minden évet jól meg kell élni, jól kell megélni, mert gyorsan elmegy, hiszen az embert megcsípi a dér, nem olyan ledér.

Jó olvasni ebben a versmenésben szenvedő világban ezeket a költeményeket. Nagy elődök – élő ősök – példaképek, Faludy György, Kányádi Sándor népszerűsége lehet – lehetett hatással eme versvilágra, mindenesetre Fecske Csabának szűkebb környezetében fun-tábora van, s kedvence ő az irodalmi találkozókknak.

Szükség-e ez a ketrec, melyben költőnk oly jól érzi magát? Banalítás, különcködés-e a panelnaplót írni versben, mintegy realiztikus háttérben, mindenféle ellen-impreszionista hatások fókuszában csupán a memóriára támaszkodva?

Hiszen például a költő nem szakosítja magát természetlátásban egy-egy szemszög-re, ő eleve a természet gyermeke, a natura ősi tejtestvére; enfant terrible, vigasz-alma.

A panel-lét hontalanságából azonban a szó kitör, tartja magát, aztán a nagy magyar éjszakában kölcseyssé válik, s partot ér:

percek roncstelepén kutakodom hasztalan
mint anyóka a rőzsét cipelem magam haza
miközben lecsúszik rólam az éjszaka
(Kótyagosan)

Desszertkedvelő olvasóknak, a literatura ingyencfalatjaira szakosodott érdeklődő irodalombarátoknak és hobby- versmondóknak ajánlható ez a könyv (minthogy Fecske Csaba versei általában jól előadhatók), korok, évjáratok és lelki mozgatórugók figyelembevételével.

Poszthumusz mítoszok

A világ dallama – Kalász László versei

Hat esztendeje immár, hogy elhunyt *Kalász László*, az észak – magyarországi *Bódvavölgy* költője, aki egy kis borsodi faluban, *Szalonnán* élte le szinte egész életét, s lett egy nemzedék csaknem feledésbe merült legendája.

Halála előtt egy évvel, 1998-ban jelent meg tizedik kötete, a *Nagy jövő mögöttünk*, s most 2005-ben a miskolci *Bibor Kiadó* jóvoltából látott napvilágot leánya szerkesztésében és *Jánosi Zoltán* irodalomtörténész lektorálásával (és értő utószavával) hátrahagyott, poszthumusz verseinek kötete, *A világ dallama*.

Nem változtat a már ismert és az évtizedek alatt sokat méltatott Kalász-képen ez a verseskötet, legföljebb még árnyaltabbá teszi azt a piktúrát, amelyet róla alakított ki korábban a (még) versolvasó közönség.

Kalász a *Kalevala* költője, balladás magyar lélek, amely már azóta kiveszett nemcsak a lírából, de a közgondolkodásból is. Anakronisztikus? Inkább mitikus, amennyiben elfogadjuk *Cassirer* egyik definícióját a mítoszteremtő elméről: „*Sohasem passzív módon észlel, tevékenysége nem merül ki a dolgok pusztja szemlélésében. Minden megfigyelése az érzelem és az akarat aktusaiból származik*”

Kalász törzsi költő volt, amennyiben törzsi szervezet még hordozza a hagyományokat, a nemzeti sajátosságokat. Vagyis nem divatos, nem európeér. Internacionalizmusa legföljebb megyehatárokat lépett át, a *Cserehát* „magaslatairól” nem volt tovább érdemes néznie. Ezek az ellenvélemények, ha még valaki szóba hozza. Mintha a magyar kultúra panteonja kicsinyt egy olyan kalitkára hasonlítana, amelyben a papagájok egyfolytában ismételtetik, hogy „szeretem a hazát.”

Kalász bölcs bohóc volt. Képes volt függetleníteni magát életstílusunk anarchikus ritmásától. Több mint negyven év ugyanarról volt szó nála: a bartóki líramodell és a folklorba ágyazott szellemi érdeklődés összhangjának lehetőségéről.

S aztán a nagy kísértés, a Halál is ott motoz utolsó verseinek java részében:

Azt hogy
 meddig élek
nem tudom
nem tudom hogy végső percem miként lesz
fetrengő kínban
sár-ravatalon
mocskom harapva
S öngyilkos kezem
vagy ránc- simultan
bomlássá nyugodva

(Azt hogy)

Utolsó éveiben gyakran volt kórterem lakója. Rusztikus, fanyar humora néha cserben hagyta, idegei nem mindig engedelmeskedtek az elmének. Aki ismeri *Hrabal* utolsó esztendőinek krónikáját, sok analógiát vélhet felfedezni *Kalász* és a cseh íróóriás sorsa között. (Lehet, hogy az sem véletlen, hogy a cseh próza mesterének kedvenc lírikusa az orosz *Jeszzenyin* volt, a „falu utolsó költője”)

A poszthumusz kötetre leginkább jellemzőek *Jánosi Zoltán* megállapításai: „*a kalevalázó félhosszú vers a Kalász-esztétikában egyszerre jelent stílusimitációt, önstilizációt, intertextuális kapcsolatlétesítést, új poétikai érték- és formakeresést.*” – s nem véletlen, hogy a líra folklorelmeit kutató irodalomtudós foglalkozott-foglalkozik eme költészet moti-

vum-gyökereivel.(Az eddigi legalaposabb Kalász-monográfus viszont Cs. *Varga István*, aki *Költő a Bódva völgyben* címmel gyakorlatilag összefoglalta az életművet.)

Az évek során, első kötetének (*Szánj meg idő*, 1967) megjelenése óta szinte mindent leírtak róla. *Kalászt* a régi hatalom is kedvelte, mert hiányzott belőle az anarchia minden formája. Inkább félreállt, „letörölte”. Vagy viccet csinált mindenből, a patetikum, ál- humánus által szentnek tartott „érzemenyekből” is. Tehette, ő valóban hitt abban (s sorsa bizonyította is), hogy itt „élned s halnod kell.”

72 éves lenne ma, még élhetne s alkothatna. Műve így is egységes egész, a legjobb- bak mindig ugyanazt írják, *Kalásznál* sem tudunk újat mondani: szerelem, halál, élet, az emberi szerep (mint minden alkotásban évezredek óta) egyéni, a folklórban gyökerező, a már ismert formákat felelevenítő és megújító kifejezése – nos ouvre-je ennyi.

A legenda – ha szűkebb körben is – de tovább él, bár töri az idő. Az emlékezetben úgy marad meg mindenkinek, aki ismerte, mint saját szabadságát soha el nem veszítő, az életet derűs szkepticizmussal szemlélő időtlen és kortalan alkotó. Egy-egy sora, „beszólá- sai”, játékos nyelvi szöfacsarásai máig közszájon fognak.

Poszthumusz mítoszait, utolsó verseit ennek fényében olvashatjuk.

Szellem és szerelem

(Böröndi Lajos: *Megváltásra várva* – versek. Palatia, Győr, 2006)

Böröndi Lajos verseskötete hátlapján található egy opus, 1956 november címmel. Nyilván nem véletlenül. A lírikus új könyvének kisebb fele ugyanis arról szól, hogy milyen is a múltunk kútja. Vagy az elmúlt ötven év mélységesen mély, hajszáltrepedt fazeka.

A 2004-es összegyűjtött versek óta sem változott *Böröndi* érdeklődése: politika és szerelem, ahogyan költőhöz illik. A négy ciklusból kettő (*Megváltásra várva*, *A Szózat éneklése közben*) a politikai csalódások kivetülése. Hogyan lehet csalódni valami ideológiaiában. Hogy volna ideális eszme, és az mintha direkt volna, hogy majd pragmatikusan csalódni lehessen benne. Radikálisan be kell kebelezni ahhoz a világot, hogy aztán jöjjön a boldog kiábrándulás a szép kerek megértéstörténetből.

A képesség valóban a Böröndi-versek alappillére, ahogyan a rövid fűlszöveg írja:

A kertet a látvány összefogja. A
Dolgokat. A szövet készül.
A kerten túli világ széthullt.
Már rég nem épül.

(Merülő világ)

A harmadik kis ciklus egy koreai- thaiföldi élménykörben keletkezett darabokat tartalmaz (Távoli ízek), itt a látvány cinemascope-ban feszül szemüvegünk elé, a költő érezhetően „egy másik világ izeit karcolja”. A látványra persze alig van szó, az egzotikum győ- nyörősége nehezen kifejezhető.

A verskötet utolsó harmada *Böröndi* terepasztala (Szívdobogás), szerelmes versek gyűjteménye. A „nő” portréja, a nők portréi. S ez nem más, mint a költő saját lelkiállapota, melyet a hangzáson és a szavak megválasztásán keresztül közvetít. Nem kell a Múzsza fényképét keresni, természetesen. Hiszen a szerelmi líra a szerző lelke, ami mozgásba lendül.

Böröndi szerelmi líráját is úgy tekinthetjük, mint egy olyan szerveződést, melyben az ember valóban megkülönböztetheti a táncost a tánctól: a szerelmes verset a szerelemtől, és ennél fogva, a szerelemről szóló vagy azzal átvárt verstől is.

A szerelem feltétele tárgyának önálló volta, lehetőleg kéznújtásnyi távolságban:

Mint vér az átlótt kiskabáton
Átfolyik rajtunk átömöl
A lassan múló délelőttön
A mindent elsöprő gyönyör
(Szerelmesvers)

Másfél év termése ez a vékony verseskötet, ami nem más, mint egy idő- intervallum költői létállapotának rögzítése. Immáron a megélt múlt.

Böröndi Lajos szőnyege hol repülő szőnyeg, hol a rögös földön szétterülő textília. Annak tükrében, hogy merre vezet eredeti ösztön-iránytűje. A lírai talajtomán olykor önnön-magát emeli az ember-gúla tetejére. „Szégyenszemre” nemigen kötődik magyar költői hagyományokhoz, s ezt a kissé fáradt olvasó kicsiny elégedettséggel nyugtázza.

A kötet versei az autentikus énen túla mutatnak. A költő Saját személyiségén keresztül valahogyan kitarja az ablakot egy szubjektív világra; a világra, ahogyan ő látja.

Böröndi „gondolatszabad” lírikus. Képekben látó, vizuális szabadgondolkodó, a jelen gyermeke. Újabb opusai bizonyítják a tételt: gondolkozni anyyi, mint emlékezni.

A szépségkereső

Pozsgai Györgyi: A hetedik ajtó
(Bp., Hungarovox Kiadó, 2006)

Pozsgai Györgyi esszéi nem belső monológok, hanem egy szuverén alkotó beszélgetései az olvasóval. Magánügy, amely kizárja a többi embert (az adott pillanatban), ha tesszük: kétoldalú mizantropia. Vallomások esszéket kapunk ajándékba, olyan írásokat, amelyekben az érzelmi tudatosság mindenha fölébe helyezhető lenne a véletlenszerűségnek.

Szó sincs tulajdonképpen itt politikáról, mégis a szabadság széltőlcsér-táncát figyelhetjük meg egy balkézrel – ballábbal – előre születő demokráciában. A könyv nagyjából egyetlen dologról szól, a szépség kereséséről. A teljesség felé igyekvő nő-alkotó izlése szerint.

Ezoterika-pszichológia-líraelmélet és világot látott tapasztalat lenyomata *Pozsgai Györgyi* esszékönyve. A vágy a világ rejtett értékeinek megismerésére, a megvilágosodásra.

Szó esik zenéről, festészetéről, a vers lehetőségeiről, a vizualitás kereteinek kitágításáról. A meditációról, a benső békéről, napi életünk és környezetünk jelképeiről, a jelenünkben rejlő szakralitásról. A költő-esszéista persze mindvégig esztétikáról beszél.

Az esztétikai választás mindig individuális, s az esztétikai élmény mindig egyéni élmény – tudjuk jól. Minden új esztétikai realitás még inkább egyénivé teszi azt az embert, aki átéli, s ez talán védekezési forma lehet a rabszolgaság ellen.

A szépség persze nem menti meg a világot, hiszen a világot nem lehet megmenteni. Viszont az egyes embert mindig meg lehet menteni. Az emberben rendkívül gyorsan fejlődik az esztétikai érzék, hisz ösztönösen tudja, mi nem tetszik neki. Hogyan ismerjük: antropológiai értelemben az ember inkább esztétikai, mint etikai lény.

A könyv beavatási szertartásra hív, a megvilágosodás nem egy kisebbség tulajdona. Szerző elsősorban költő, így eszköze és fegyvere a nyelv. *Pozsgai Györgyi* nyelve költői nyelv, melyet korok és elődök hajlama-izlése tenyésztett ki. Költő, de nő-költő szava ez, abban az értelemben, amennyiben a mondandó mögött mindig elsődlegesen ott bújkál az emóció. Az érzelem örökös reneszánsza, hiszen minden korszak valamely letűnt korszakban keresi a maga őseit, s annak nemcsak szellemét, hanem kifejezési formáit is életre kelti.

Kultúrtörténeti anyag, irodalomtörténeti–irodalomelméleti háttér munkál *Pozsgai Györgyi* esszéiben, közvetlenül és kitárulkozó őszinteséggel vállalva múlt és jelen nehézségeit is. Jó értelemben vett exhibicionizmusa a lírikus megnyilvánulása.

Mértékletesség, erő, a harmónia keresése jellemzi ezeket az írásokat. Ahol a szem és a tudat a megfigyelő, s a nyelv a mindent számba vevő. Az utópisztikus valóság tükre, ahol az utópia (az idill kívánása) a szellemi megújulás lehetősége. S ehhez nélkülözhetetlen a koncentráció, testben és lélekben.

„A koncentráció a figyelem egy pontra történő irányítása. Tárgya lehet bármi; egy alak, szín, hang, hangszín, egy személy.” Aztán a színek: „a színek szeretete függ az életpéldától...A képeket szívesen festem arannyal és ezüsttel, kedvelem a gyöngyházfényű festéket is. Ezekkel a fény-áryék viszonyokat könnyebben tudom érzékeltetni, illetve a hangsúlyozásban is segít”. Íme: adalékok egy világlátáshoz, amiből kiderülhet, hogy *Pozsgai Györgyi* az esztétikum szabadkőművese.

Út a nihil felé

Erdélyi Z. János Thomas Bernhard-versfordításai

Magyar nyelven még most jelent meg először a világhírű osztrák próza- és drámaíró, *Thomas Bernhard* fiatalkorában írt verseinek gyűjteménye, *A Hold kardja* alatt címmel a *Napkút Kiadó* gondozásában.

A fordító, *Erdélyi Z. János* már magyarra ültette a rokonlélek, szintén osztrák *Trakl* költeményeit is, *Bernhard* mint költő valóban hasonlít témaválasztásában a századforduló expresszionista elődhöz.

A hit keresése, a gyökértelen, minden kötelékétől megszabadított egyed alakja, a paraszti lét és genézis tudata, s a halál örökös közelsége (a későbbi állandó téma) már a huszoneves alkotó motívumai közt is szerepel.

Thomas Bernhard, akinek betegsége ab ovo produkálta azt a mizantrópikus, a nihilbe torkolló mikrovilágot és magatartásmódot, amit tökéletesre fejlesztett, s gyakorolt haláláig. Az ő útja a saját útja volt, nem úgy mint az emberek milliárdjainál, akik valami másra törekkenek, mint amik, s mindig valamely más úton kívánnak járni, mint ami nekik megadott. Ahogyan egy interjúban vallja: „Az ember nem változik. Alapjában már gyermekkorban ugyanaz, ilyen értelemben én sem változtam soha.”

A költő *Bernhard* sem szerette a nyugalmas és természetes dolgokat, a pszeudonyugalmat, a harmóniának hazudott állapotot: „Kapaszkodom megmentő szalmaszálba / Átdőf tekintete, vak vágaton / tartok sötétbe, gondolatba zárva, / hol nem maradt, csak kő és rágalom.”

A megkeseredett *Bernhard* már ott van a versekben, s a fordító *Erdélyi Z. János* ezt kiválóan érzékelteti. Azt a tényt, hogy az élet túlnyomó része kellemetlen, s így az emberek gyakran önmagukba zárkóznak, a lírikus *Bernhard* jól látatja.

Negatív világkép, s végtelenen kiábrándult depresszív alkat nagy tehetséggel. Ez *Bernhard* öntörvényű, filozofikus világa, individuuma.

Taszító ez az aura, az életigenlő ember felfogása merőben különbözik a léte és lelket füstüveg függönyön át szemlélő alkattól. A lélek alkonya, a lelki koldus – attitűd már a korai *Bernhard* gondolatvilágában is jelen van. Ötvennyolc éves korára aztán eljut a teljes ürességig, persze mindig jön valami addig is, mint írja egy önéletrajzában, de amit várhatunk, az a pusztaság kétségbeesés, az elhasznált élet, a nihil.

Ami van: a félelem, a bénító üresség, az „eltengedett élet”, „hiszen akár kamrában, akár hivatalban, akár kastélyban vagy kunyhóban élsz, akár az észak mágusa vagy, akár a dél idiótája, végső soron egyre megy.”

Erdélyi Z. János vállalkozása jól tükrözteti a kegyetlen és vigasztalan valóságterképű alkotó egész életre szóló ars poeticáját: a társadalomból végérvényesen kiszakadt ember önpusztító magányának vállalását.

A cikluscímek is sokatmondóak, pl.: *A földön és a pokolban, Kiégett városok, Halál és kakukkfü* vagy *Az éj, mely átszúrja a szívem*. *Bernhard* verseit olvasva felismerhető: a belsőt betakarja a külső, mert hát az ember itt áll meztelen, s fel akar öltözködni abba, amit leír. A kiszolgáltatottság élvezetté válik, már az ifjú szerző is kétségkívül mazochista. Expresszionista, szürrealista hatásokat is fölfedezhetünk a versekben, s némi utánérzéseket is (olykor *Dylan Thomas* is eszünkbe juthat *Traki-on* kívül). Bár *Bernhard* később megtagadta, vagy nem nagyon ismerte el lírikusi munkásságát („*költészet akkor jön létre, ha mindent kikapcsol az ember*”), ezt nevezhetjük álarcnak, maszknak is, hiszen prózai munkáit sem tartotta számon különösebben élete vége felé. „*Kidobom a dolgokat, mint egy hőlégballonból. Számbuk a homokzsákokat, ezek a könyvek, és egyre magasabbra emelkedünk*”-vallotta.

Az ember logikus módon egyre többet lát, mert az idő végpontjában áll. Ez egy részről haladás, más részről pedig tapasztalás. Vagy gonoszság, ahogyan *Bernhard* véli. Hiszen vannak mondatok, amelyek önmagukban véve csak szétesnek és a semmiben oldódnak föl, csakhogy igen jól vannak felépítve, és jobban izgatják a fantáziánkat, mint a legtöbb másik, amit leírtak.

Fekete-fehér verseket olvashatunk *Thomas Bernhard* könyvében. Ahol minden éjszaka már csak egyórányi alvás. Amikor még nem a haláltól fél az ember, csak önmagától és az emberektől, hiszen „gyötréssel ébred valamennyi nap, beszédemben van / gáyszom legendája bezárva”.

Persze egy életet lehetetlen leírni pontosan, s még lehetetlenebb kitergetni. *Bernhard* szerint az életet nem lehet elmagyarázni.

Szellemileg kilúgozódik az olvasó, mire végigolvassa ezt a kötetet. Felejteni akarja a sok negatívumot, az élet ellökésének ezt a koncentrált módját, s valami mégis megmarad. S ez nem egyéb, mint saját érzéseink, lelkiismeretünk és tapasztalásaink lenyomata.

Erdélyi Z. János nagyszerű kötetfordítása út a prózaíró *Bernhardhoz*: egy végső soron dekadens, terméketlen sorshoz, amely összességében mégis egy kiemelkedő nyelvi – poétikai teljesítményt produkált, egyszerit és megismételhetlent.

Szepsi Csombor Márton fémekről szóló értekezésének címlapja. (Gdansk, 1617.) A mű csak 1968-ban vált ismertté.